శ్రీ

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధనాటకము.

ఇది

తృతీయాంకము సగము వఱకు

దాసు నారాయణరావు B.A., B.L., గారిచేతను,

తక్కినది

దాసు శ్రీరాములుగారిచేతను

రచియింపఁబడినది.

[illegible]

కాకినాడ.

శ్రీ సావిత్రీ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపించి ప్రకటింపఁబడెను.

1907.

వెల రు 0-12-0 లు.

పీఠిక.

ఈనాటకమును క్రోధిసంవత్సర చైత్రమాసములో (1904 యేప్రిల్) నారంభించి దాసు నారాయణరావు B.A., B.L., రెండంకములును మూడవయంకములో ఇఱుకుగృహంబులు౯ మలినహేయునివాసములు అను వృత్తముసగమువరకును రచియించినపిమ్మట క్రోధిసంవత్సర భాద్రపదశుద్ధమున (1904 సెప్టెంబరు) రోగపీడితుఁడై యొకసంవత్సరముమాత్రము భూలోకమునందుజీవించి విశ్వావసుసంవత్సర భాద్రపదశుద్దమున (1905 సెప్టెంబరు) పునరావృత్తి రహితశాశ్వతపదవినొందెను. అంతట అతనితండ్రినగు నేనతనియిష్టమును గైకొనియున్నవాఁడనైనందున ఆపద్యముయొక్క మూడవచరణమును మొదలుచేసుకొని తుదముట్టించితి.

ఇది ఆర్నాల్డుదొరగారి లైట్ ఆఫ్ యేష్యాననుసరించి వ్రాయబడినదిగాని కొన్నిచోటుల రసోచితముగా ఎక్కువచేయబడినది. కొన్ని భాగములు విడువబడినవి.

పదుగురికి తెలియునట్లు తేలిక శైలిని వ్రాయబడినది. తప్పులు ఒప్పులు తెప్పలు అయినను సాధారణముగా నాటకము జనానందకరముగానేయుండునని తలంచెదను. దృశ్యప్రబంధముగాన ప్రయోగకాలమునందు సరసులు రసము గ్రహింపవలయుగాని పఠనీయమని యూరక పఠించినమాత్రముచే నట్టియానందము ననుభవింపవలను గలుఁగదు. ఎట్టులైన సజ్జనులకువందనములుచేసి తప్పులు క్షమింపంగోరెదను.

విధేయుడు

దాసు శ్రీరాములు.

శ్రీరామసహాయము.

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ప్రస్తావన.

సూత్రధారుఁడు—(వచ్చి).

(సరస్వతీప్రార్థనము)

పాట.

దేవీ కటాక్షము ంచుమమ్మ - దీనపోషిణి
దివ్యభవ్య సద్గుణాలయ - గీష్పతి మాననీ॥ దే॥
సత్యమైన వాక్యము మ్మ - సర్వసాక్షిణీ
జ్ఞానానూన మానసాన - సంగీతధాయినీ॥ దే॥
కలావతీ సుభింబిణీ - గణేశ సహ్యాద్రి
ఘనాఘనాభ వేణివాణి - కలంకరూపిణీ॥ దే॥

(గణపతిప్రార్థనము)

పాట.

భజేహం - గజాననమ్
పరిపావనమ్ - ఫలాశనమ్॥ భజే॥
పరాత్పరమ్ - గణేశ్వరమ్
మనుష్యగమ్ - మహోదరమ్॥ భజే॥
సుధీవరమ్ - గుణాకరమ్
సుధాంబరమ్ - సుబుద్ధిరమ్॥ భజే॥

(పారితిపల్లెమును కనులనద్దుకొని లోపలయిచ్చి పువ్వులుచేతిలోనుంచుకొని)

(నాంది)

సూత్రి—

సీ॥ ఆద్యంతరహితాబ్జ జాండజాలమునాత్మ
విజ్ఞానదీప్తిచే వెలుగఁజేసి
సంఖ్యాతిగతభూత సంచయంబాత్మీయ
కారుణ్యజలధిమున్గంగఁజేసి
సకలధర్మతమరా చారసంఘమునాత్మ
సంకల్పహోమాగ్ని సంస్కరించి
దుర్జేయభవకర్మ దుర్దాంతఫలమాత్మ
దివ్యయోగప్రాప్తిఁదేటపఱచి॥
గీ॥ ధరనహింసయె పరతరధర్మమనుచు
పరమసౌఖ్యంబునిర్వాణ పదవియంచు
తత్వమెఱిఁగించు నవమావతారమైన
బుద్ధదేవుండుమిమ్ములఁ బ్రోచుఁగాత॥
(అని పుష్పములుసభమీఁదఁజల్లి)

నటీ! యీయాలస్యమేమి? ఇంక బయలుదేరవుమ్మ.

నటి—(వచ్చి)

అయ్యా! వచ్చితి నేమియాజ్ఞ సెలవిందు?

సూత్రి—ఈరాత్రియందు ఒకరసవంతమైన క్రొత్త నాటకము నభినయించవలసి దని యీసభవారు సెలవిచ్చుచున్నారు. కావున నీశరదృతువునధికరించియొకపాటపాడుము.

నటి—చిత్తము. అలాగున నేజరిగించెదను.

పాట.

ఈశరన్మాసముఖము ఎంతయుసుఖమూ
కేశవుండునిదురవిడిచి మేలుకొనియెనూ॥ ఈ
ఆకసంబువిమలమాయె నభ్రరహితమై
పాకమౌ్రయమిగులఁబండె జోకమీఱనూ॥ ఈ

ఎల్లమెడలరెల్లు పూతలేపుమీఱెనూ
ఝిల్లివెదురుపొదలక్రిందఁ బాటఁబాడెనూ॥ ఈ॥
యతికివాల్గునెలలవి యతిసాంతమాయెనూ
ప్రతిభటించియుద్ధమునకు రాజువెడలెనూ॥ ఈ॥
మందయానకంటదాయె మలయవాయువూ
గంధమొల్లదాయె కస్తురి కనకమాయెనూ॥ ఈ॥

సీ॥ విఱచినవరికంకిఁ గఱచిననోటితోఁ బలుకక రాచిల్క పాఱఁజొచ్చె
క్రొమ్మావిలేలేఁ జిగురులేకమదమఱి కూయకకోయిలకొమ్మలెక్క
గగనంబుకై చూచి కార్మొయిల్ గనరాక పురివిప్పకయ నెమ్మిపొదలదూరె
కోఁతవేగిరమునఁ గొడవలిచేఁబూని పాడకకాపెతపోడుఁబొచ్చె॥

గీ॥ మన్మథవికారహేతు సామగ్రికెల్ల
నొరుమూయించెఁగాని యీశారదంబు
శుద్ధతత్త్వప్రసంగైక బుద్ధులకును
జాకచక్యంబుఁగలిగించె సాధువగుచు॥

సూత్రధారమూర్ధన్యా! ఇంక నేమి సెలవు?

సూత్ర—మఱియిప్పుడే నాటకమునభినయించి యీసభను సంతోషపెట్టఁగలమో యాలోచించుము.

నటి—ఆలోచించవలసినదేమున్నది. మొన్న మొన్న నే విశ్వావసు సంవత్సరంబున దాసు నారాయణరావు పంతులు బి. యె. బి. యల్. గారును వారితండ్రిగారగు దాసు శ్రీరామపండితులవారును రచియించియున్న సంగీతరసతరంగిణి యను బుద్ధ నాటకమును మనభరతులందఱును జక్కఁగా నేర్చుకొని యుండిరిగదా! అది యీసభను సంతోషపెట్టునని నేనుతలంచెదను.

సూత్ర—నీయాలోచనము చక్కఁగానున్నది. అట్లే కావించెదముగాని త్వరగాఁ బోదముపద.

(అని యిరువురు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ప్రస్తావనసరి.

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ప్రథమాంకము.

ప్రథమరంగము—అరణ్యము.

(దేవదత్తుఁడును సేవకుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.

దేవ—సేవకా! అల్లదే యా రాయంచపిండు నుగనుఁగొమ్ము.

ఉ॥ నీలతరాభ్రభాగమున నిద్దపుకాంతులు గ్రుమ్మరించుచున్
మాలికగట్టి పాఱుసుసుమమ్ముల భంగిఁ జెలంగి లీలవా
తూలహతిన్ విదల్చుమను దోరపుఁ బక్షముల్లల్లల్లన్
వేలకొలందినంచలవి పింతగఁ జూడ్కులవిందొనర్చెడున్॥

సేవకా! వింటను సాయకంబు సంధించి నా బాణవిద్యానైపుణ్యమును గనఁబఱచెదఁగాక.

సేవ—స్వామీ! అమోఘఫలసంధాయకంబగు మీ సాయకంబున కీ చిట్టిపిట్టలేమి లెక్క?

దేవ—సేవకా! అందుకైకాదు. హంసమ్ముల మాంసమ్ము మిగుల రుచ్యమ్మని వాడు కొందురు. కావున నేఁడు వీనిఁబట్టి మాంసంబుఁ జవికొనవలయును.

సేవ—దేవా! అట్లయిన వేగమే బాణమును సంధింపుఁడు.

దేవ—ఇదిగో సాయకము విడుచుచున్నాను. (బాణమును విడిచి పైఁజూచి) ఔరా! సేవకా! ఈ యంచపిండు పరుగుపరుగున నెగురుచుంటచే నాకోల దగిలిన రాయంచ యాదూరముననున్న చెట్టుల పట్టున వ్రాలియున్నట్లున్నది. పోయి వెదకి వచ్చెదము గాక రమ్ము.

సేవ—అల్లదిగో వటవృక్షము చాయను గూలెను. వేగమే రండు. (ఇద్దఱు ముందునకు నడుతురు).

(తెరయెత్తగా సర్వార్థసిద్ధుఁడును ఛన్నుఁడును బ్రవేశింతురు).

సర్వా—(హస్తమునఁబక్షితో)

చ॥ కటకటయెట్టికాలమిది గాడిలిసెచ్చెలియీపులుంగునే
కుటిలకిరాతుఁడస్త్రమునఁగూల్చెను తన్మృదులాంగకంబులన్
బొటబొటజారునెత్తురులు మోడ్పునచూడ్కులుజాలిగొల్ప నీ
చిటిపొటిమేనుఁజూచినను జిత్తమునీరయిపోవుజల్లునన్॥

మిత్రమా! ఈసుకుమారశరీరంబున శరంబులంటి గ్రుచ్చుకొనిన నూదివంటి యీశరీరంబుఁగనుఁగొమ్ము. (బాణము పెఱికి) అక్కటా! రాజహంసమా! నీవేమిదుష్కృతమొనర్చితివని యీదుష్టుండు నిన్నిట్లుగా శిక్షింపందొడంగె? కానిమ్ము ఛన్నా! నీయొద్దనున్న పానీయమిటు తెమ్ము. కాసంతనీరమ్మొసంగిన నీపక్షిరాజము సేదఁదీర్చికొనునుగదా!

ఛన్న—రాజకుమారా! ఇదిగోఁ బానీయము. (ఇచ్చుచున్నాఁడు) దేవా! యీపిట్టం బడఁగొట్టినవాఁడెవ్వఁడో యీచాయలనేయుండును. వెదకిచూచెదఁగాక.

(దూరమున నెదురుగా)

సేవ—(దేవదత్తునితో) స్వామీ! అదిగో ముందర నెవ్వఁడో మనపిట్టంబట్టుకొనియున్నవాఁడు. (పాఱఁజూచి) ఓరా యెంతటిమూర్ఖత. స్వామీ! మఱియెవ్వరునుగారు. రాజకుమారుఁడైన సర్వార్థసిద్ధుఁడేసుమా!

దేవ—మూర్ఖా! ఎవ్వరైననేమి? నేనుగొట్టినపిట్టను వేఱొక్కఁడు పట్టుటకేమిక్షతంబు?

సర్వా—

పాట. కన్నడ—ఆదితాళము.

ఎటువలెఁగడఁగితి వింతటిపాపము॥ నెటు॥
కటకటయెంతటి కఠినతఁబూనితి॥ నెటు॥
నిసితశరమ్ముల నెత్తురుగుఱియఁగ
నశనముకొఱకై యంచలఁజంపఁగ॥ నెటు॥

దేవదత్తా! జాలిమాలి నోరులేని యీపులుఁగు నీయల్లుఁగున నలయించినదిచాలక యీలీలఁ గాలుద్రవ్వి రవ్వచేసెదవేల?

దేవ—రాజకుమారా! వాదమేల? అవును నాకోలతగిలి కూలినరాయంచను నాకిమ్ము నటయును దోషమేమాయెనా?

గీ॥ ఎగసిమింటనుజరియించు ఖగములందు
నగ వనమ్ములఁజరియించు మృగములందుఁ
దగిలిపట్టినవారి స్వాతంత్ర్యమెందు
దగవుదీనికిసుజనులు తప్పరెంద॥

సర్వా—దేవదత్తా! నీధర్మోపదేశములటుండనిమ్ము. కోమలాంగంబులును, స్వేచ్ఛాములైన పక్షములును, స్వచ్ఛతరమైన మానసంబునుగల యీమానసౌకంబును నీవేలహింసింపఁదలంచితివో యెఱుంగఁజాలనుగదా!

దేవ—ఆహా! ఆహారార్థమయ్యును, వినోదార్థమయ్యును.

సర్వా—(అధిక్షేపించి) ఆహారార్థమఁట. వినోదార్థమఁట. ఔరా! మాంసాహారుల మానసంబెంతటి హింసకోర్చుచున్నది?

సీ॥ మేపిమచ్చికజేసి మెడద్రిప్పియొకనాఁడు గొంతుఁగోసెడిజంతుహంతయొకఁడు
చిఱుతప్రాయమునుండి చేతులాఱఁగఁబెంచి కట్టిచంపెడుప్రాణిశత్రుయొకఁడు
దారిఁబోవుచున్న నోరెఱుంగని జీవరాశిహింసించుపలాశియొకఁడు
దైవంబుపేరిట దయమాలిపసుల నోర్మూసిఖండించెడిమూర్ఖుఁడొకఁడు॥

గీ॥ చండిమగటిమిఁ దమమేనికండక్రొవ్వుఁ
బెంపవేఱొక జీవిని జంపువారు
నిర్దయాత్ములుకఠినులు నీతిదూరు
లఖిలజగదపకారకులైనవారు॥

దేవ—ఔరా! రాజకుమారా! మిన్నుమన్నుఁగానక నన్నీరీతి నెన్నరానిమిన్నతనంబున దూషింపసమకట్టితివి. నీకిదిధర్మంబుకాదు. నారాయంచను నాకొసంగుము.

పాట. జంఝూటి—ఆదితాళము.

విడువిడు రాయంచ విడువవదేలా
అడుగడుగున నిన్నడుగఁగనేలా
వడివడినీరీతి వాదములేలా॥ విడు॥

సర్వా— సరిసరియీపిరిసల్పెడు జీవీ
శరమునఁగూల్పనీ కరములెట్లాడెనో

కరుణయొకించుక కలుగక యుండెనో॥ సరి॥

దేవ— వెడవెడబింకము నుడివెదవేలా
పొడిపొడిమాటల బొంకెదవేలా
మిడిమిడినీతుల మీఱెదవేలా॥ వివు॥

సర్వా— కొరకొరయేటికిఁ గొరతనీకేటికి
మురిపెపుటంచల ముట్టఁగనేటికి
పరిపరివిధములఁ బలుకఁగనేటికి॥ విడు॥

తమ్ముఁడా! దేవదత్తా! దయారాహిత్యంబునకును గాఠిన్యంబునకును గ్రౌర్యంబునకును మూలబీజంబై తామసవృత్తికిఁ బ్రధానకారణంబై పలువిధంబులయిన రోగంబులకు సాధనంబైన మాంసభక్షణమును పెద్దలుగర్హింతురుగదా! అట్టిదానిని నీయట్టిజ్ఞానసంపన్నులైన మానవులంగీకరింపఁ బాడియగునే. అది యటుండఁగాఁ దమ్ముఁజూచునందఱి కన్నులకువిందొనర్చుచు నల్లాయుముద్దుగ సంచరించుచు మురిపెముగా నొక్కొల్లల్లార్చుచు వింతవింతగాఁ దలయెత్తుచు నేమేమోయాటలాడుచుఁబాడుచుఁదనలోఁదానేసంతసించుచు నేప్రన్నైనను బాపమునెఱుంగక యొరులకించుకయును బాధయొనర్పక మింటినంటిచరియించుచునోరులేని యీరాయంచనలయింప నీకెట్లుమనసొప్పెనో యెఱుంగఁజాలను గదా! సూదిమొనవంటి ముఖంబుగల నీశిలీముఖము పూవుమొగ్గవలె సుకుమారమైన యీహంసశరీరంబునఁ జివుక్కునఁ గ్రుచ్చికొనినప్పుడది యెంతగాఁ స్రుక్కెనో, యెట్టిబాధననుభవించెనో? ఆబాణప్రఘాతంబునకుఁ దాళకయొక యనేరక రాలివలెనింగినుండి భూమికింబడువేళ నెట్లుపరితపించెనో యూహింపఁజాలవైతివిగదా! అనుజా! ప్రాణికోటికెల్లను సుఖదుఃఖానుభవంబులొక్కరీతినెయుండునుగదా! అట్టిప్రాణికోటి ననవసరంబుగాను వినోదార్థమయ్యును హింసించుట స్థూలసూక్ష్మశరీరంబులకెంటికి సహాయకరంబేకాని ప్రయోజనమొక్కింతయు లేదుగదా! మనుష్యశరీరపోషణార్థమై భూతలంబున నానావిధధాన్యంబులును, ఫలంబులును, శాకపదార్థంబులును, పెక్కులుకొల్లలుగనుండఁ గ్రూరకర్మంబగు మాంసభక్షణంబునకు మనుజుఁడాసఁజెందనేల? దేవదత్తా! నాచేఁజిక్కిన యీరాయంచనీకిచ్చునదికాదు. వృథాకలహమేటికి? నాదయిన కారుణ్యబుద్ధిచే దీనినే నార్జించుకొంటిని. మారాడకపొమ్ము.

దేవ—ఆహా! ఏమీ యీరాజపుత్త్రిని వేదాంతము? నానాఁట వెఱ్ఱితనమునఁబడు
చున్నదే. అందుచేనొకయుక్తివెదకి వీనియున్మాదముపోఁదోలెదఁగాక.

(ఒకఋషిప్రవేశించును)

పాట. సురటి—ఆదితాళము.

ఋషి— దయాసత్యశౌచంబులే గురుతపఃఫలంబెంచున్ ఇల॥ దయా॥
తత్త్వముశాస్త్రము ధర్మములెల్లన్
ధర్మంబిదియంచున్ గణింపన్॥ దయా॥
పరపీడనమే పాపంబనుచున్
ప్రాజ్ఞుఁడుయోజించున్ త్యజించున్॥ దయా॥

దేవ—(తనలో) ఎవ్వఁడో మునివర్యుఁడిట్లువచ్చుచున్నాఁడు. ఇదిమంచిసమయము గదా! (ప్రకాశముగా) మునివర్యా! నమస్కరించుచున్నాను. వెదుకఁబోయిన తీఁగపాదములకుఁ దగిలెనన్నరీతిని మాపుణ్యవశమున మీదర్శనము చేకూరెను. ఆయెదుటనున్న రాజకుమారునకును నాకును నొకధర్మసందేహము కల్గి యింతవఱకును వాదులాడుచుంటిమి. నాకోలందగిలి నింగినుండి యాతని చేతనువ్రాలిన నారాయంచను నాకొసంగుమనిన నీయకున్నవాఁడు. ఇది యేటితగవు?

సర్వా—కరుణామయా! ఈపులుఁగు తనయొడలినంటిన బాణంబుతోఁగూడి బొట బొటనెత్తురులుగురియుచు నాకరంబుల దైవికంబుగావ్రాలిన, నాబాణము నూడ్చి నాశక్తికొలంది సాయమొసంగి ప్రాణరక్షణము సేయఁజూచుచున్నాఁడను. ఈపక్షిరాజముపై, దీనింజంపిన శత్రువునకుస్వాతంత్ర్యమెట్లుగలదు?

ఋషి—ఓహో! కార్యావసరంబున వేవేగంబోవుచున్న నాకిదియొక పెద్దచిక్కుపెట్టితిరే? రాజకుమారులారా! కానిండు. వినుండు.

గీ॥ బాణహతిఁదీర్చి పోనున్న ప్రాణమిచ్చి
కరుణఁజూపినమాత్రనే కాదుసుమ్ము
దైవికంబుగనొకనికై ధరణిఁగూలె
దేవదత్తార్థమిదికాదె తెలివిలేదె॥

రాజకుమారులారా! నేనింకనిలువఁదడవులేదు.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సేవ—రాజకుమారా! ఈయంచ మా దేవదత్తునిదే యనియును నీయది కాదనియును నీ ఋషి చెప్పిపోయెను. మా పక్షిని మాకొసంగుము. (లాగిపుచ్చుకొనఁబోవును).

దేవ—ఔను. సేవకా! సరియైనమాట చెప్పితివి. పక్షి నొసంగకున్న నీవే గ్రహింపుము.

ఛన్న—పరిసరి. ఈ ఋషిసత్తముని వాక్యమును యదార్థముగా గ్రహింప నేరక దేవదత్తాఖ్యుని పలికినంతనే నీదే యనుకొంటివి కాఁబోలును.

సర్వా—ఆహా! యేమి యీ వినోదము! కారుణ్యబుద్ధి కనపఱచుటం జేసియును దేవుఁడే నా చేతం బడునట్లు చేయుటచే దేవదత్తం బగుటను, ఈ పక్షి నా దేయని ఋషి వక్కాణించెం గాని నీ పేరు దేవదత్తుఁడనియు నది నీసొమ్మనియు నతఁడె ఱిఁగి చెప్పినది కాదు. కావున నీమానసౌకంబు నీకియ్యం బనిలేదు.

దేవ—(కోపముతో) సేవకా! వీనితో వాదంబది యేమి? వీని స్వభావమిది వఱకే యెఱింగియుంటిమి. నానాటను నాత్రమము ప్రబలముగుచున్నది. తొండముజిరి యీసరి వెల్లియయ్యె. వీనింగూర్చి వీని తండ్రికడ నెఱింగింపవలసిన విషయము చాలఁగా నున్నది. పోదము. రమ్ము.

(అని సేవకునితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సర్వా—అవురా! కాలగతి! ఎంతవిపరీతముగా నున్నది? మదమాత్సర్యాది దుర్గుణ సమేతులై క్రూరులును, హింసాపరాయణులునగు మానవులకన్నులకు దయాసత్యాది సాత్విక గుణంబు లధర్మంబులుగానే తోఁచునుగదా!

గీ॥ పదుగు రాచరించు పాపమే ధర్మంబు
నీతిఁ గఱపఁబోవ నిందయగును
కామిలోపహతుల కన్నులకఖిలంబు
లేనిపసిమివన్నె గానిపించు॥

(అని ఛన్నునితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ద్వితీయరంగము—రాజసదనము.

(శుద్ధోదనుఁడు మంత్రిదేవదత్తుఁడు మిత్రాచార్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నారు)

శుద్ధో—దేవదత్తా! నీవుపలికినరీతియెల్ల నాహృదయంబునకు నిక్కువముగా నెకసప్పట్టుచున్నది. చూడఁజూడ నాకొమరునిచర్యలెల్ల నాశ్చర్యము నెకల్గించుచున్నవి.

సీ॥ శాత్రవసంహారపాత్రంబులైనట్టి శాస్త్రవిద్యలబుద్ధి సలుపఁడౌర
రాజ్యతంత్రక్రియా ప్రాఙ్యమార్గములందు ప్రాజ్ఞుఁడైబుద్ధికన్పఱచఁడౌర
రమ్యహర్మ్యతరాదికామ్యార్థవితతిపై సౌమ్యానుభవబుద్ధిఁజూపఁడౌర
శృంగారవైభవా సంగప్రియాలాప భంగుల్లసితబుద్ధిఁబడయఁడౌర
గీ॥ పలుకఁబలుకుచు నేదియొ తలఁచునౌర
విజనతలముననేమొ భాషించునౌర
తోడివారలజత విడనాడునౌర
చేలవలెనుండు నెఱుఁగంగఁ జాలనౌర॥

దేవ—మహాప్రభూ! ఆపక్షినిదనయొడిలోనిడుకొని యాతఁడొందినదుఃఖమింతని వర్ణింపఁజాలనుగదా! ఇట్టిమూర్ఖతగల రాజకుమారుఁడెట్లు నీరాజ్యంబుపరిపాలించునో చెప్పఁజాలను. నూరెత్తిన నాతోడయుద్ధమునకు సిద్ధమాయెను. వీని నేమి సేయఁదలంచితివో నీవేయోజించవలయును.

శుద్ధో—ఆచార్యవర్యా! నాసుతునిజననంబు మహత్తరంబయినదనియును, నతఁడు నిరుపమశుభలక్షణలక్షితుఁడనియును, నఖండతేజోధనుండనియును సప్తద్వీపసంయుతంబగు భూతలంబేలు చక్రవర్తియైనఁగావలయుననియు లేకున్న ననమానతపోబలార్జిత తత్త్వజ్ఞానసంపన్నుండైనట్టి ధర్మసంస్థాపకుఁడైనను గావల

యనియు నసితుండనుయోగిపుంగవుండు నాఁడువచియించియుండె. సిద్ధార్థుఁడనియతనికిఁ బెద్దలుసార్థకనామధేయ మొసంగియుండిరి. ఈతనిలక్షణంబులెల్లఁ జూడఁజూడ వైరాగ్యసూచకంబులుగానున్నయవి. నాయట్టి చక్రవర్తికిం బుత్త్రుఁడై మహారాజ్యవైభవంబు లనుభవింపుచు జననీజనకులను మిత్త్రామాత్యవర్గంబునుఁగడఁద్రోసి పూవుగాకమున్నె పురువుబుట్టినచందంబున సన్న్యసించెనేని నాకయ్యది యెంతటివంతకలిగించునో నానోటనుచ్చరింపఁజాలనుగదా! కావున మీరెల్లరు నవహితమనస్కులై పూర్ణపర్యాలోచనము చేసి నాప్రియపుత్త్రుని రాజ్యవ్యవహారపరతంత్రుఁ జేయు నుపాయంబు సెప్ప వేఁడెదను.

మిత్త్రా — (ఆలోచించి) రాజా! భయంబునొందకుము.

ఉ॥ సన్న్యసనంబు గొప్పయని సంసరణంబునునన్నయట్టి సా
మాన్యులు నైజధర్మములు మానినిగ్రహపాత్రులేమొ స
న్మాన్యుఁడు శాక్యవంశజుఁడు మానధనుండు భవత్సుతుండు రా
జన్యకులోక్తధర్మముల సారమెఱుంగనివాఁడె చింతిలన్॥

రాజేంద్రా! దైవజ్ఞులవాక్యంబు లొక్కయెడ నమోఘంబులుగాఁ జూపట్టినను వేఱొక్కయెడ నిష్ఫలంబులుకానోపవు. కావున నవ్యవస్థితఫలసంధాయకంబగు దైవజ్ఞవాక్యంబునకుగాను నీవింతవలవంత నొందఁబనిలేదు. దైవవిధానంబెట్లున్నను పౌరుషప్రయత్నంబెట్లైన నావశ్యకంబును గర్తవ్యంబును నగుటం జేసి నీకొమరుని బ్రాపంచికసౌఖ్యంబుల మార్గంబునఁ బెట్టుట మాకెల్లరకును విధి. కావున నట్టియుపాయము నాలోచింప మనమంత్రివర్యుఁడే యర్హుఁడని యోచించెదను.

దేవ — మహాప్రభూ! మహాయోగులనసైతము భోగులనఁజేసి వేదాంతుల యుదంతంబులను గంతలుకట్టి కన్నులుమూసి మహాఋషుల మనస్స్థైర్యంబును వెన్నవలెఁ గరఁగించి పరమహంసలయంతఃకరణంబుల నుయ్యెలలూగించి పరివ్రాజకులఁ బరిపరివిధములఁ బరిభ్రమింపఁజేసి యాచార్యపురుషులనెల్ల జారులంగావించి కాషాయవసనదండకమండలువుల వేసంబులనిపించి, సోకినమాత్రానవలపించి, యలయించి, సొలించి, సొక్కించి, తాలిమిఁదూలించి, కాలుఁగదలనీక బంధించి వైవఁజాలునట్టి లీలాదృష్టిపాతములుఁగల జగజ్జగీప్రియంపు వాలుఁగంటుల క్రీఁగంటిచూపులకుఁ జిక్కనియతీతులగు మానవులెవ్వరేని కనుఁగొనియుం

టివే? నీకుమారుండింక యౌవనక్రీడావిలాసముల చవియెఱుంగక శాస్త్రవిద్యాపరాయణుండై యున్నవాఁడు. అతని కొకగుణవతియుఁ గోమలాకృతి యునగు యువతినారసి వివాహము కావింపుము. వెనువెంట నేయిప్పుడాతని కింగల వికారంబులెల్ల నంతంబునొందఁగలవు.

సుఘో—మంత్రివర్యా! నీహితోపదేశంబున నామనఃపరితాపంబు నిర్వర్తించెను. అయిన నాకొమరునకుందగిన యువతీమణి నెట్లు సమకూర్పఁగలము?

మంత్రి—రాజా! నీకుమారుని డెందము నానందపఱుపఁగల కన్యాలలామయెవ్వరో నీవును నేనును జింతింపఁజాలము.

ఉ॥ ఒక్కొకకంటికొక్కరితయుద్దిగఁ దోఁచు నెవండు దేనికే
చక్కఁదనంబుఁ జూచి మనసావరియించి రమించుచుండునో
దక్కఁగలారికయ్యది వితర్కము సేయఁగరానిదౌ భళీ!
తక్కరితుంటవిల్తునకు దారులుతుంటరిదారులేసుమీ॥

కావున నీకుమారుండు తనయిచ్చమెచ్చిన మచ్చెకంటినిఁ గూర్చికొనుట కొక యుపాయముఁ జెప్పెద నాలకింపుము. శాస్త్యలలో స్త్రీపురుషులెల్లరునుగలసి లీలోద్యాన విహారంబులు సేయుటయు విలాసగోష్ఠిప్రసంగంబులును స్వాదుఫలాహారంబులును సేయుటయు నాచారమైయున్నదిగదా! కావున రాఁగల పర్వదినంబున సాయంకాలమున భవదీయభవనోద్యాన వాటికిం బురంబునంగల రాజన్యబాంధవులయందలి స్త్రీపురుషులనెల్ల రావించి విందారగింపించి యచ్చటికేతెంచు ననుద్వాహితలకెల్ల నీకొమరునిచేఁ దత్తదుచితంబులగు బహుమానంబులొసంగునట్లొక యేర్పాటు కావింపుము. తత్సమయంబున నీసుతునకు వారిలో నేకన్నియ యావైపు మనసునిల్చునో నీవు పరీక్షించి యాకన్నియనే పరిణయమగునట్లు చేసెదవుగాక.

మిత్రా—మంత్రీ! నీబుద్ధిబృహస్పతికిని లేదుగదా!

కవిరాజవిరాజితము.

మనుజహృదంతరమానితవృత్తుల మారవిలాసవిహారములన్
గనుఁగొనదక్షుఁడొకండిల నెవ్వఁడు కామవశుండగుమాత్రి నెబం
ధనములఁజిక్కనదర్పితుఁడందురు తద్దయుఁగన్నులమూసికొనన్
మునియునిజ్ఞానముపూనెనటందురు బొందనుగూలుచుభూమివరా॥

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

టివే? నీకుమారుండింక యౌవనక్రీడావిలాసముల చవియెఱుంగక శాస్త్రవిద్యాపరాయణుండై యున్నవాఁడు. అతని కొకగుణవతియుఁ గోమలాకృతి యునగు యువతినారసి వివాహము కావింపుము. వెనువెంట నేయిప్పుడాతని కింగల వికారంబులెల్ల నంతంబునొందఁగలవు.

సుఘో—మంత్రివర్యా! నీహితోపదేశంబున నామనఃపరితాపంబు నిర్వర్తించెను. అయిన నాకొమరునకుందగిన యువతీమణి నెట్లు సమకూర్పఁగలము?

మంత్రి—రాజా! నీకుమారుని డెందము నానందపఱుపఁగల కన్యాలలామయెవ్వరో నీవును నేనును జింతింపఁజాలము.

ఉ॥ ఒక్కొకకంటికొక్కరితయుద్దిగఁ దోఁచు నెవండు దేనికే
చక్కఁదనంబుఁజూచి మనసావరియించి రమించుస్వాముఁడిన్
దక్కఁగలారికయ్యది వితర్కము సేయఁగరానిదౌ భళీ!
తక్కరితుంటవిల్తునకు దారులు తుంటరిదారు లేసుమీ॥

కావున నీకుమారుండు తనయిచ్చ మెచ్చిన మచ్చెకంటిని గూర్చికొనుట కొక యుపాయముఁ జెప్పెద నాలకింపుము. శాస్త్రములలో స్త్రీ పురుషులెల్లరును గలసి లీలోద్యాన విహారంబులు సేయుటయు విలాసగోష్ఠిప్రసంగంబులును స్వాదుఫలాహారంబులును సేయుటయు నాచారమై యున్నదిగదా! కావున రాఁగల పర్వదినంబున సాయంకాలమున భవదీయభవనోద్యాన వాటికిం బురంబునంగల రాజన్యబాంధవులయందలి స్త్రీ పురుషులనెల్ల రావించి విందారగింపించి యచ్చటికేతెంచు ననుద్వాహితలకెల్ల నీకొమరునిచేఁ దత్తదుచితంబులగు బహుమానంబులొసంగునట్లొక యేర్పాటు కావింపుము. తత్సమయంబున నీసుతుఁడు వారిలో నేకన్నియ యావైపు మనసునిల్పునో నీవును బరీక్షించి యాకన్నియనే పరిణయమగునట్లు చేసెదవుగాక.

మిత్రా—మంత్రీ! నీబుద్ధిబృహస్పతికిని లేదుగదా!

కవిరాజవిరాజితము.

మనుజహృదంతరమానితవృత్తుల మారవిలాసవిహారములన్
గనుఁగొనదక్షుఁడొకండిలనెవ్వఁడు కామవశుండగుమాత్రినెబం
ధనములఁజిక్కినదర్పితుఁడందురు తద్దయుఁగన్నులు మూసికొనన్
మునియనిజ్ఞానముపూనెనటందురు బొందనుగూలుచుభూమివరా॥

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

మద్రి—అతికించుచున్నాయి. తీయడంయెట్లా. యేడుపు పోనిస్తూ.

భద్రి—వుమ్మిరాచి తియ్యరాదు. చదుబుకొన్న భార్యమ్మర్లుకూడా వుమ్మిరాచి వుత్తరాలతికేస్తూవుంటారు.

మద్రి—ఆజిగురేమిటనుకున్నావు. కోడిగుడ్డుసొన. అయితే సర్కారువుత్తరాలెవ్వళ్లూయిప్పకుండా యిసంగల్పుతారంట నిజమేనా?

భద్రి—యిసంగల్పితే నాకెనోడేసస్తాడుగాని అందులో యాముండదోనూతూ: యిందులో యిసంలేదులే.

మద్రి—(విప్పిచూచి) "మీపుత్రమిత్రకళత్రసహితముగావిచ్చేసి" అందరినీరమ్మన్నమాటేరా.

భద్రి—అయితే సాధారణంగా శుభలేకల్లో "సకుటుంబసపరివారసహితంగా" అని వ్రాస్తారు. వీరిట్లారాశారేమిరా?

మద్రి—ఇదిగో యీమధ్యరాజుగారి పురోహితుఁడు మిత్తరయ్యగారికిన్నీ వారో సదువుకున్నాయనంట ఆయనకిన్నీ దెబ్బలాటొచ్చింది. ఆసుబలేకల్లో రాసేది సుద్దబూతంట. తెలిసిందా.

భద్రి—సరిలే. పేర్లుమాత్రింబాగా గ్యాపకంబెట్టుకో మరిల్సిమోను. పోదాంరా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

చతుర్థరంగము—ఉద్యానవనము.

(సర్వార్థసిద్ధుఁడును, ధన్యుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.)

సర్వా—ధన్యా! నేఁడు నామానసమునకింతటి యుత్సాహముకలుగుటకేమి కారణము?

సీ॥ పేద పెద్దయటంచు భేదంబులరయక బంధువులరాకడుసంభ్రమమొయేమొ?
అన్యోన్యసంప్రీతి కాకరంబగునట్టి కూటంబుసమకూఱుకూర్మియేమొ?
దుఃఖంబులనుబారఁదోలిసౌఖ్యముఁగ్రోలు సఖులఁగాంచెడిసంతసంబొయేమొ?
పూవుఁదోఁటలఁగమ్మతావులీనెడు మేలుతీవచెట్టులఁగాంచుతృప్తియేమొ?
గీ॥ పూర్వభవకృతసంస్కారబుద్ధియేమొ
యూహసేయంగరాని యుత్సాహమొదవె

మానసంబునకొకరీతి మార్పుకలిగెఁ
జిన్నె లివియెట్టిఫలము సూచించునొకో॥

ఛన్న — రాజకుమారా! ఈయుత్సాహము శుభమునే సూచించునుగదా! అదిగో! రాజబంధువులందఱును విచ్చేయుచున్నారు. శుద్ధోదనమహారాజును గౌతమీదేవియును వచ్చుచున్నారు.

(మంత్రి బంధువులు మొదలగువారితో శుద్ధోదన గౌతములు ప్రవేశించుచున్నారు.)

గౌత — నాథా! మనముద్దులకొమరుఁడగు సర్వార్థసిద్ధునిగూర్చి జనులాడికొనుపలుకులు విశ్వసనీయములుకావుసుమీ! ఆతనిమొగమెట్లువికసించుచున్నదో వీక్షింపుము.

పంచచామరము.

మొగంబునంగణింపరాని ముల్కనవ్వులూరగా
సగంబువాంచియున్న కన్ను జాణయించుఁదెల్పఁగా
వగల్ నిగుడ్పగాఁబటారు వన్నె మేల్మిమేనితో
మృగాంకబింబమోయనంగ మించియేగుదెంచెడిన్॥

శుద్ధో — ప్రాణేశ్వరీ! నేఁడీతనిముఖవికాసము నాకునువింతగనేయున్నది. ఇట్లుండుట మనయదృష్టమే. వేగమేయాతనింబిలిచి యిచ్చటికివిచ్చేసియున్న రాజశేఖరుల సన్మానించెదముగాక. (ముందునడచి సర్వార్థసిద్ధునిజూచి) కుమారా! సిద్ధార్థా! నాకోరికకు మారుసెప్పకవిచ్చేసియున్న రాజన్యవరులనుచితరీతినిమన్ననజేయుము.

ఉ॥ మన్ననఁజేసియన్యులను మాన్యులుగాఁదలంపసజ్జనుల్
మన్ననమిన్నఁగానక పరిమత్తులుగాఁగణింపదుర్జనుల్
కొన్నెలఁగాంచిసంతసిలి కోరిలుఁజకోరమున్న వెన్నెలన్
గన్నులనెత్తిఁబెట్టుకొని కాంచదుఘూకములోకబాంధవున్॥

సర్వా — తండ్రీ! నీయాజ్ఞశిరసావహించెద.

పాట. శంకరాభరణము — ఏక.

ఎంతయుసంతసమందుచున్ దయసేయున్ వేడెద - భూవరులనువినుము॥ ఎ॥
ఇంతులుబాలురునెల్లరుగూడన్

ఇంత యీసందియమందకయెందుఁ
వింత లెల్లఁగడు వేడ్కఁ జనింపఁ
విలసిలు మనసుల వేమరుఁ గనుఁగొన॥ సై॥

రాజులు—నయవిశారదులును నీతిపారగులును రాజకులాగ్రగణ్యులునైన మీయట్టి వారలకీమర్యాదలు సహజములే కదా! రాజా! మాకెల్లరకును నేఁడంత యును లేదు. అందఱము నాసీనులమైతిమి. (అనికూర్చుందురు.)

మంత్రి—మహాప్రభూ! విచ్చేసియున్న పెద్దలకెల్లరకు శ్రవణానందకరంబుగాఁ గన్యకామణులు, గానరసామృతము గ్రోల నిచ్చవుట్టుచున్నదికదా!

శుద్ధో—అట్లయిన సిద్ధార్థా! నీస్థానమును నీవు గ్రహింపుము. కన్యలారా! కిన్నరలంబోలు మీమృదుకంఠనాళంబులతో గానంబుచేసి యెల్లర నానందింపఁ జేయుఁడు.

కన్యకలు—(వరుసగానిల్చి)

పాట. యమున—ఏకతాళము.

మంగళమోహనశౌరీ - మంజులకంజవిహారీ
రంజితగోకులనారీ - భంజితనిర్జరవైరీ
నందసుతామురహారీ - బంధురమురళీధారీ
బృందావనసంచారీ - మందరభూధరధారీ॥

మంత్రి—బాలికలారా! గంధర్వకాంతలకును సందరానిస్థాయిపరిచారముచేసి మీరుపాడినపాటలకీసభికులహృదయంబు లానందపారవశ్యంబునొందియున్నవి. రాజకుమారా! వీరలకింక యథావిధిఁబారితోషికములీయ వేఁడెదను.

సర్వా—మంత్రీ! అట్లేకావించెదఁగాక. (కన్నెలతో) కన్యకలారా! మీరెల్లరు నొక్కరొక్కరుగానేతెంచి మీరుచదివినపాత్రంబులఁగల కొత్తపద్యము లెవ్వరైన మీయిచ్చవచ్చినవానింబఠించి బహుమానంబులఁ గైకొనుఁడు.

కన్య—గీ॥ సింగమువకునోట శిరముఁబెట్టఁగవచ్చుఁ
ద్రాచుబాముకోఱఁ దాకవచ్చుఁ
గఱకుటమ్ముపైనఁ గన్ను మోపఁగవచ్చుఁ
జెడిపతోడిచెల్మి సేయఁగరాదు॥

సర్వా—బాలికామణీ! ఈయంగుళీయకముఁగొమ్ము.

కన్య ౧—మహాప్రసాదము (అనిపుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

కన్య ౨—గీ॥ దొండపండుఁ గోరుఁ దోరంపుఁ గీరంబు
నంబుజంబుఁ గోరు హంసయెందు
కుసుమరసముఁ గ్రోలఁ గోరుఁదుమ్మెద యెందు
వారివారి రుచులు వేఱు గావె॥

సర్వా—యువతీమణీ! ఈరత్నకంకణమును గొనుము (అనియిచ్చును).

కన్య ౨—(స్వీకరించి) మహాప్రసాదము (అని స్థానమును జేరును).

కన్య ౩—గీ॥ పూపజాబిలివలె మోముగల్గినగాని
వారిజాక్షి కీరవాణి యైన
కొలముగొప్పదైన కోరెనసిరులున్న
గానములేకయున్న వనిత కాదు॥

సర్వా—పొలతీ, యీముత్యాలసరము గైకొనుము (అనియిచ్చును).

కన్య ౩—చిత్తము దేవా! (అనిపుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

కన్య ౪—గీ॥ కార్యమెంచువాఁడు శౌర్యవంతుఁడు గాఁడు
ధీవిశాలుఁ డెప్పుడుఁ దెలిసెనఁడు
జ్ఞానియైనవాని జను లెఱుంగఁగ లేరు
నివురుగప్పియున్న నిప్పు సుమ్ము॥

సర్వా—వధూమణీ! నీవాక్యములు కడుహృద్యములు. ఈరత్నహారముఁ గైకొమ్ము (అనియిచ్చుచున్నాఁడు).

కన్య ౪—మహాప్రసాదము (అనిపుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

సర్వా—ఇతరబాలికలారా! మీమీబహుమానములు స్వీకరింపుఁడు॥

ఇతరకన్యలు—మహాప్రసాదము. ధన్యలైతిమి దేవా! (అనిపుచ్చుకొని స్థానముఁ జేరుదురు).

యశోధర—(చేతులుహృదయముననుంచి కనులెత్తిచూచి)

గీ॥ పొంగుచున్న ప్రేమపొరలి పైఁబడుగాని
దాచియుంచ నెరితరము గాదు
వెల్లి విరిసి యేఱ్లు విచ్చలవిడి పారు
కడలిఁ జేరనిలుచుఁ గలక విడుచు॥

సర్వా—(తనలో) ఔరా! ఈనిర్మలాంగిసౌభాగ్యమేమి? ఈలెక్కలేని చక్కఁదనము, ఈకన్నియ మున్నెన్నఁడోనన్నెఱింగియున్న చందమునఁ గన్నులతో సన్నఁజేయుచున్నట్లున్నది. (పాఱఁజూచి) కానిమ్ము. (వెదకిచూచి దగిన యాభరణముఁగానక).

ఉత్సాహ॥ జనమనోహరాంగినీదు చక్కఁదనము నెంచినన్
ఘనమనీషనెంచిచూడఁ గాన్కయే మొసంగినన్
దనివిఁదీరరామినేమొ దైనికంబుగానిటన్
గనులకొక్కభూషణంబు గానరాకయుండెడిన్॥

ఔరా! యిప్పుడొక్కభూషణమైనను లేకయుండెఁగదా!

యశో—కం॥ భూషణము కాదు గౌరవ
భాషణము లెవిలువలేని పసదనములగున్
యోషాహృదయాకర్షణ
భూషణభాషణములేల బుధజనవర్యా॥

సర్వా—(తనలో యశోధరనుజూచి) భళీ యీయెన్నరానిమిన్నదనము. ఇట్టియంగసౌభాగ్యమెందుగనుంగొనగలము?

సీ॥ మేనిపెల్లుబగుంపు మించిచెంతలముంచి పాలసంద్రమురీతిఁబరిఢవిల్ల
లేమతీరగుమోము లేఁతవెన్నెలఁగాయు బాలచంద్రునిభాతిభాసిలంగ
కొమ్మవాతెఱమీఁది కమ్మపల్కులపొల్పు లమృతధారలఁజిమ్ములాడుచుండ
తరళాక్షికనుచూపు కిరణంబులుడివోని వజ్రకాంతులవైభవంబునూప॥

గీ॥ భువనమోహనరూపంబుఁ బూనిభువిన
లంకరించెడుశృంగారలక్ష్మియనఁగ
నెదురనిల్చినయీకన్నెనెన్నరాని
సంతసమునించెనామదిసంచలించె॥

(అని తనమెడలోనున్న హారమొసంగఁదలఁచి) మనోహారిణీ! అచ్చమైన యీపచ్చలహారము నీయిచ్చసమకూర్చుగాత. (అనియిచ్చుచున్నాఁడు).

యశో—(గ్రహించి స్థానముచేరును).

గౌత—ప్రాణేశ్వరా! నీకుమారశేఖరుని ముఖవిలాసమునుజూచితివే చక్కఁదనాల యిక్కయగు నిక్కన్నియ యున్న తెఱంగునుగనుంగొనుము.

ఉ॥ మున్నొకవేళ నెక్కుడొడఁ బూర్ణపు నేస్తము సల్పినట్టు లీ
కన్నియతోడ నీసుతుఁడు గన్నులకన్నులఁ జేర్చి పల్కుచో
స్విన్న సుధాకరప్రతిభఁ జేకొనె మోము కళావికీర్ణమై
వెన్నెలఁ గాచె లేనగవు వెల్లువ పేరిటఁ బేర్మి నెంచుచున్॥

శుద్ధో—ప్రాణేశ్వరీ! పరమేశ్వరుని కరుణాలవంబు మనపైనుండె నేయని విశ్వసింపుము. సర్వార్థసిద్ధునకును యశోధరకును బరస్పరానురాగము దయించెనని కొనుటకు సందియంబేల? కానిమ్ము. ఇంతట నీసామాజికుల నెల్లర వారివారి నెలవులకు వీడ్కొల్పి యా వెనుక నీప్రసంగము ననుందుము గాక: (సర్వార్థసిద్ధుని జూచి) కుమారా! విచ్చేసియున్న బంధుమిత్రబృందమ్ములకు విందొనర్ప నానావిధఫలంబులును భక్ష్యంబులును నావలి దెసన మర్పఁబడియున్నవి. కావున నెల్లరు నటు బోవలయును. బంధులారా! మిత్రులారా! మీ రెల్లరు నట్లు విచ్చేయ వేఁడుచున్నాఁడను.

మంత్రి—సేవకులారా! సర్వము సిద్ధముగా నున్నదికదా!

సేవ—దేవా! సర్వము నీవలకే యమర్పఁబడియుండెను.

దేవదత్తుఁడు—(కోపముతో) ఔరా యీ రాజపుత్రుని కపటవేదాంతము. ఇహలౌకిజనుల చిత్తములను విత్తములను హరింపవలయును. (అని గ్రక్కున వెడలిపోవును)

శుద్ధో—బంధువులారా! మిత్రులారా!

అందఱు—శాక్యవంశభూషణా! జయమగుఁగాక.

పాట. కనడా.

రాజచంద్ర భూజనేంద్ర సుధీజనాగ్రణీ
తేజోరాజితధీరపరాక్రమ దివ్యకృపాజలధీ
రాజుల శాక్యుల రాజపదంబున రమ క్రీడించుచు మించుమా
వాజి హస్తి చయ వాహనాది బహువైభవములు విలసిల్లఁగా
బహుతర ఘనతర పటుతర గురుతర ధరణీధరవర శ్రీ॥

(అని యందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది

ప్రథమాంకము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమరంగము—పురవీథి.

(ధన్యుఁడును దేవదత్తుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు).

పాట. అఠాణా—ఏక.

దేవద— తగదుతగదిక తగదుఁనీకిది
తరవుగాదని తగ నెఱుంగుము
మగువపైనిటు మరులుగొలుపఁగ॥ తగ॥
వలదువలదిటు వలదుగరువము
తులువతేనమునఁ బలుకులాడఁగ
బలముదెలియక చలముబూనుట॥ తగ॥

ధన్యా! యాకన్నియకై మీ రాజకుమారుని బరితపించవలదనియడుగుము. నిరర్థకమైన యాసచెందవలదని వక్కాణింపుము. ఆసుప్రబుద్ధుఁడైనను తన కూఁతునీతనికొసంగనతని సామర్థ్యమునలేదుసుమీ! శాస్త్రములలో ధనుర్విద్యానైపుణ్యములేనివానికిఁ గూఁతునొసంగినవెలిపెట్టుదురు. వేయేల? స్వయంవరప్రకటనంబుసేసి యోధకళానైపుణిఁజూపి యందుమెప్పువడసినవానికేగాని యాన్యులకాకన్యను సుప్రసిద్ధుఁడీజాలఁడు. మీ రాజకుమారుఁడో యడవులలోఁ గందమూలములభక్షించి తపమాచరించుకొనవలసినవాఁడయ్యెను. ఎందునను యానారీమణిపై పిచ్చిమోహమువహించియున్నవాఁడు. వలదనివారింపుము. ఈదేవదత్తున కారమణీలలామంబు హస్తగతంబైయున్నదని యెఱుంగుము.

ధన్య—ఆకామిని కామించియున్న కాముకునకుం గాక యన్యులకాకన్యయెట్లులభించఁగలదు.

దేవ—కామినులమోహమనఁగ నేమోయెఱుంగుదువే?

ఉ॥ చందురుశీతరశ్మి మెయిజల్లునవారిబుహిమాంబుశీకరం
బెందునిజంబులేక మిడిమెండసుఁబుట్టెడిమెండమావు రే
లందునఁబాంథులక్ వెసనలంచెసుదోఁగ వెలుంగుదానికై
డెందముగాసిపెట్టుకొని డీకొనడందగు నెబుధాళికిన్॥

ఛన్న—అట్లైన నాచిన్నది నీకుమాత్రమునిశ్చయమెట్లు?

దేవ—ధనుష్కళాకలాపంబెల్ల విలాసంబుగానవలోకించునాకుంగాక యన్యులకాక న్యదక్కునా?

(ఇద్దఱుబ్రాహ్మణులు ప్రవేశించుచున్నారు).

బ్రాహ్మ ౧—(కోపముతో, తొందరతో) ఆశే యేనాఁడూలేనిది యీనాఁడుర ష్యంటే వస్సుందయ్యా! యేకులంలోమర్యాద ఆకులంలోందే. "అష్టవర్షాభవే త్కన్యా" అన్నాఁడు. గనుక యెనిమిదేండ్లువచ్చేసరికి ఆఁడుపిల్లకు మనలో వివాహంఅయితీరవలె. ముక్కుపచ్చలారని మూడేండ్లకూనను మూడువేలుపు చ్చుకొని ముసలివానికి అంటగట్టించావు. ఏదీ ఆపనిచేయమని ఆరాజులతో చెప్పు, చెప్పుతీసుకొనితన్నుతారు. స్వయంవరంలేకుండా పెళ్లిచెయ్యమంటా వేమిషి? యేదీయేగృహస్తుయింట్లోనైనా భోగంమేళం సంభావనాలేకుండా పెండ్లిచేయించు. చూస్తాం. పెళ్లికట్నాలుమానిపించు పెద్దలంతాచేరి ఆవరు సనుసభలుచేస్తారే.

బ్రాహ్మ ౨—అదికాదయ్యా! స్వయంవరం అంటే భాగానేవుంఛుంధిగాని కోరిన వారినిపెండ్లాడడానికి ముందుగావచ్చినవాళ్లందరికీ దెబ్బలాటపెట్టడంవస్తుం దయ్యా.

ఛన్న—దేవదత్తా! యీబ్రాహ్మణులెవ్వరో స్వయంవరమనుచున్నారు. ఏస్వయం వరమో అడిగిచూచెదను. బ్రాహ్మణులారా! స్వయంవరమనుచుంటిరెవ్వరి దయ్యా!

బ్రాహ్మ ౧—సుప్రబుద్ధమహారాజు ముద్దులకూఁతురు యశోధరకు.

దేవ—(తనలో) యశోధరకు. అవురా! ఈనామధేయము నావీనులకెంతరుచ్యము గానున్నది? (ప్రకాశముగా) విప్రులారా! ఎప్పుడుజరుగఁగలదు?

బ్రాహ్మ ౨—ఎప్పుడోనా వచ్చేబృహస్పతివారమునాఁడు. ఇవిగో రాజులకందఱి కిని శుభలేఖలిచ్చినారు. మహారాజా మీరెవ్వరో తెలియదు. మావాఁడు వఱ్ఱికొంతికాయ. తెలిసికొంత తెలియకకొంత ప్రేలుతూవస్తూవున్నాఁడు హెచ్చుతగ్గులుక్షమించండి మహారాజా!

దేవ—విప్రులారా! ఆసుప్రబుద్ధమహీపతి తనకూఁతునెవ్వనికొసంగఁ దలంచియు న్నాఁడో యెఱుంగుదురా?

బ్రాహ్మ ౧—(రెండవవానితో) ఓయేయి వీరెవ్వరో రాజబంధువులు. జాగ్రత్త. నోరుగాచిమాట్లాడు. మహారాజా! ఎందుకు. అడుగుచ్ఛారూ. కూఁతురుకీ తండ్రికీ యెట్లావుండాలో అట్లావుంది. ఆచిన్న దానికేమో రాజుగారి కొడుకు మీఁదవున్న దప. తండ్రికేమో మరెవ్వరిమీఁదనోవున్న దంఛారు.

దేవ—ఛన్నా! విన్నావుకదా! మరెవ్వరోయనఁగా నీదేవదత్తుఁడేయని యెఱుంగుము.

ఛన్న—దేవదత్తా! దంభప్రలాపములేల? స్వయంవరమునాఁడుగదా యెవ్వరిశక్తి సామర్థ్యములెట్టివో తేటపడును. నాకిక సెలవిమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

బ్రాహ్మ ౧—అయ్యా! మీరెవ్వరో యెఱుఁగమని మనవిచేస్తే సెలవివ్వకపోత్రిరి. మా టలధోరణిచూస్తే అందుకోసమే తంటాలుపడుతూవున్నట్టుతోస్తుంది. ఎవ్వరైనాపరే మామీఁదమాత్రిం సంపూర్ణానుగ్రిహంమాత్రింవుంఛాలే మహారాజా!

దేవ—(తనలో) ఔరా! యీవిప్రులధాండసవృత్తి. (ప్రకాశముగా) బ్రాహ్మణులారా! మేముకోరినకార్యము ఫలించినవెనుక నడుగవలసినదానినిప్పుడే వేగిరపడియడిగెదరేల? ఇదియేమియవివేకము.

బ్రాహ్మ ౨—ఒరేయ్. నీకుబుద్ధిలేదూ. ఆయనకే యేమీలేదు నీకేముందిరా. అలూ లేమ చూలూలేదు కొడుకుపేరు సోమలింగమన్నట్లున్నది. అయ్యా! తమ సంగతికాదు. తమమాట అనుకోవద్దు.

బ్రాహ్మ ౧—లేదుమహారాజాలేదు మీరనుకొన్నదికాదిది. అదికాదు. తప్పమాటాడితిమి క్షమించండి. మహారాజా! సెలవిప్పించండిపోతాము.

(అని ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు).

దేవ—ఆహా! యీబ్రాహ్మణులు క్షమార్పణముగోరవారవలెవచ్చి పరమనికృష్టవాక్యములాడిపోయినారు. అయిననేమి.

గీ॥ సందియపుమాటలెవ్వరేమందురేని
పట్టువీడుటసరిగాదు పటువుగాదు
సుప్రబుద్ధుఁడునావంకఁ జూచుచుండఁ
గన్యకామణిచిత్తంబుకరుగకున్నె॥

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

ద్వితీయరంగము—ఉద్యానభవనము.

(కమలయు, కాంతిమతియు, యశోధరయు బ్రవేశించుచున్నారు).

పాట. జంఝూటి—ఏక.

యశో— చిత్తము దాఁచఁగఁజాలా—చాలా॥ చిత్త॥
చిత్తజాఁడీగతి చిత్తమునేచఁగ
చింతలవంతలనింతల జీవింతునా॥ చిత్త॥
మనసునఁగోరిన మనసిజాకారుని
మానుగమానఁగలేనుగా మనలేనుగా॥ చిత్త॥
వినఁజాలవీనుల జనవునిపల్కుల
వేఱుగఁగోరఁగనేరఁగా మనసారఁగా॥ చిత్త॥

చెలులారా! దైవమునన్నీ యెనలేని యాపదలపాల్సేయనేటికి? ఎన్నఁడునే పూరుషునిపైని బ్రసరింపనేరని నామానసము నాఁడారాజకుమారుని మంగళాకృతినాకంటికొనచూపులనంటినంతనే పూవుమొగ్గవిచ్చినచందంబున వికలంబుగానేటికి? కానిమ్ము. నాఁడేయాసకలగుణాభిరాముఁడా మనోహరమూర్తి నాపైఁదనకుజనియించినమరులు కమ్మతేనియలుఁ జిలుఁకఁజిమ్మ తనమన్నన మాటలఁచే సన్నచేయనేటికి? ఇన్నియును గుఱుతెఱింగియును నాజనకుండును నాపురుషాగ్రగణ్యుండు మహారాజకుమారుండని లేశమైనగౌరవముల జూపక యీరీతినిబట్టుపట్టియుండనేనేమి సేయుదానను.

కమల—కాంతిమతీ! ఈబాలికామణికేడివచ్చినను విపరీతముగదా! నిన్నమొన్నటిదాఁకఁ బెండ్లియనుమాట కొనపెదవినుచ్చరించినమాత్రనే నిన్నును నన్నును మ్రింగఁజూచుచుండెను. ఆయుద్యానోత్సవము ఉద్యానోత్సవముగాక ఉద్వాహోత్సవమాయెఁగదా! ఆనాఁడావన్నెకాఁడు తనతోడనిచ్చపీర నిచ్చకములాడెనఁట. కనుసన్నలుచేసినాఁడఁట. ఈకన్నియయుఁ జిత్తమంతయును వెన్నవలెఁగఱఁగిపోయెనఁట. ఇంతమాత్రిన కనపడినవారిపలుకులన్నియు ములుకులాయెనఁట. ఈతన్వికినీవేమారుచెప్పుము. నావలనఁగాదు సుమా!

కాంతి—యశోధరా! మహారాజకుమారుఁడని గుణరహితుని బెండ్లియాడఁదలఁచితివే?

యశో—చెలులారా! ఏమీ మీమూఢత?

సీ॥ మర్యాదసహజమా మానవంతునితోడ జానకీవిభుఁడుసమానుఁడేమొ?
శౌర్యమాతనిసొమ్ము క్షాత్రవిద్యలలోనఁ బరశురామునిఁబోల్పవచ్చునేమొ?
సలలితాకృతిమహా బలపరాక్రమశాలి బలరాముఁడీతఁడు గావచ్చునేమొ?
కరుణాంబురాశియౌ ఘనమనోహరమూర్తి యదుకులాగ్రణిసాటియౌనోయేమొ?
గీ॥ శాంతకారుణ్యరసమగ్న శౌర్యయుతుఁడు
ప్రబలగాంభీర్యచాతుర్య భాషణుండు
సమరసస్ఫూర్తి సజ్జన చక్రవర్తి
బుధజనస్తుతసత్కీర్తి పుణ్యమూర్తి॥

ఇట్టిపరమపావనమూర్తిగుణంబుల గుఱుతెఱుంగక తగనిమాటలుపలుకుట యుచితమా!

కమల—కాంతిమతీ! తామునిఁగినదిగంగ తావలచినదిరంభ యను సామెతమన మెఱుంగమా? ఆదేవదత్తునిపొందుపసివానికిని ముసలివానికిని దెలిసియున్నది. ఈలతకూనకింతటి భ్రాంతియేల?

కాంతి—కమలా! అన్నియుఁదెలిసి యద్వైతమునఁబడుచున్న యీపడఁతితోనేమి చెప్పుటకునుదోఁచకున్నదికదా! (యశోధరతో) యశోధరావినుము.

పాట. బేహాగ్—అట.

కన్నజనకునిమనసు గాసిపెట్టెదవే
మన్ననసేయకమాటలాడెదవే॥ కన్న॥

కమల— పిన్నపెద్దలమాటచిన్నబుచ్చెదవే
విన్నవారలలోనవెలితినొందెదవే॥ పిన్న॥

యశో— రాచకన్నియయనిట్లువేచఁగఁదగునే
యేచరితమునన్నైననిదిగననగునే॥ రాచ॥

కాంతి— గోనముదెలియని వానిగోరఁగనగునే
యెనలేనిసాహసమిటుబూననగునే॥ కన్న॥

కమల— మునువెన్కఁజూడక మూర్ఖింపఁదగునే
జనవాక్యమొక్కింతమనసుననిడవే॥ పిన్న॥

యశో— పాల్నీరువెడలింపబక్షములకగునే
పసగలరాయంచ పోసఁగించవలదే॥ రాచ॥

కమల—యశోధరా! మగవారిమాయమాటల కీకితిమోసపోవుటచెల్లునే. మఱియొకతెయైన యారాజకుమారుని యాదేవదత్తునిగూడ మారుమాటాడనిచ్చియుండునే. ఇట్టిపురుషులకెల్ల మాయయేపుట్టినయిల్లుగదా!

యశో—చెలీ! అమహాపురుషుని మాయగాఁడనివచింప నీకునోరెట్లాడెను.

కాంతి—అట్లుగాకున్న నీపైనిక్కమైన మోహముపూనియున్న వాఁడని నీకెట్లుతెలిసెను:

యశో—చెలులారా! ప్రాణసఖులుగావున మీతోఁడఁజెప్పెదనాలకింపుఁడు.

సీ॥ గండుతుమ్మెదరేపు నిండుకన్నులచూపు లేఁదమ్మిరెమ్మలీలఁజూపె
పండువెన్నెలగేరు పలుతీరుచిఱునవ్వు చెక్కుఁగులాబీలచెమరునించె
తేనెవానలనించు తేటమాటలచేత వలపువాకలనిండివరదలయ్యె
తొలకరికోలనితో దొరయుప్రేమఁడిడేలి యాత్మహంసంబునుయ్యాలలూగ
గీ॥ మనసుమనసునఁజేరె నిర్మలినభఁగి
దనువులీరెండువేఱను తలఁపువీడె
పరిగణింపఁగనేర నాభావగతిని
క్షణపునేస్తముతొల్లింటి జన్మఫలము॥

కాంతి—చెలీ! యీలేమకింక మనముచెప్పియొప్పింపఁజాలము. ఆమఁదిమివిధాత తన ముదితనమ్మమూప నీసతీమణినిస్పృజియించె. కాకున్న నీవెట్టివేదాంతిమెట్లు గానలవడును? కమలా! ఈమగువ వలచిన మగవానిమగటిమియెఱుఁగుదువే?

కమల—ఎఱుఁగకుండుటయేమి? ఆకూరుఁడీగనైనఁ జంపరాదనిన నీనారీమణి చీమనైన ముట్టరాదనుకుత్రివచించును. సరిసమానమైన దాంపత్యముగదా!

యశో—చెలులారా! మీరునన్నెన్ని కేరడములాడిన నాడుదురుగాక. యీసుగణమూర్తిని నిరసనములాడిన నోర్వజాలనుసుఁడీ (తెరలోపల).

అమ్మాయీ! యశోధరా!

కాంతి—మీఅమ్మగారు పిల్చుచున్నది. పురమునకు వెలుపలనున్న వ్యాయామరుగమునకు నీవును రావలయునని కాఁబోలును.

కమల—చెలీ! రాజన్యులెల్లరును నేఁడుతమతమబలాలు పరీక్షించుకొనియెదరు. మిక్కిలి వినోదముగదా! మాచెదముపోదమురమ్మ.

యశో—సఖులారా! నేనచ్చటికివచ్చునదిలేదు. వేయింటికిని సిద్ధార్థుఁడేజయము నొందునుగాక.

కాంతి—యశోధరా! నిశ్చయముగానే నీమనోవల్లభుఁడు జయమునొందినయెడల
మాకేమిబహుమానమిచ్చెదవు?

యశో—గీ॥ ప్రియుఁడు నిక్కువముగ జయముఁ బొందినవార్త
ఏంటి చెనినాఁడు వీనులలర
సకియ నాఁడునాఁడు సఖుఁడొసంగినరత్న
హారమొసఁగుదాన నడుగనేల?॥

కమల—కాంతిమతీ! కాంచితివే యీయింతికీవార్త యెంతటిసంతసముపుట్టింపఁగలదో. యశోధరా! నీహృదయము నెఱుఁగఁగోరి కాంతిమతియిట్లువచించునుగాని నీహృదయప్రియుఁడు నీపై ప్రేమచే నీకిచ్చినహారమును మేమపేక్షింతుమా?

(మరల తెరలోపల)

కాంతీమతీ! కమలా!

కమల—అదిగో! గుణవతీదేవిగారు తిరిగిపిలుచుచున్నారు పోదమురండు.

యశో—చెలులారా! మీరలు వేగమేపోయి చేరఁజాలనని జననితో వచింపుఁడు.

కమలా, కాంతి—అట్లేకానిమ్ము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు).

పాట.

యశో— ఏ—మీ—సేయుదునో—యీవిధి—ఏమగునో—యెఱుఁగ,
నేమని నామది నెంతునో—ఏమగునో యెఱుఁగనీయది॥ ఏమీ॥

(అని నిష్క్రమించుచున్నది).

తృతీయరంగము—రాజవీధి.

(దేవదత్తుఁడు, నందుడు, భుక్కుండుఁడు ప్రవేశము).

దేవ—చూడవే తెంచినరాజులకందరికి నింతపక్షపాతమా! సర్వార్థా సిద్ధార్థ్యము చాలింపుము.

శా॥ వ్యర్థాలాపము దంభముక్తికము దుర్వ్యాపారనైపుణ్యమీ
యర్థంబుల్ కరగావు చూపఱకునిం ద్వ్యర్థంబులై తోఁచవే
సార్థక్యంబు వహించెనందుమదిలో సర్వార్థసిద్ధాముని
స్స్వార్థంబూని వరింప నేటికిక నీ ప్రాగల్భ్యముల్ మానుమా॥

ధనుర్విద్యాకౌశలంబు లేశంబును లేకయున్నను తనచేతి కార్ముకంబు మంచిదై యుంటచే నంతవరకైనఁ గంతులువైచె. అట్లుగాకున్న నేమగునో అశ్వారోహణమున నోనందరాజా! నీవెక్కిన వాజికంటే నారాజతనయుని తేజీ తేజుమీఱి యుండలేదా. అన్నియును దెలిసియు వచ్చినరాజులు పక్షపాతము పూనుటకు గారణము నీవెఱుంగుదువుగదా.

నంద — ఆసుప్రబుద్ధుని చెల్లెలు మంజులాదేవి అన్నిటికిని నెఱజాణగదా. దేనికైనను ముందుగా తలయూఁచి చిఱునవ్వు నవ్వుటయును వచ్చియున్న రాజుల మొగంబుల నెగదిగఁ జూచి కనుగీటి చప్పటులు గొట్టుటయు, వీరందరును, ఆతలిరుబోణి నేవరించుటకే తెంచినట్లు ఆమె వలలోఁ బడి సిద్ధార్థుని మెచ్చుకొనుటయు నెంతవినోదముగానున్నది!

భుక్కుం — మీపరాజయమునకు మాత్రము వేఱుకారణమేమికలదు.

దేవ — ఏమి భుక్కుండా! అట్లాడుచున్నావు.

భుక్కుం — సీ॥ గెలుతుమైతూపుల గజితమైచూపుల సాలించితిరి రాజచంద్రులార
మేలైనరథముల మీమనోరథముల నెడలించితిరి మహావీరులార
మురువైనమీసల మరునిపేరాసల దిద్దియుంటిరి మేరుధీరులార
తురగంపుదాటుల గరువంపునీటుల చూపబూనిరిదొడ్డశూరులార

గీ॥ వచ్చియుండినకార్యంబువాసిదక్క
మెచ్చులాడుల మెప్పించు నిచ్చవెచ్చె
డెందములు మీకు జిందరవందరయ్యె
చపలచిత్తుల కేరీతి జయముగలుగు॥

ఆమంజులాదేవి చిఱునగవు నవ్వి లిపిజెప్పగల మీకైమైనన మాటగట్టుకొంటిరా ఆపాలత్రిపలుకులకు ఒక్కనచక్కని పలుకుల నైనఁ జెప్పలేఁచితిరే.

నంద — భుక్కుండా! నీపరిహాసమింకఁ జాలదు ఇదే తెలిసికొనుము. తుట్టతుదిపఁ దెమింకొక్కటి నిలచేయున్నది. అందు ఈనందుఁడు జయంబునొందకయున్న మీరీసందునెందును గానఁకుం దేఁకడు.

భుక్కుం — అయ్యో నీమాటయనెట్టిదో మే మెఱుఁగమా.

నందు — ఎట్టిదని యెంచుచుంటిరి.

భుక్కుం — నీటిమూటతో సాటి.

నంద — అపజయమనకంటె నీవు కల్గించుపరాభవము హృదయభేది గానున్నదికదా.

ఆఁడువానిని చూచుటతోడనే. మేము ఓడిపోయినది. భుక్కుండా! కాను న్న దాని నాలోచింపుము. వేయిమందిజవ్వనుల నవ్వుమొగములుశంకలేక నా వంకఁజూచుచున్నను నాధీరతనుంకింపఁజాలవని నమ్ముము.

భుక్కుం—వేయిమంది మందగమనలు గావలెగా.

గీ॥ కాంతిమతిదాసిదాని శ్రీఁగంటిమాపు
బండివలెనాటలాడించు బల్లిదులను
పలుకనేటికినీమనో భావములను
మంచునీరెండవలెఁగరఁగించుగాదె॥

దేవ—ఛీఛీ! భుక్కుండా. దాసిచేతనా నాకుపరాభవము. స్వయంవరమునఁ గృతార్థులమై యావెన్కమాపరిభావంబులఁ బరిశంసించుకొనవలయునుగాక. నందరాజా! పోదమురమ్ము. (నిష్క్రమణము).

భుక్కుం—వీరికిప్పుడుబాగుగా పురిమెక్కినది. భళి. వీరిదేహములే వీరికిఁదెలియక యున్నవి.

పాట. మోహన—త్రిపుట.

మీరెకోపము యారెయల్లన దూరెనెమ్మదిజారెగా
కోరికలుమిత్రిమీరగను పలుమారుదలపునఁజేరెగా
సలుగునా బరగున అ నరుగునా తెలుగున అ
పసవుదోరగెను గరువమెసఁగెను చురితమెసఁగెను శిరమునః॥ మీరె॥

(నిష్క్రమణము).

చతుర్థరంగము—స్వయంవరభవనము.

(శుద్ధోదనుఁడు, సుప్రబుద్ధుడు, దేవదత్తుఁడు, నందుఁడు,
భుక్కుండుడు, అర్జునుఁడు, సర్వార్థసిద్ధుడు, ఛన్నుఁడు,
మిత్రాచార్యుడు, మంత్రి, యశోధర, కాంతిమతి,
కమల, గౌతమీదేవి, గుణవతీదేవి, (ప్రవేశము).

సుప్ర—రాజచంద్రులారా! ఇంకొకవిషయముమాత్రము పరీక్షకుమిగిలియున్నదికదా.

ఉ॥ సాలముజూడుఁడల్లదెలి శాలముమూలముదీని నెవ్వరే
వాలుననొక్క వేటునన వారితభంగిఁగడంగి రెండుగా
లీలవెత్రుంపఁగావలయు లేశముఖండముఁనట్టునిట్టుగా
దూలగరాదు శౌర్యగుణ ధూర్వహులార బలంబుచూపుఁడీ॥

భుక్కం—భళీ! ఇదేటివింతపరీక్ష.

క॥ చెట్టులుగొట్టెడువానికిఁ
బట్టినొసంగదనటంచుఁ బల్కితివిదియే
పట్టునమెత్తురుశూరులు
వట్టిదియాఘనతమాకు వద్దునృపాలా॥

రాజా మాకీస్వయంవరమక్కరలేదు.

కాంతి—గీ॥ ఆడతేకయున్న నోడుమద్దెలగాదె
చేతఁగాకయున్న రోతగాదె
పండులందకున్న బండ్లుబులియుగాదె
మాటలేలధీరమాన్యులార॥

అర్జు—ఈపరీక్షలకుంగల ఫలమీవరకే మాకుఁదెలిసియున్నది. ఈవరకునడచిన అశ్వారోహణము ధనుస్సంధానము గదాచాలనము మొదలుగాగల పనులందీరాజన్యులెల్లరు ఎంతటిన్యాయబుద్ధిఁగనపరచిరో. ఇందును అంతేఅగును కానిండు. ఈవృక్షము నిప్పుడెతెగనఱకెదఁగాక (కత్తియెత్తి చెట్టునుగొట్టి చేయినొచ్చి కూలఁబడి)

గీ॥ కేలుదద్దరిల్లె వేళ్లునొచ్చెనుగాని
చెట్టువీసమైనఁ జెదరదాయె

భుక్కం—(కత్తియెత్తిచూచి)

గీ॥ మొక్కవోయెఁగత్తి మొనయుఁద్రుంగిపోయె
నిలువనేలనిచట నేలఁగూలి॥

అర్జు—(దిగ్గునలేచి నిష్క్రమణము)

అందరును—(చప్పటులు)

నందు—జయాపజయంబు లొక్కరిసొమ్ములుగావు, ఓడిపోయినవారు పారిపోవలనా. ఈయశోధరపాత్రము రాజకన్యయై, ఇతరులుకాకపోయిరా.

భుక్కం—గీ॥ పరుగుబెట్టలేక పైబలాదూరని
పల్లకిష్టవిధముగాదె ప్రబలులార

నందు—(తలయూచి) అట్లనా.

గీ॥ మేలమాడవలెను మెప్పులీవలయునో
కార్యసాధనమున గానుపించు॥

(కత్తియెత్తి కొట్టనేరక) ఔరా! అయఃపిండముకంటెను గాఢతరమైనచేవ గలిగిన యీవృక్షమొక్కండును ఖండింపఁజాలఁడు రాజన్యులారా! మానవ బలంబున కసాధ్యంబయిన ఈకార్యమింకొకరు నెరవేర్చినఁగదా మమ్ముఁజెచ స్కరింపవలయును. చూచెదఁగాక. (కూర్చుండును).

భుక్కుం—అవును నేజెప్పియుండలేదా. ఈపనిమానవులకసాధ్యమని. ఆయాసపడితిరి. విశ్రమింపుఁడు.

దేవ—సుప్రబుద్ధమహీపాలా! ఆలకింపుము.

క॥ శూరులనేకులుగలరీ
ధారుణినీయట్టిప్రబల ధర్మక్షిద్ఙ్మల్
పౌరుషమునెంతురంత్రియ
నారీమణియిచ్చఁగొనరు న్యాయముగలదే॥

కావున నీపుత్రికమనంబున నన్యునిఁదలపోయుచుండెనని యూహించి యీవె వెన్కనీశపథంబునకు వెనుకదీసెదవేమో.

యశో—చెలీ! నామానసమిప్పుడెంతో భీతిల్లుచున్నది. ఈదేవదత్తుఁడీకార్యము నిర్వహించెనా నాకింకేమిశరణము. దైవమునేనమ్మియున్నదానఁగదా.

కాంతి—యశోధరా! భీతినొందకుము.

క॥ మాటలుకోటలుదాటును
పాటవమాసున్నయట్టి బంటులకెల్లన్
బోటిరో నీవాంఛలకే
నాటికిభంగంబురాదు నమ్ముసుశీలా॥

(ముందుకువచ్చి దేవదత్తునితో)

అయ్యా నీకేమిసంశయము, నిక్కముగా నీయశోధర యశోధరుడైన శూరవరు న్వేవరించుఁగాని యన్యులదలంపదు.

సుప్ర—దేవదత్తా! కాంతిమతి యదార్థమువచించినది.

దేవ—(తనలో) ఔరా! యింక నీమాటకుసందేహముపలదు. ఈకాంతిమతి తప్పకగల రాజన్యులనెల్లనేమో యాక్షేపించుచువచ్చె నాయెడలనో మిగులగౌరముగా

బ్రీత్యర్థమిచ్చె. అదిగాక ॥నీయశోధరయన్న డి॥ నాయశోధరే అగునని కాంబోలు. నాకేదక్కునని యర్థముతోనన్నదిసుమా, అయిన నీకాంత్రిమతి యింకేమిచింతించుచున్నదో చూచెదంగాక (కాంతిమతినిజూచును కాంతి మతియుం దిరిగిచూచును) చిఱునవ్వుజూడ నాయెడనభిమానమునే సూచించు చున్నది. ఇదిగో రాజన్యులారా! వృక్షకాండంబు ఖండించువాఁడను (కత్తి నెత్తికొట్టబోవుచు కాంతిమతినేచూచును చేయివదలికత్తిపడును).

ఘుక్కం—భళీ సభ్యులారా! రెండుఖండములయ్యె నింకేమికావలయును.

కాంతి—(ఆశ్చర్యముతో) ఏవీ రెండుఖండములు.

ఘుక్కం—దేవదత్తుని మనఃకాండము ముక్కలై తునియలై శకలములై భగ్నమైపో యినను భగ్నముకానిరీతినె కనుపించుచున్నది.

ఆనందుఁ—(నవ్వి) చాలు. చాలు. దేవదత్తా. నీభుజబలము తెలిసినది. విశ్చేయుము.

దేవ—(కోపముతో) ఏమి యీపరిహాసము.

గీ॥ కత్తినెత్తివృక్షకాండమేయఁగలేదు
కేలుసడలినేఁగూలెగత్తి
పరువులెక్కఁగొనక పరిహసించితిరీరు
మొర్క్కువాఁడె వెడలిపోవువాఁడ॥

(నిష్క్రమణము)

సర్వా—(మెల్లనలేచి మిత్రాచార్యునిఁజూచి) గురుదేవా.

ఉ॥ పిన్నతనంబునం గఱచి విద్యలఁ బెద్దలయొద్దనాడు నే
నన్నిటఁ గెల్చియుంటి భవదంఘ్రిసరోజరజోజవంబునన్
బోర్న లభూజమున్ బ్రిబలభూపతిముఖ్యులు మెచ్చ రెండుగా
గ్రిన్న నదుర్పమద్భుజ బలంబు ధ్రువంబు నొసంగవే గురూ॥

(నమస్కరించును)

మిత్రా—(చేయెత్తి) సిద్ధార్థాసార్థక నామధేయుఁడవుగమ్ము.

సర్వా—(కత్తియెత్తి వృక్షమునుజూచి)

చ॥ జలజభవాండభాండమున సర్వచరాచరభూతకోటిలో
వెలసిసమస్తలోకములఁ బెంపభరింపహరింప నేమహా
బలము మొదల్తుదల్ కనక భాసిలునట్టిమహాబలంబుని
శ్చలితమనస్కతన్ దలతు సారభుజద్వయశక్తియుక్తికై॥

ఇదిగో వృక్షకాండము రెండుఖండములుగావలయు.

(కత్తితో నరకును)

అందఱు—భళీ సిద్ధార్థా భళీ.

సుశ్రీ—(యశోధర చేయిపట్టుకొని)

గీ॥ క్షత్రివంశమునను ఖ్యాతిఁగూర్చినయట్టి
ఘనుఁడు శాక్యశేతకరుఁడు నేఁడు
క్షాత్రవిద్యలందు జయమునొందెనుగాన
పెండ్లియాడుమమ్మ ప్రేమమీర॥

యశో—(సిద్ధార్థునికంఠమునఁ బుష్పమాలికను వైచును)

కాంతిమతి, కమల—

పాట. మోహన—ఏక.

జయముజయము శాక్యభూషణ శత్రుసంహరణా
శత్రుసంహరణా సర్వభూభరణా॥

(యవనిక పడును)

తృతీయాంకము.

ప్రథమరంగము—ఉద్యానభవనము.

కాంతిమతి, కమల ప్రవేశము.

కాంతి—చెలీ! నేడుమనపరిజనులు, సంపంగిపూబోదలకును సన్నజాజులకును సవరించిన బోదియలంజూచి మావిగున్నలనడుమనున్న నడుభావికెత్తియున్న జలయంత్రమును వెడలిపైకెగయు నీటితుంపురుల రమ్యతనుగాంచుచు నచ్చటచ్చట నీచిన్నియరటిగాకుదోన్నె నిండఁబువ్వులేరితెచ్చునప్పటికే సంజపడి ప్రొద్దుగ్రుంకెను. ఇంకనీవీకుసుమసరములగ్రుచ్చి యశోధరకెప్పుడిచ్చివచ్చెదవు.

కమల—కాంతిమతీ! నీకింతవేగిర మేటికి. ఆడుచు పాడుచు నిమిషములో గ్రుచ్చెదను. ఇంతలో నీవీణగైకొని యొక్కగీతము బాడరాదా.

కాంతి—(పూవులు కమలచేతికిచ్చి వీణగైకొని)

కమలా! అట్లనే కానిమ్ము. ఇదిగో నాకుం దోచినట్లు పాడుచుండెదగాని జాలము చేయక పూవులు గ్రుచ్చుము.

పాట. తోడి—ఉఠో సంయామట్టు.

సఖీమణీ చాలు నెయీ—జాలమేలా తాళజాలా
అకటా మరులు దాపజాల నలరుతూపుల కాగజాల
నంగజు బారికి నిలువజాల నలసి సొలసియుంటి బాల
జాలమేల తాళజాల॥ సఖీమణీ॥

యశో—(వచ్చి) చెలులారా! నేడింకను పూవులు గ్రుచ్చుచునే యుంటిరే, యెన్ని సరములు గ్రుచ్చిరో చూపనిందు.

కమల—అవును నీజీవితేశ్వరుఁడే తెంచువేళ యయ్యెనని మాకును దెలిసియేయున్నది. ఇవిగో గ్రుచ్చిన సరములు. (సరములిచ్చును).

యశో—ఓహో నేడు మూడు సరములు రచించితిరి.

కాంతి—అవునే కమలా రెండుసరే కాని. మూడవ దెందుకే.

కమల—మన యశోధర కడుపునఁ గనబోవు బిడ్డనికి.

యశో—పుట్టని బిడ్డలకు పేరులు పెట్టెదని నిన్నందఱు నెతిగేయున్నారులే. ఎప్పుడు నింతే నీవు.

కమల—ఎవ్వరి నైజముల నెవ్వరు మాన్పగలరు.

కాంతి—కమలా! వేగమే పోయి తీవపందిటిలోని గోర్వంకలకును కీరములకును ఫలంబులొసఁగి మన యశోధరకును మఱికొన్ని కొనివచ్చెదము గాక రమ్ము.

కమల—పోదము రమ్ము. (నిష్క్రమణము)

సిద్ధా—(ప్రవేశించి ఆలోచించి)

ఔరా! నాజనకున కెంతవ్యర్థాభ్రాంతి ఎట్టి తెలియనితనము. ఈశృంగారవనములా నామనోబలమునరికట్టునవి. ఈశిలాప్రాకారములా నాహృదయమును బంధించునవి. యింతమాత్రననే శృంగారసాగరమున మునిఁగి మోహాబంధములఁ జిక్కి కట్టుబడియుండునని తలపోసెఁగాబోలును.

సీ॥ మణిమందిరంబులా మనసు నాకర్షింపకడలేని బ్రహ్మాండగణము గాక
నేత్రావియలరులా చిత్తంబు మఱపింప తత్త్వమార్గానుచింతనము గాక
తలిరులశయ్యలా తాపంబులహరింప వైరాగ్యకృతదయావార్ధి గాక
సతులసావాసమా సౌఖ్యంబు సమకూర్ప నిత్యయోగాభ్యాసనియతి గాక॥

గీ॥ పూర్వభవసమార్జిత మోహబుద్ధిచేత
దగిలితిని గాక యిట్టి బంధనములందు
వడిగ బోవలెనిక గాలవశముచేత
జ్ఞానమార్గింపబోధింప జనులకెల్ల॥

అట్లయ్యును నామనోరథమును నెరవేర్చుకొను నుపాయము గానరాకుండుటచే నామానసమెంతయును తహతహపడుచున్నదిగదా. ఏదియెట్లున్నను నాకీయుద్యానభవన నివాసము కారాగృహవాసమట్లున్నదే. ఔరా! నాసోదరజనులతాపత్రయముమాన్ప నేనాడు సమకట్టువాఁడను.

సీ॥ జనులార మత్సహోదరులార మీ వెతల్ గనులఁజూడని వాఁడఁగాన జుండి
ఖిన్నులార భరితదుర్విధులార మీపనుల్ గాంచియుండని వాఁడఁగానుఁ జుండి
ఘనులార సంపూర్ణధనులార మీచిత్తగతు లెఱుంగని వాఁడఁగానుఁ జుండి
గురులార వంచనాపరులార మీ మూఢకర్మ జూడని వాఁడఁగాను జుండి॥

గీ॥ జ్ఞానపదులార నిరుపేదసాదలార
కష్టమెరుగనివాఁడను గాను జుండి
యజ్ఞపశులార మీబాధలడఁగుజుండి
వేచియుండుడి నేడింక వేళగాదు.

ఔరా! నాకిప్పుడు మనోవిశ్రాంతిగల్గునా ఎట్లయిన నొక్కింతఁ దీపవుందిరంబునకేగి విశ్రమించెదఁగాక. (లోపలికిఁజని)
యశోధరా, ప్రాణేశ్వరీ, నాకై వేచియుంటివే.

యశో—నాథా! వేచియుండ నేటికి నీవెందుండిన నేమి, భవదీయనిర్మలకోమలహృదయ సుధాకరకరంబులు మామకమానసోత్పలంబును దాసుమసేయుండును గదా.

సిద్ధా—ప్రాణేశ్వరీ! అట్లేకదా నీయంతరంగమునకు గుదురునేకూరవలయును. జీవితేశ్వరీ! నేఁడేమో నాకు మనోవిశ్రాంతికలుగదయ్యె. ఒక్కింత విశ్రమించెదఁ దక్షమింపుము.

యశో—అదియెంతవలన నయ్యెడును.

పాట. బేహాగ్.

కలిగనేలోపము నావలనను నీకు॥ గలి॥
తెలుపవె నాథా॥ గలి॥

సిద్ధా——కులసతిలోపముల దలపగఁదగునె॥ కుల॥
కూడునె బాలా॥ కుల॥
యశో——పరిజనులెవ్వరే పసుపులవిసరో॥ కలి॥
పసుపులవిసరో॥ కలి॥
సిద్ధా——పురుషతగల్గిన పరిజనులేలా॥ పరిజనులేలా॥
యశో——ఎవ్వరివెతల నెపఁదలచితివో॥ ఎపఁదలచితివో॥
సిద్ధా——పరులసబాధల బాపుదురెవరూ॥ బాపుదురెవరూ॥

ప్రాణేశ్వరీ! నీవును నాతోడనే యీయాయాసపడనేటికి పానీయమొకిం త యొసంగి నిదురింపుము.

యశో——కాంతిమతీ! చలువపందిటిలో నిసుకత్రిన్నియపై శీతలపాత్రములోనున్న పానీయమిటు కొనిరమ్మ.

కమల——కాంతిమతి (ప్రవేశింతురు).
యశో——కమలా! యీ చల్లనివేళ వల్లకిమీటుచు పాటఁబాడరాదా.
కమల——అట్లేకాకించెదను.
కాంతి——(ఉదకము తెచ్చి యిచ్చి పోవును).
యశో——(పవ్వళించును).
సిద్ధా——(కూర్చుండును).
కాంతి——(వీణగైకొని).

పాట. తోడి.

గండుగోయిలకూతలకు పండువెన్నెలపూతలకు
నిండుతుమ్మెదమోతలకు నిలువజాలా పలుకవేలా
జాలమేలా తాళజాలా సఖీమణీ॥

యశోధర నిదిరించియుండును నేనునుబోయి నిదురింతునుగాక.

(నిష్క్రమణము)

సిద్ధా——ఔరా! నాకీరాత్రిరి యెట్లునిదురవచ్చును. నిరర్థకుఁడనై, నిర్వ్యాపారుఁడనై తుచ్ఛహీనమానవుండునుంబోలె, యువతీజనలోలుఁడనై మందురలో బంధింపం బడిన సైంధవంబువలె నీమందిరంబునఁ జిక్కువడియుండనేల. ఈభూతలం బున జన్మంబునొంది భూతలంబెల్ల నేయేకీతిఁనడచుచున్నదో జీవకోటికి సుఖ దుఃఖానుభవంబు లెట్లుగానున్నవో త్రిలకించు భాగ్యమైనను లేకయుండెఁగ

దా. ఆహా ప్రపంచస్వభావంబును సృష్టివిలాసంబును గణియించుట యెంతటిని భాగ్యము.

పాట. మాయామాళవగౌళ.

ఎంతనితలంతు నీవింతప్రపంచము ఇంతని తెలుపఁగ నెవ్వనితరము
భ్రాంతమనస్కులై బంధనసంసక్తులై శాంతరహితులై చింతనసలుపరు
స్థూలములెన్నియొ, సూక్ష్మములెన్నియొ, కాలములెన్నియొ గోళములె
న్నియొ ॥ఎంత॥ ఔరా! చాలిచాలని యీమనుష్యశరీరంబుతో
ఎంతదూరము చరింపఁగలను॥

ఈదేహమునకు నెక్కలుండిన నొక్కసారిగా హిమవచ్ఛిఖరంబు నధిరో
హించి యోజనసహస్రపర్యంతంబును నవలోకించి యుందునుగదా! సూచీము
ఖంబులవంటి చూపులైనఁగలిగియుండినా నెందేమి యిమిడియున్నదియు బరీ
క్షించుదునే. ఇచ్ఛామాత్రంబున నెందెందుఁబోవలయునన్న, అందందుఁబో
వుటకే మనుజకోటికేల స్వాతంత్ర్యములేకయుండె. కానిమ్ము శక్తికిమీరిన
కోరికలుకోరిన ప్రయోజనమేమి. రేపు నామిత్రుఁడగు ధన్నునివెంటంగొని
చేతనైనంతవరకు పట్టణంబంతట నొకసారివిహరించివచ్చెదఁగాక (ముందుకు
వచ్చి) తెల్లవారవచ్చె యశోధరను మేలుకొల్పెదగాక.
యశోధరా! వెడలుచున్నవాఁడ లెమ్ము.

యశో—(మేతాత్తులేచి) నాధా! యెచ్చటికి వెడలెదవు.
సిద్ధా—ఎచ్చటికినిలేదు. సూర్యోదయంబాయెగావున మేలుకొల్పితిని.
యశో—అప్పుడే సూర్యోదయమాయెనా.
సిద్ధా—అల్లదిగో దిక్కులువీక్షింపుము.

సీ॥ అజ్ఞానిమానసాహంకారమట్లుగా నాకసంబునదమంబణఁగిపోయె
స్వల్పవిద్యాకలాచాతుర్యమట్లుగా దారకాకాంతులుతరగిపోయె
ప్రాకృతజనమనోభావంబుతెలఁగున దిఙ్మండలంబెల్ల తెల్లవోయె
సాధుసజ్జనమనః సంరంభమునుబోలె శుకపికరావంబుప్రకటమయ్యె॥

గీ॥ జ్ఞానతేజోమహోదయంబైనయట్లు
భానుడుదయించెబూర్వదిగ్భాగమందు
లోకములనెల్లరక్షింపలోలనేత్రి
మేలుకొనుమింక యేశంక మేలుగనుము॥

యశో—నాథా! యిదేవచ్చుచున్నాను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—పురవీథి.

(ఇద్దఱు మాదిగవాండ్రు డప్పులతో ప్రవేశింతురు).

పాట.

కొజ్జన్న మెడతా, సజ్జన్న మెడ్తా, కోరినసొమ్ములెడ్తా
కోరినసొమ్ములెడ్తా - మేలైనజల్తారుసీరెలెడ్తా॥ కో॥
సుట్టిల్లాగడ్తా, సున్నాలుమెడ్తా, సుట్టాలనెల్లగొడ్తా
నాసామీ, సుట్టాలనెల్లగొడ్తా, నాసామీ సొమ్మంతాఁగూడమెడ్తా॥ కో॥
పడ్డోట్టినొంటూ, పాడిసేయుమంటూ, పాఁవన్నీ తాగుమంతానే
యేప్రొద్దు, పాటుబడవద్దంతానే॥ కో॥

భటు—(ప్రవేశించును).
ఏమిరా! వళ్లూపైదెలియకుండా, పొగరుబోతు కూతలుపాడుకుంటూ మరీ వెళ్లుతున్నావు.

మాది—(తనలో) ఈడబ్బసిగదరగ, అప్పుడే వత్తావుండాడ్రా (ప్రకాశము) ఏమియ్యా నిన్న సాయంత్రి పేలగత్తేసూకేసి చక్కా పోత్రివే, మళ్లీతెల్లారి నాకనీ కోసంగూకుండి కూకుండి కాళ్లడిపోయినాయి, మరదేం చాటింపో నాకర్తమేకాలేదుగందా. ఎట్టా అనుకున్నావయ్యామరి.

భటు—నీకుచెప్పి చాటింపువేయించడానికే కాదూవచ్చింది.

మాది ౧—అచలు చంగతేంటయ్యా మరి తలతోకలేకుండా మాత్తిరంచెప్పకయ్యా.

భటు—మనరాజుగారి కుమారుడుగారు పట్టణంలో రేపుషికారుతిరుగుతారు అయితే అందరూ యిళ్లుపరిశుభ్రించేసుకుని తోరణాలుకట్టుకొని అందముగావుండేటట్టుచేసుకోవలెననిన్నీ, కుంటివాండ్రు గుడ్డివాండ్లు కుష్టురోగులు ముసలివాండ్రు ముతకవాండ్రు ముష్టివాండ్రు అంగహీనులు కురూపులు. వీథులలో నడవకూడదనిన్నీ అట్లావెళ్లితే శిక్షింపబడుదురని అనిన్నీ చాటింపుచెయ్యవలెను

మాది ౧—చరే నువ్వాన్నా మాటలన్నీ చాలాసేపు మణుసులో గునించుకోఁడి రెయ్యడాన్కి యీలులేదుగాని యీచాటింపుకర్తం యేంటయ్యా అంటేచెప్పవేమి?

భటు—అర్థమేమిటిరా కుంటివాడు గుడ్డివాడు ముసలివాడూ అంటే నీకుతెలియదా.

మాది ౧—ఓయినాయనా అదిగాదయ్యా అచలు యీచాటింపుయెయ్యడానికి రేమేతువో శెప్పవయ్యా.

భటు—మరేమియునులేదు. పరిశుభ్రముగా పట్టం కనపడవలయునని, అంతయుశ్ృంగారముగానుండవలయునని.

మాది ౧—నిచింగా రందగలడా చింగారాలు మొంగారాలు అట్టాపెట్టయ్యా, అదిగో నేనోటడుగుతాను, మరిదారోరితో సెప్పవృగంద.

భటు—చెప్పను చెప్పరా.

మాది ౧—మరిగత్తే, రాజుగారి కుమారుడికి మత్రిశలనం. మరి అదేటో యేరి రేమిదాంతంవుండెదంట అందుకోసంగానే పెళ్లిజేసి తోట్లోనేవుంచుతావుండారంట, కుంటోడూ గుడ్డోడు కనపడితే మళ్లీ రేచిక్కుకున్తుందంటారు నిజమేనా.

భటు—అదియేమో మనకుదెలియదు. అయినా చాలాతెలిసినవాడనుకుంటారు. అవన్నీ నీకెందుకు చాటింపెయ్యరా.

మాది ౧—అయ్యా యిర్యేల యిప్పుడేమద్దాన్నం అయ్యింది నేనొక్కణ్ణి రేమొక్కడేసివత్తామావోణ్ణికూడా పెట్టి యిర్యేల జోడుటమ్టమాలు యెల్లితేగాని వూరంతా చాటింపు అవ్వద్దంటయ్యా.

భటు—అట్లేకానియ్యి.

మాది ౧—వోళ్లోళ్లు యీమలెంటెల్లగూడదో చెప్పవయ్యభాభూ.

భటు—కుంటివాండ్రు, గుడ్డివాండ్రు, కష్టరోగులు, అంగహీనులు, కురూపులు, ముష్టివాళ్లు.

మాది ౧—అయితే యిక పేదాసాదాబతికే యెత్తులేదు. యీళ్లందరికీ బుర్రతెగుతాయన్నమాటే. కానీలే. అవ్రాసునాకెందుకుగాని ఆశివరిమాటలురెండు మాత్రంనూటదిరగవయ్యా.

భటు—అంగహీనులు, కురూపులు పోనీలే. తక్కినవిచెప్ప.

మాది ౧—(దెప్పగొట్టి) అదిగో మళ్లీ అడగవద్దు. తెలదనొద్దు. రేపటిరోజున రాజా

గారి కుమారుక్కు యీాదు లెంట మరిత్తిరుగుతాాడు గన్క కుంటోళ్లు గుడ్డోళ్లు కుట్టోళ్లు, ఆప్పై నేంటిబాబూ మరసిపోయాను.

భటు—ముసలివాండ్రు (చెప్పబోవును).

మాది—ఆఁ! తెల్సునే యిదొకదండకంలా గొత్తదిమరిగత్తే. కుంటోళ్లు గుడ్డోళ్లు కుట్టోళ్లు ముసలోళ్లు ముదకోళ్లు ముష్టివోళ్లు యీాదు లెంట నడవగూడదు. అగపడాాగూడదు. అట్టాయెత్తె, బంట్రోతుల్ని యీాపులుబద్దలేసి బుఁర్రలుఁదీయుమంటాారు హాఁ.

భటు—ఛీ వెదవా! యేమికూస్తావు రా.

మాది ౧—సరీగానే యేద్తారావయ్యా.

(నిష్క్రమణము).

తృతీయరంగము—రాజవీధి.

(సిద్ధార్థుడు, ఛన్నుడు, ప్రవేశము).

సిద్ధా—ఛన్నా! సుందరవస్తు సందర్శనమునగల్గు నానందమనుభవనీయమేకదా. యీా పురరామణీయకమును గనుగొన్న నెన్ని ధర్మములనెఱుంగవచ్చును. మనుష్యశక్తి నేకదా యీావిశాలంబైన సాలంబును గ్రిహమార్గనిరోధకంబులగు నీప్రాసాదంబులును అనల్పశిల్పకలాకల్పనా విలాసవినిర్మితధర్మహర్మ్యంబులును కల్పింపబడియున్నవి: పట్టిచూడ మానవశక్తి కసాధ్యమైన దేమైనయుండునా యనిపించుచున్నవికదా. లౌకికబంధంబులంజిక్కియున్న సామాన్యమానవులే తమప్రాకృతశక్తిచే నిట్టికార్యములు నెరవేర్చుచుండ, జీవికిసహజమైన స్వాతంత్ర్యంబునకు నిరోధంబులేకున్న యోగవిద్యాబలంబుచే నెట్టికార్యంబులు సాధింపరాదు. యోగమహిమచే విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మసృష్టికి మాఱుసృష్టిచేయగలిగె (ఛన్నా ఆదెసకుఁబోదముర మ్ము ముందుకునడిచి) ఈ భాగంబుననున్న మార్గంబు లెంతచక్కఁగానున్నవి.

ఛన్న—రాజకుమారా! యీా దెసనంతటను నెచ్చోటజూచినఁ దోటలను గోటలనట్టనడుమఁ గట్టబడి చుట్టునున్న చెట్టులకొమ్మల బచ్చనిపచ్చియాకులనుండి సగము సగముకన్పించు సంచితభవనసంఘములును భవనపంక్తుల మ్రుఁగిళ్లనుండి

బయలు వెడలి సంజసికారునకేగు అరబ్బీ పారసీ గుఱ్ఱంబులబూన్చిన మే
శకటసముదయంబును శకటసముదయ సంఘట్టనలచేతను పథికజనకోలాహ
ములచేతను నిండియున్న ఘంటాపథంబులను నేత్రానందకరములై యున్న
కదా. ఈఘంటాపథములెంతటి నేర్పరితనమును వెల్లడించుచున్నవో కన
గొనుము. నట్టనడుమశకటంబుపోవుటకై తాంజేటివీపుచందంబున మ్రుచ్చి
యోగంబుగల మార్గంబేర్పఱ్పబడియె. ఇరుప్రక్కలలో నొకప్రక్క
క్కంతయున్నతంబుగా పాదచారులగు పథికులకుపయోగకరంబుగా నాలిత్ర
వసవరింపంబడియుండె. ఆరెండవదెసనో, అశ్వారూఢులై స్వారి చేయుచున్నా
కులతురంగంబులు జరుగులెత్త మెత్తనిచెత్తచిదుకలతో గప్పియున్న పల్ల
బాటయును గన్పించుచున్న విచూచితివే.

సిద్ధా—ఘన్నా! యెంతవైచిత్ర్యమిందు గన్పించుచున్నదో యంతటన్ వైపరీత్యము
గన్పట్టుచున్నదికదా.

సీ॥ స్వర్ణసౌధములందు సంచరించెడువారు పేదసాదకుముష్టిబెట్టరారు
హయయోధములబూన్చి యరదమెక్కెడువారు కుంటిగ్రుడ్డికిమేలుగూర్పంబో
రిమ్యోపవనవిహారములుసల్పెడువారు కష్టనిష్ఠురములగాంచలేరు
భోగభాగ్యములందు ప్రొద్దుబుచ్చెడువారు మంచిచెడుగులగుర్తించ లేరు॥

గీ॥ కాలగతియెట్టిదటిలతంగాంచెనకట
కలిమితావునధర్మంబు గలుగదయ్యె
బలిమిగలవారియెడజాలి గలుగదయ్యె
స్వప్రయోజనపరులయో సర్వజనులు॥

(వేశ్యలమేళముతో, అలంకృతులగు కొందరుపురజనులు ప్రవేశము):

పాట. యదుకులకాంభోజి—త్రిపుట.

వేశ్య— సయ్యాటలేయాడ—సమయమిదేచూడ వయ్యారివగకాండా
చయ్యనబంగారూమేడా జాణలువీణబాడ
ఉయ్యాలయూగియాడ ఓరోరినీతోఁగూడ॥ సయ్యా
ఉదుటిగుబ్బలరొమ్ము ఒత్తినీయధరమ్ము
బడసెదపానకమ్ము, ఓరోరిరారమ్ము॥ సయ్యా
కలువరేకులరెమ్ము, కన్నులదానజూమ్ము
చలమేలావీడుమోము, చందమామందులెమ్ము॥ సయ్యా

ఛన్న—రాజకుమారా! యీచోటు మిక్కిలి రమ్యముగానున్నది. కొంచెము నిల చెదమా సరసవాక్కులు వినవచ్చుచున్నవి.

సర్వా—అదియేమో, యీకోలాహలము బొత్తిగా నామనస్సు నాకర్షించుటలేదు. ఆదెస సందుగొందుల నేమున్నదో పరికించెదముగాక రమ్ము.

ఛన్న—రాజకుమారా! సందుగొందులలోఁ గనువిందు సేయు నదేమున్నది. కొంచెము సేపు ఇచ్చటనే నిల్చిన బాగుగానుండును.

సర్వా—అట్లుకాదు. ఈసందుదారినే పోదము.

ఛన్న—ఆజ్ఞప్రకారమే జరిగించెద, దయచేయుండు.

సిద్ధా—(ముందుకునడిచి)

చ॥ ఇఱుకుగృహంబులున్ మలినహేయనివాసము లెందుగాంచినన్
మఱికితనంబువాకిళుల మూర్కొనరాని జలప్రవాహముల్
(దుఃఖము, నారాయణరావు కవిత్వమిచ్చటికిసరి).
మఱిమఱికొక్కెకన్నములు మన్నునుమిన్ను నమూగుదోమలున్
బాటిపాటిబారుపుర్వులును ప్రంజులజెట్టులుగల్గుచోటులున్॥

ఆహా! యెంత చీదరగానున్నవి యీచోటులు.

(జాతరకుబోవు ఘటధరుఁడగు పంటకాపువచ్చును).

సర్వా—కుంభధరుఁడై పాటబాడుకొనుచుం బోవుచున్న వీఁడెవ్వఁడో.

ఛన్న—సీ॥ చల్ది పెరుగుబువ్వ చట్టిలోనిడి
గాముగంగగొల్చెడి పంటకాపువాఁడు॥

పాట.

పంటకాపు—గంగానమ్మా - మంగాళామమ్మా
వంగోలుబాలమ్మా - శింగారామమ్మా॥ గం॥
బెజవాడలోనున్న - పైరైనదురగమ్మ
వ్రజనీమాంకాళమ్మా - ఓ అంకాలమ్మా॥ గం॥
పోదిలెముత్యాలమ్మా - పోట్లూరిసోమమ్మా
ఈతముక్కలజాలా - ఓ యింద్రజాలా॥ గం॥
అల్లూరులుగులమ్మా - నెల్లూరిశింగమ్మా
శెల్లింతూనీ మొకట్కా - శివమాడవమ్మా॥ గం॥

(నిష్క్రమణము).

సిద్ధా — ఛన్నా! అదియేమో ఆవంకం జూడుము.

ఛన్న — రాజకుమారా! అదేకొల్లాకమ్మ యను గ్రామదేవతను జాతరజరుగుచున్నది.

సీ॥ కొల్లాకశక్తికి గొఱ్ఱెవేటనుఁబట్టి
కొత్తరిల్పిరిసుమ్మ గొల్లలెల్ల॥

సర్వా — అహా! ఆజంతువు చచ్చునా?

ఛన్న — అంతపనిజరిగినది. రాజకుమారా.

సర్వా — (కన్నులుమూసికొని బట్ట ముఖమునకడ్డముగ వైచికొని):

(జాతరవాండ్రుకత్తురు గొల్లలు యిద్దఱు).

పాట

గొల్ల ౧ — కొల్లాకను గొల్చుదామ్ - గొఱ్ఱెపోతును దెచ్చుదామ్
కొల్లబండీమీద మెట్టి - గుచ్చుదాండీ, మనము గుచ్చుదాండీ॥ కొ॥
గొల్లలంతాగూడుదామ్ - కోలాటమేసుదామ్
గొల్లుగొల్లుమందామ్ - కల్లుదాగుదాండీ, మనము కల్లుదాగుదాండీ॥ కొ॥
సారాయీదాగుదామ్ - సాకలోణ్ణి గొడ్డామ్
జోరూగా కాటన్న - సుద్దూలాడ్డాండీ, మనము సుద్దూలాడ్డాండీ॥ కొ॥

పాట

గొల్ల ౨ — పంబలోడా బాగావాసరా, మేమాడ్తామ్॥ పం॥
ముత్యాలమ్మ పాటబాడరా, మేమాడ్తామ్॥ పం॥

(గొల్లలు నిష్క్రమణము)

సిద్ధా — (పరితపించుచు) ఆహా! ఎంతపాపము, వీరల విహృదయములా, నల్లశిలలా, ఛీ యీ ప్రపంచమెంత దురితభూయిష్ఠము. సరిగాని దూరముగా మాంసఖండంబులు వ్రేలాడుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్న దదియేమి.

ఛన్న — రాజకుమారా! అది మాంసవిక్రయార్థమేర్పడిన యంగళ్లు.

సిద్ధా — అబ్బా! ఘోరము, ఎన్ని జంతువులు నిష్ప్రాణము, వధింపఁబడినవో, అయ్యో. కాని, ఆకత్తిపైకెత్తి యిరుకుగోడలసందున నొకడు దెబ్బకొట్టుచున్నాడే అదియేమి.

ఛన్న — రాజకుమారా! బాగుగా క్రొవ్వబట్టబెంచిన యావు పెయ్యను; కదలమెదలలేని యిరుకుసందునకుఁదోలి తనగుండ్రగత్తిచే మెడనరుకుచున్నాడు.

సిద్ధా—అబ్బబ్బా! యేమిఘోరము. యేమిఘోరము. వీండ్రు మనుష్యులేనా జూడలేకయున్నాడనే. సరే యీవైపుగాజూదుము. ఒకపల్లకిమీద ఒక ఆడుశిశువును బండుకొనబెట్టినాడు ఒక పురుషుఁడు కుచ్చుబట్టుకొని కూర్చుండియున్నాడు. ఇదియేమి.

చన్న—రాజకుమారా! ఒక యేడాదిబిడ్డను ఒక దరిద్రుఁడగు బ్రాహ్మణుడు నాలుగువేలు పుచ్చుకొని డెబ్బది యేండ్లుగల ఒక శ్రీమంతుఁడైన ముసలి బ్రాహ్మణునకిచ్చి వివాహముచేసినారు. ఆవివాహమహోత్సవము.

సిద్ధా—ఏమి యనుభవించుట కాబ్రాహ్మణుడు వివాహమాడుచున్నాడో.

చన్న—ఆబ్రాహ్మణుఁడిదివఱకైదు వివాహములు చేసుకున్నాడు. అన్నియు గతించినవి. పౌండరీకమింకను చేయలేదట. అదిపూర్తిచేసుకొనవలెనని అగ్నుముహేచ్చముచేసి యేడాదిపిల్లను వివాహము చేసుకొనుచున్నాడు. ఏమాత్రిమైన భార్యపేరుకు ఉన్నంజాలునట. యాగముచేయవచ్చునట.

సర్వ—ఆహా! యేమివెఱ్ఱి, యేమివింత, ఎంతదుఃఖము. ఛీ! ఛీ! అదేమిటి. ఆమొండిగోడదాపు. పదియారేండ్ల యీడుగల యొకస్త్రీని తనయెదుట గూర్చుండమనుచున్నాడేమి.

చన్న—ఆచిన్నది, అయ్యా బ్రాహ్మణస్త్రీ. అయిదేండ్లకే పెండ్లియయినది. యేనిమిదేండ్లకు వైధవ్యమువచ్చినది. తలవెండ్రుకలుండరాదట. అలా ఉన్నయెడల పెనిమిటికి నరకమువచ్చునట ఇది శాస్త్రముట. అందుకని, ఆచిన్నది నెలనెలకు మంగలిచేత క్షౌరముచేయించుకొనును.

సర్వ—ఓహో యిదియన్నింటికంటెను విచిత్రము దుఃఖకరముగాను ఉన్నదే. ఆహా! నేనిచ్చట నెయ్యదిచూచినను దుఃఖకరంబుగానే తోచుచున్నయది గదా.

పాట. జంఝూటి—ఆదితాళము.

ఈపురమెల్ల - హింసామయము
ఎట్లుచూచినను నీచాలయము॥ ఈ॥
కాపురములు - మానుటపరసుఖము
కానలందు దిరుగుటేనయము॥ ఈ॥
గోవృతల - బగులగొట్టెడివారు

తావులగల్లు దాగెడివారూ॥ ఈశ॥
మాడేండ్ల - యామబడుచునుబట్టి
ముసలివానికంటఁ గట్టెడివారూ॥ ఈశ॥
వాఁడుబోవదాని - తలగొరిగించి
మోడుచేసి ముండాజనువారు॥ ఈశ॥

ఛీ! ఛీ! ఛీ! యింక నేమిబింత లీపట్టణమునఁజూడఁగలనో పత్తనావాసమునకంటె నరణ్యావాసము ఆనందదాయకమని తలంచెద. ఎందుజూచినను హింస నిర్దయ కాఠిన్యము మాత్సర్యము లోభము మదము మోహము మాత్సర్యము కామము క్రోధము అసత్యము అశౌచము అజ్ఞానము నివియే కానవచ్చుచున్నవి కాని లేశమైనను పరోపకారాది సద్గుణములు ఎంతదరిద్యసంతునియందును గానరావే. దరిద్య మెచ్చినకొలది లోభ మెచ్చుచున్నది క్రోధ మెచ్చుచున్నది మదమాత్సర్యము లెచ్చుచున్నవి. మౌర్ఖ్య మెచ్చినకొలఁది నానావిధములగు అపరాధంబులు హెచ్చుచున్నయవి. వేదశాస్త్రంబుల కపార్థంబులు సేయు పండితులును అపార్థంబులనునమ్మి ప్రవర్తించు రాజన్య వైశ్యశూద్రజనంబులును నెల్లయెడల తండోపతండంబులుగా నిండియుండి దీనిని నివర్తింపఁజేయు మార్గమాలోచించువాఁడెవ్వఁడు. ఎప్పుడు స్వార్థపరాయణత్వము ధాకినిచే నెడలెరుంగని యీమనుజులలో నెవ్వడు పరోపకార ప్రయత్నము చేయును.

(ఇంతలో వంగివంగినడచుచు నొకబోడిముసలి విధవవచ్చును).

తన్నా! ఆవచ్చుచున్న బోడియాడుదానింజూచితివా. ఎవ్వరో.

ముసలమ్మ—నా. నా. నా. యనా (అని చతికిలబడి కఱ్ఱక్రిందబడవైచి).

సిద్ధా—అవ్వగారూ యేమో చెప్పదలచినట్లున్నారు. చెప్పుడు.

పాట

ఒళ్లంతమొండెను నాపళ్లుజారిపోయె ఓర్పుతగ్గిపోయెనూ, ఓ రామ, ఓ కృష్ణ
వెన్నువంగిపోయె వేసటలుమెండాయె కన్నులూగనరావు గా॥ ఓ రామ॥
వినరావుమాటలూ తినలేను సెనగలూ వింత గాతలనెరసెనూ॥ ఓ రామ॥

పాట మరియొకటి.

ఆశలేఘునమాయె గోవిందా రామ
ఆశలేమెండాయె గోవిందా రామ

తట్టెలోనూ మోదుకు గోవిందారామ
పెట్టమూకోడలూ గోవిందారామ
పొద్దుబోవగానె గోవిందారామ
పొట్టకేచింతాయె గోవిందారామ
కుడిచికూర్చుంటేను గోవిందారామ
కోడలూకొట్టునూ గోవిందారామ
తిరిగితిరిగినేను గోవిందారామ
తిరిపెమెత్తాలేను గోవిందారామ
ఎన్నాళ్లుబ్రతికినా గోవిందారామ
ఏమిసామ్రాజ్యము గోవిందారామ॥

ఛన్న — రాజకుమారా!

చ॥ ముసలితనంబు నెమ్మొగము ముత్తి రదంబులనూడఁగొట్టి బల్
కసినిజభాగ్యముల్గొనఁగ గబ్బితనంబిక చాలునంచు నీ
రసమునఁగందరస్థితి పరాయణతంజనుమాడ్కి పొక్కిటన్
మెసలుచనుల్ దగున్ పథమునెట్టెడి నిమ్మదిబోడి నేమనన్॥

సిద్ధా — (కొంచెమునవ్వి ఆలోచించి తలయూఁచి).

ఉ॥ ఎన్ని దినంబులీజగము నేలిన మేరువు వెండికొండలోఁ
గొన్న సమస్త దేశ జనకోటుల దానముచేతఁదన్పినన్
మన్ననఁబొందినన్ ముదిమిమానదుచావును మానదయ్యయో
వన్నెయువాసియుంబలిమి వ్యర్థముతానుశరీరమేల ఛీ॥
(అని ఆముసలిబోడికొక వరహాయిచ్చును).

ముస — (అదిపుచ్చుకొని నిష్క్రమణము)

సిద్ధా — ఛన్నా! ఆడికన్న కంకగృధ్రాదులాడుచున్న యవి దుర్గంధధూమంబులెగయుచున్న యవి. అవియేమైయుండును.

ఛన్న — సీ॥ మృతులైనమనుజుల మెడనిడికొనివల్లకాటికిఁగొంపోయికాల్తురచట॥ అదె మృతశరీరంబుల దహనంబుసేయువల్లకాడు ఆశవంబులు దహింపఁబడి బూడిదయగుచున్నది. అచ్చటనె గ్రద్దలు మొదలగునవి యాడుచుండును.

పాట. ముఖారి.

సిద్ధా — అయ్యోయీదేహ మేలను అగ్ని గాలను

నుయ్యోగొయ్యో పొయ్యో చచ్చు॥ అయ్యో॥
తెగులు నెగులో సెగలో చచ్చు॥ అయ్యో॥
త్రాడో కోడో కాడో చచ్చు॥ అయ్యో॥
అపుడో ఇపుడో యెపుడో చచ్చు॥ అయ్యో॥

ఛన్నా! పొద్దుగ్రుంకవచ్చినది యికమనము గృహముప్రవేశింతమా.

ఛన్న — గీ॥ చూడఁజూడఁగ డెందానశోక మొదవు
యెంచియివియెల్ల తలపుననుంచబోకు
పరమకారుణ్యరసపూరభగగభీర
మేదినీవల్లభ కుమార మేరుధీర॥

రాజకుమారా! చిత్తము గృహమునకుం బ్రవేశింతము.

చతుర్థరంగము—అరణ్యము.

(సిద్ధార్థుఁడును, ఛన్నుఁడును ప్రవేశము).

ఛన్న — రాజకుమారా! పురంబుపరీక్షించితిరి నేఁడరణ్యంబునంగల వినోదంబులు జూడంగోరితిరి గావున ఇచ్చటికిం గొనివచ్చితి. ఇది తుహినాచలమహారణ్యము చూడుండు. అల్లిబిల్లిగ నల్లుకొనిన మొల్లఁదీవులతాబంధంబులచే గట్టుబడిన యీపొన్న మావి మద్దిపనస గున్నలును వద్దిమావి పనసగున్నల నిండునీడంబ దిలంబుగా బెరిగి పచ్చనియాకులచే గ్రమ్ముకొనంబడి రేలుబవళ్లు దెలియక యంధకారబంధురంబులై దుష్ప్రవేశ్యంబులగు పొదరిండ్లును పొదరిండ్లజొత్తుకొని యందంబుగా మిగుల సన్నంబులగు పోగులతో సహజవిద్యానైపుణ్యంబున గూండ్లల్లు సాలెపురుగులును సాలెపురుగులంబట్టంగమకించుమ పాదంబులనెగదిగనిడుచు నిక్కిచూచుతొండలును తొండలుబెదర నలఘుజవంబులం బారుకుందేళ్లును కుందేళ్లను వెంబడించుచు పరుపిడివచ్చు వేపిజాగిలంబులు వేపిజాగిలంబుల జాడలరయుచు సురులు వలలు చిక్కంబులు భుజంబులందగిలించుకొని మిఱ్ఱిమిఱ్ఱిచూచుచువచ్చు వేఁటకాండ్రును వేఁటకాండ్రవలలందగిలి కాళ్లాడకగొట్టుకొను మృగశాబంబులును శాబంబులవిడనాడనోపక నంతంత దూరంబున బెదరి బెదరి చూచుచు మేనులుముడుచుచు మెల్లనరచుపాడి లేడి

కోదమలును లేడికోదమలంబట్టు నుంకించుచు నేలంబాదంబులాని మెల్లమెల్ల బారిసుచువచ్చు సివ్వంగులును సివంగిపిండునారయుచు గిఖరించిదుమికి మెడల మీాదంబడు రేచులును రేచులనెత్తురులవారిలి నెత్తురులుపీల్చు పెద్దపులుగులును పులుగుల తోకలంబట్టి రక్తపానంబుసేయు జోరీగలును జోరీగల రెక్కలసందునఁనిల్చి గిలిగింతకొలిపి విసుకంజేయు చిట్టీగతండంబులునుం గలిగి నానావిధ జంతుజాలంబులకును వృక్షసముదాయంబులకును ధాతుపాషాణలోహాది శిలామయదరిస్యంబులకును నిలయంబైన యీవనంబు దేవతాఋషి సంచారయోగ్యంబై చెన్నలరుచున్నయది. ఆయావిశేషంబులు గనుము రాజకుమారా!

సిద్ధా — ఆహా! యేమి ప్రపంచమర్యాదలు మనమేమిచేయఁగలము. సర్వజంతువులు భయాన్వితములైయున్నవి. కాని, వానివాని స్వభావవిధులెట్లుగానున్నను దయలేక మనుజులు వీనిని హింసించుట మిగుల శోచనీయముగదా.

సీ॥ ఈగకేభయమని యెన్నంగరాదునూ కప్పనోటనుబడి మప్పడెందు
కప్పకేభయమని చెప్పంగరాదునూ యెలుకనోటనుబడి పొలియుసుమ్ము
యెలుకకేభయమని తలపంగరాదునూ పామునోటనుబడి ప్రాణమెడలు
పామునకేపాటి భయమనియనరాదు నెమలినోటనుబడి నీల్గుజుమ్మ॥
గీ॥ నెమలికేభయమనుచు గణింపరాదు
చెంచువిలుకానిచేతిలో చేటుమూడు
చెంచునకుభయమేమని యెంచరాదు
క్రొత్తవాగులనీటితో గొడుగుడుచు॥

ఏమీా! యిచ్చట ముత్యములు విశేషముగా రాలియున్నవి.

ఛన్న — సీ॥ ఖరతరహరినఖ క్రకచవిఛిన్న సామజ కుంభజంబుకీమౌక్తికములు.

సర్వా — ఆహా! శింహములు పగలగొట్టగా పగిలిన యేనుగుకుంభములలోనుండి రాలినవాయివి. యేమి ప్రపంచవైచిత్రి. వధయే ప్రధానమైనట్లున్నదే. సరేకాని, నిడుదలై ముడతలారి రక్తమాంసంబు వెండితెగిపడి తలలనంటి పొదలలోనిండియున్న యిన్ని శృంగంబులెచ్చటివి.

ఛన్న — సీ॥ దారుణశార్దూల దంష్ట్రావిఖండిత మృగశిరోగతముఖీశృంగతతులు.
ఆహా! బెబ్బులులు కోరలతోకొఱకగా తెగిన లేళ్లతలలయొక్క కొమ్ములాయివి. ఎన్ని నిరపరాధములగు సారంగములు వధింపఁబడినవో, భువననాటకమిట్లుగానున్నదిగదా. అదిసరే, యిదేమిటి, యీప్రక్కజూచితివా కస్తూ

రిత్రిన్ని యలు గానవచ్చుచున్న వే.

ధన్ను — సీ॥ భిల్లులైనవబాణ భిన్న జంతువిశేష సంజాతమృగనాభిసంచయములు.

సిద్ధా—ఆహా! చెంచువాండ్రు కొట్టినకస్తూరీమృగములనుండి వెడలినదా యీకస్తూరి యేమిచిత్రము. జగంబున జంతువులు మానవులకెంత యుపకారులుగానున్న యవి. చూచితివా ధన్నా! ఉపకారుల కపకారములే సేయుట మనుజులకు స్వభావధర్మముకాదని నేనుతలంచెదను. అట్లు అపకారముచేయుచుండు బుద్ధిస్వార్థపరాణత్వముపహించి తమయాశం గ్రమకిమంగబెంచుకొని మాయా మోహాపరవశులై దుష్టకిరాతాదులు తెచ్చిపెట్టుకొనినదియే సందేహము లేదు సుమా. అదియేమి ఆవైపుచూడుము గట్టములు దుఃఖములతోఁగూడిన సకిలింపులు సేయుచున్న వి.

ధన్ను — సీ॥ ఆరణ్యకలులా యఘోరశ్వంగావిద్ధ పోటకశ్రేణి కాఘోషణములుఁ

సిద్ధా— మెట్టున జగమంతయు దుఃఖమయమే. ఇవి కారుదున్నలకు భయపడిన గుబ్బములల దుఃఖారావములా. అవుగాని ఈదాదాపుల చిటచిట పెటపెట హాళ హాళ పెళపెళ ధ్వనులు వినవచ్చుచున్న వేమి.

గీ॥ చటులపర్వతపన్న గజాలవక్త్రి
సంప్రవిష్టవివిధ జంతుచయముపొట్ట
దట్టిమురుగక యవిపెద్దచెట్టుమట్టి
పట్టుకొని పెట్టుపెళపెళార్భటులుసుమ్మ॥

ఏమీయిది. కొండపాములు పెద్దజంతువులను మ్రింగి అవి యరుగుటకు చెట్లను జుట్టుకొనునప్పుడు పుట్టిన ధ్వనులా యివి. అయ్యో యెంతబాధ.

పాట. వరాళి.

ఎంతబాధా - యెంతబాధా
జంతుతతికి - జగమునందు॥ ఎం॥

చీమలెన్ని, జెట్టులెన్ని, దోమలెన్ని, తొండలెన్ని,
పాములెన్ని, పందులెన్ని, పాడుజేయు పాడైపోవ॥ ఎం॥

కూరులైన వేటకాండ్రు - కొట్టిన జీవూలనా
హారమునకనినరు లానందము నొందుదురు॥ ఎం॥

జాలిలేక రాతిగుండె - జాలరులు చేపలను
గోలపెట్టి చంపివండి, మేలనిభుజియింతురయ్యో॥ ఎం॥

ఎద్దులను పెయ్యలను - యెనుములను దున్నలను
గద్దరితనానజంపి, ముద్దగావండించి తిందు॥ ఎం॥
భూమిలోన బుట్టిపెరిగి - ఆముకవిసి ఆశబెంచి
యేమిసుఖము ననుభవించు, నెడ్డెమనుజుఁడు హింసజేసి॥ ఎం॥

(ఒక యతిప్రవేశము).

ఛన్నా! యెవ్వరో వచ్చుచున్నారు చూడు.

ఛన్న—యతివలె నున్నాఁడు రాజకుమారా!

సిద్ధా—అవును (యతింజూచి) ఎవ్వరయ్యామీరు స్వామీ.

యతి—నేను విరక్తుఁడనైన యతిని. సంసారత్యాగముచేసి తపంబున ముక్తిఁబడయు దునని యీహిమాలయ ప్రాంతారణ్యము ధ్యానంబునకు యోగ్యంబనితలంచి జనసంచారములేని యీపట్టున నిలచియున్నాఁడను.

పాట. ధన్యాసి.

యతిని నేను రాజకుమారా॥ యతి॥
వితతసంసార పతితుఁడగాన॥ యతి॥
తలనుబోడిసేసి, బిరాన తల్లిదండ్రిబాసి
కలితమోక్షమార్గము చింతించు॥ యతి॥
కావిగడ్డగట్టి బుజాన, గంతబొంతజెట్టి
ఏవేళనేని బ్రహ్మైవాహమస్మియను॥ యతి॥

సిద్ధా—స్వామీ! మీతలంపుమంచిదేకాని కావిగడ్డలును గంతబొంతలును బోడితలయు మోక్షమిచ్చునని మీరెట్లుతలంచితిరి.

యతి—వీనివలన మోక్షార్థియను గుఱుతుగనపడుటతక్క యితరఫలంబుకానరాదు. కాని మోక్షప్రతిబంధకంబు మాత్రము కాదని మహామహులు చెప్పుదురు.

సిద్ధా—మీకాహారమెట్లుగా సిద్ధించును.

యతి—ఆహా! యీయరణ్యములో ఆకులెన్ని కలవు. పూవులెన్ని కలవు. కాయలెన్ని కలవు. ఫలములెన్ని కలవు. స్వచ్ఛమగుజలంబులతో నిండిన నీకొలకులెన్ని కలవు. కరమ్మనశంబున పురగ్రామవాస ప్రాప్తియగునేని భిక్షాపాత్రమే గతి. శయనంబునకంటివా నీలశిలామయవేదికలెన్ని, గుహలెన్ని కలవు. అదిగో మెత్తని చెత్త చూడుము.

సిద్ధా—శయ్యకా స్వామీ.

యతి—శర్యోప్యాప ధానంబుల కంతకంటె నేమికావలయును. ఇదిగో సారకాయబుఱ్ఱ. ఇదిగో నారికేళ భిక్షాపాత్రము. ఇదో త్రోలు. ఇంక నేమికావలయునయ్యా.

సిద్ధా—మీకు వివాహమైనదా, తలిదండ్రులున్నారా స్వామీ. వారంగీకరించిరా. (మెల్లగా) ఎట్లురాగల్గితిరి.

పాట. ధన్యాసి.

యతి— తలిదండ్రులనెడ బాసితి తరణోపాయమె చూచితి
దొంగనైతి దొడ్డిజేరితి గోడదూకితి త్రోవఁబట్టితి॥ తలి॥
పెద్దలందరు పెళ్లిపెళ్లనగానే, వద్దంటి మెడకు
మొద్దంటి వీపు గుద్దంటి సుఖము వద్దంటి॥ తలి॥
కల్లకాపురము ఒల్లనంటి, కావిపుట్టమే కట్టుకొంటి
ఇల్లేలా పెళ్లేలా పిల్లలేలా జెల్లలేలా॥ తలి॥

క॥ పెండ్లాము కాలిసంకిలి
పెండ్లామే మెడనుగట్టు పెనుబొండయగుఁజా
పెండ్లాము పెద్దదెయ్యము
పెండ్లామనుమాట శ్రవణపీడాశరమా॥

గీ॥ అల్పుడైన నితరు నాశ్రయింపకపోదు
అధికుడైన నగలకాస హెచ్చు
పాటియైన కాలిసంకిలిగానుండు
ఆలుగాదు నల్లతేలుసుమ్మా॥

సర్వా—స్వామీ నమస్కరించుచున్నాను.

యతి—నిర్వాణ్. నిర్వాణ్.

సర్వా—సెలవిండుస్వామీ గృహంబుజేరెదము.
ఛన్నా! పోదమా.

ఛన్న—చిత్తము.

(అందఱు నిష్క్రమణము).

చతుర్థాంకము.

ప్రథమరంగము—కేళికామందిరము.

(ఎత్తైనహంసతూలికా తల్పముమీద నిద్రించుచున్న సిద్ధార్థుడు.
ప్రక్కను సగమువేచియున్న యశోధర. వాకిట శయనించి
నిద్రించు కాంతిమతి. కమల ప్రవేశము).

యశో—(జాలి నిద్రసోకు దీనధ్వని).
ప్రాణనాథా ప్రాణనాథా ప్రాణనాథా లేవరూ. లేవరూ. ఇదిగో లేవరూ. అయ్యో నాజీవితేశ్వరుడు సుఖనిద్రలోనున్నాడే. నేనెట్లులేపుదును. లేపకున్న నాదుఃఖంబునిలుచునట్లులేదే (ఏడ్చుచు) నామనోహరా! నామదనమోహనాకారా. రాజకుమారా నిన్ను సుఖనిద్రనుండి లేపవలసివచ్చినందుకుంగూడ దుఃఖమువచ్చుచున్నదే (వెక్కివెక్కి) ఎంతసేపు నేనిట్లుబాగిలెద. లేవరూ లేవరూ.

సిద్ధా—(దిగ్గునలేచి) ఏమిప్రాణేశ్వరీయిది. ఇట్లు వెక్కివెక్కి యేడ్చెదవేమి. జడిసికొంటివా నాప్రక్కనే పండియున్న నీకింతదుఃఖమేల ఊరకో (సందిటజేర్చుకుని ఊరడించుచు) ఏలదుఃఖించెదవు, కారణముచెప్పరాదా. నేనుంటిగదా నీభయము నిప్పుడే తీర్చెదగదా.

సీ॥ కలువరేకులవంటి కన్నులువాడగా కలికి యీకన్నీళ్లుగారనేల
కోయలధ్వనివంటి గొంతుబొంగురువోవ నతివ నీవీరీతిననడలనేల
చిగురుటాకులవంటి చేతులుకసుగంద వెసమాటిమాటికిఁబిసుకనేల
నెలకూనవంటి నీనెన్నొసల్పసదూల నూర్చుచుజేతులుజేర్చనేల॥

గీ॥ తలనుజుట్టినపూవుల తావిఁబట్టి
తుమ్మెదో వేణిమొయిలని నెమ్మియొక్క
సొగసుమోవినిపండని శుకమొకటిచె
గాకమటియేమిదుఃఖైక కారణంబు॥

యశో—కాదునాథా, కాదునాథా!

సిద్ధా—ముగ్ధా! అట్లుగాదేని మరియేమిబాధకలిగినద్ది చెప్పరాదా? నన్నుఁగూడ దుఃఖపెట్టుట ధర్మమా!

యశో—(మిక్కిలి దుఃఖముతో) నాధా నాకొక పాడుకలవచ్చినది.

సిద్ధా—ఏమికలఅది. అంతమాత్రముచే నింతదుఃఖింపవలయునా, ముగ్ధవుగాక.

పాట. శ్రీరంజన.

కలగంటినీ, చెప్పలేనునే, కడుచెడ్డని కడుచెడ్డది॥ స్వామీ కొన్ని నెలలనుండి నాకేమో దేహములో నెకతీరుగానున్న యది. అప్పుడప్పుడు పైత్యాధిక్యము చే జ్వరము తగులుచు తలనొచ్చినట్లుండి ఆకలి త్రిన్న గాకాక నిదుర తప్పకవలెను యుంమన్నది. అయినను నానవమన్మధాకారా ప్రాణేశ్వరా! నీయం దుగల ప్రేమాతిశయముచే నినుంబాయలేక అయల్పనిద్రతోనె ఆయాసమె ఉంగక సంతోషముతో నేకశయ్యనే పండుకొనుచుంటి.

సిద్ధా—ఓహో యింతమాత్రమునకేనా యీనెగులు. వెఱ్ఱిదానవు. ముగ్ధవునీ వెఱుంగవైతివి. ప్రాజ్ఞస్త్రీలనగుగలేదా!

యశో—(సిగ్గుతోను దుఃఖముతోను నత్తుచు) (మెల్లగా) గర్భచిహ్నములనిరి.

సిద్ధా—సరే తెలసెగా. ఇంక నేలదుఃఖించెదవు. సంతోషమేకదా.

యశో—(నెనిమిటింగట్టిగాం బట్టుకొని ప్రక్కంగాంగాంగలించి) కాదు ప్రాణనాధా కాదు.

సిద్ధా—ఏమిటి మరిచెప్పరాదా!

పాట

మొుదటిభాగమూ ముందుంజెప్పెద
వెడదకొమ్మలవెల్ల యెద్దునంటి॥ కల॥
వెల్లయెద్దుదా వీధిలోందిరుగా
కల్లగాదెవాడు కట్టలేరై॥ కల॥
పట్టియెద్దును కట్టలేకున్న
నట్టెపోవుభాగ్య మని నింగిపల్కె॥ కల॥
అట్టెనేనుబోయి పట్టితిగదే
ఆయెనేమి నాపు నాగకదాటెగా॥ కల॥

(ఊరకుండును)

సిద్ధా—సరే యిది మొదటి భాగమంటివి, యిందులోనేమి చెరుపునులేదే. రెండవ దేమిటి చెప్పుము.

యశో—చెప్పలేను ప్రాణనాధా!

పాట

పురములోన నల్వురు దేవతల్ తరలివచ్చిరి ధ్వజమునిల్పిరి॥ కల॥

(ఊరకున్నది).

సిద్ధా—ఇందులో మాత్రమేమున్నది.

పాట

ధ్వజదుకూలము వ్యాప్తమైనది, విజయాంకుర వితతిదోచెనా॥ కల॥

సిద్ధా—ఛేఛీ ఇంక నేమి. వృషభము పారిపోయినను విజయము చేజిక్కినదే దీనికేల దుఃఖించెదవు చక్కనిచుక్కా!

యశో—ఇంతియ కాదు వినుండు చెప్పెద జీవితేశ్వరా.

సిద్ధా—ఏమిటివినునది. ముద్దరాలవుగదా. అది యింతకంటె జయప్రదంబుగానుండునని చెప్పంబోయెదవా.

యశో—అట్లుకాదు హృదయేశ్వరా, నేను వచింపలేను. వచింపలేను. నోరురాదు.

పాట. కనడా.

నుడువ, లేను, నోరు - రాదూ

కడపటి, పాడుస్వప్నమూ - తడబడునాల్క దైవమా దైవమా॥

నాధా! యేమిచెప్పుదు అయ్యో, అయ్యో (వెక్కుచునుండి)

కాలము చేరువకువచ్చినది. కాలము చేరువకువచ్చినది అనుమాటలు వింటిని. నా ప్రాణనాధా! యేమిచేయుదు.

అంతట నేలేచి నీప్రక్కంజూచితి ప్రియవల్లభా ఆదేమో నీవుగానరావైతివి నీనిలువుటంగియు, నీతలక్రింది దిండునుమాత్రము గానవచ్చినవి. వినునాయకా.

పాట. ముఖారి.

మును పు నీవు నాకిచ్చిన, ఘనశోభా కలితమాల

పెనుబాముగా నాకుదోచె, దైవమా దైవమా॥

ముత్యపు పైట్టి నాచేతుల, మురుగులు జారిపోయెను

పసుపుగూలె పరబాగూలె, దైవమా దైవమా॥

అంతట మున్నుపటి యాఘోషరంకొవినవచ్చినది కాలము చేరువకువచ్చెనను ఆకాశవాక్యము తిరుగావినవచ్చినది. ఇంతకీముకల నేనుగాంచి యెట్లుతాళుదు, మనయింపురిలో నేమియపాయము మూడునోగదా. అయ్యయ్యో. ఏమిగతి?

సీ॥ ఎల్లరాజ్యంబులు నేలుటనాకేల నీరేడుదీవులు నీవకావె
అన్నపానాది సౌఖ్యంబులేమిటికి నాజీవితంబెల్లను నీవకావె
ఆలయారామ విహారంబులేలనా నిత్యవినోదంబు నీవకావె
స్నానపూజావ్రత దానంబులేలనా యిహపరసౌఖ్యంబు లీవకావె॥
గీ॥ నమ్మినీచెట్టఁబట్టిన నాటనుండి
పూర్వభవములనెన్నింటి బొసఁగియున్న
స్నేహబంధంబురెండైన దేహములకు
సంచితాద్వైతసుఖమబ్బె నాత్మనాకు॥

పాట. తోడి.

చిన్ననాఁడెనీ - చెట్టబట్టితి, వన్నెవాసిగల వారిల్లుబట్టితి
మిన్ననైయందరి - మించిజీవించితి॥ చిన్న॥
పాడుస్వప్నము - నేడుతాపతించె, వీఁడకమనకేమి కీడువాముాడునో॥

సిద్ధా—(యశోధర కన్నీరుదుడుచుచు) నాబంగారుబొమ్మా, నాముద్దులగుమ్మా నాయలయగొమ్మా నీవేల యిట్లుచింతించెదవు.

పాట. హనుమత్తోడి.

ఎందుకే, దుఃఖము - తొందరపడి మదిగుందించుటకెకాని॥ ఎం॥
ఈకలలో కీడేమున్నదే - నీకొకచక్కని నిసువుగలుగుగాని॥ ఎం॥

ప్రాణేశ్వరీ నీయందు నాకుగల స్నేహము నిత్యమనినమ్ముము. అది భూతభవిష్యద్వర్తమానములయందు సర్వదా నాయాత్మనంటియుండునదియే. నేను పరోపకార పారీణుఁడనై జనులదుఃఖములను సహింపఁజాలని దయామయుడనై నామాటలయందు జనులకభిరుచి కలుగఁజేయువాఁడనై జ్ఞానసంపాదనముచేయఁగలవాఁడనైతినేని, యెంతజ్ఞానధనమార్జించెదనో అంతవట్టు ఓకుమారజననీ నాకుంగలదానిలో నీకును భాగముగలదని నమ్ముము నాయంతరంగంబున నిన్నెన్నడును విడువను. ఒకవేళ శరీరంబులకు వియోగంబుగలుగునేమొ.

సీ॥ పట్టణంబులనున్నఁ బల్లెలలోనున్న వెలఁదిరోనిన్నాత్మ విడువజాలు
సభలలోనున్న నాశ్రమములలోనున్న పడతిరోనిన్నాత్మఁబాయఁజాలు
పర్వతంబులనున్న బాధోధిలోనున్న చేడెరోనిన్నాత్మ వీడఁజాలు
వాగులదరినున్న వనములలోనున్న సుదతిలోనిన్నాత్మ వదలఁజాలు

గీ॥ నాదుముద్దులమూటవు నాసుధార
సంపుటూటవు నావిలాసములపేట
పాలకింపుము నామాట యతివనాదు
చెక్కిలిని ముద్దుపెట్టుమీయొక్కసారి॥

యశో—(సిద్ధార్థుని ముద్దుపెట్టుకొని నిద్రించును).

సిద్ధా—ఇదేకడసారిముద్దు (దుఃఖించుచు మెల్లగాతనచేతితో యశోధరనుబండుకొనిచ్చి తలగడచాటుబెట్టును).

యశో—(కలవరింపులు) ప్రాణనాయకా, ఎందుబోయెదు (కొంచెమాగి) అయ్యో! అయ్యో! మంచము తిరుగుచున్నదే. కాంతిమతీ (కొంచెము ఆగి) ఎద్దు తప్పించుకొని పోయినదే కమలా (కొంచెము ఆగి) కంకణమూడిపోయినదే కాంతిమతీ (కొంచెమాగి) ఆజండామీది అక్షరములుచూడు కమలా.

తెరలో—కాలము సమీపించినది. కాలము సమీపించినది. తడవుసేయరాదు.

సిద్ధా—(పైనజూచి మెల్లగాలేచి. ఓ యేమియిది చంద్రుఁడు కర్కాటస్థుఁడైయున్నాఁడే.

తెరలో— ఉ॥ రాజులరాజవై జగము రాజిలఁజేయుము జ్ఞానవృద్ధివై
తేజరిలంగఁజేయుము సుధీవరసంస్తుతియేటికిన్ బరి
వ్రాజకమౌళివై గృహము బాయుము సత్యదయామయుండవై
యోజఁబరోపకార మతినుండుము చెందుము ధర్మతంబులన్॥

లెమ్ము లెమ్ము. ఇదేసమయము.

సిద్ధా—(చెవియిచ్చివిని, పాన్పుడిగ్గి యశోధరమోముపంక దృష్టియిడి. కన్నీరుపెట్టుకొనుచు వాతెరముద్దుపెట్టుకొని).

పాట. శ్రీరాగము.

సెలవీవే వాతెరా - సెలవీవే వాతెరా
ఇలువెడలి వనములకేగెద॥ సెల॥
పలుసారులు మిక్కిలి వలపెక్కిన
పలుసారులునిను బాధించితి॥ సెల॥
దొండపండునీ తోసరియనుచును
పండితులాడుటబద్ధమే॥ సెల॥

ఓ నాప్రియురాలి కెంమ్మోవీ, అమృతరసములూరుభావీ నాకుసెలవిమ్ము (యేడ్చుచు) నామనంబున నహింసపరమధర్మంబని యెఱింగియు ఎల్లధర్మంబులందును దయ యనునది పరమధర్మంబని యెఱిగియు నిన్నువిడిచిపోవుచున్నాను. స్త్రీమండలీ మదనమోహ పరవశుండనై నిన్నుమాటిమాటికి నిశితదాత్రంబులవంటి నానఖంబులచే మాటిమాటికి బాధపెట్టితిగదా క్షమింపుము.

పాట. కనడా.

నీలవేణీ ఆసతీవే - నీకునాకు ఋణముదీరె॥ నీల॥
మఱతునే యెన్నటికైన - మానినీ నీతోడిచెలిమి॥ నీల॥
ఈజన్మములోననిక - నెన్నడుముద్దిడబోను॥ నీల॥
ఘనపుమనము కలసియున్న - ముచ్చటలు నేడుబోయె॥ నీల॥

ఈగడియతో ఋణముచెల్లినది, ప్రాణసఖీ. ప్రాణసఖీ. (ముందుకునడిచి మరలివచ్చి వెక్కి-వెక్కి-యేడ్చుచు మంచము చుట్టును మూమ్మాఱుదిరిగి).

గీ॥ అంగనానిన్నుఁబాసినే నడవులకును
బోవుచున్నాడ నీదొంగప్రొద్దునందు
నిర్దయుండనైతి జ్ఞానంబునేగడించి
దయజగంబున వెలయింపఁదలచుకతన॥

గీ॥ జలమువెలికిఁదోడి జలముపూరింపంగ
జనుడునూయిద్రవ్వి జనులదప్పి
దీర్పఁదలచినట్టు లోర్చితినీయందు
నిర్దయుండనగుచు నిర్గమింప॥

(ముందుకునడచి మరలివచ్చి)

సీ॥ సెలవిచ్చిపంపుఁడీ జిలిబిలిపలుకుల చెలియపెంచిన ముద్దుచిలుకలార
సెలవిచ్చిపంపుఁడీ చిన్నారినడలప్రి యాలుపెంచిన రాజహంసలార
సెలవిచ్చిపంపుఁడీ చెలువంపుఁగీల్జడ పొలఁతిపెంచిన కుంచెపులుఁగులార
సెలవిచ్చిపంపుఁడీ కులుకువాల్చూపుల చానపెంచిన లేడికూనలార

గీ॥ సెలవునాకిచ్చిపంపుఁడీ మొలకనవ్వు
బోటిపెంచిన మల్లెపూఁబోదులార
కొమ్మపైనున్న, నాప్రేమగుంటపెట్టి
గంటవాయించి పోయెదఁగానలకును॥

(తనమొగముచే యశోధరపాదములను స్పృశించి)

సిద్ధార్థ నిష్క్రమణము.

(తెరమూయఁబడును)

ద్వితీయరంగము—అశ్వశాలాబహిఃప్రదేశము.

(సిద్ధార్థుఁడును, ఛన్నుఁడును ప్రవేశము).

సిద్ధా—ఇదిగో ఛన్నుఁడు నిద్రించుచున్నాఁడు. ఛన్నా! (లేపి) కంటకమునాయితము సేయుము.

ఛన్న—రాజకుమారా! ఎన్నఁడును లేనివింత యేమియిది. ఈయర్ధరాత్రియున గుఱ్ఱముకట్టుమని యాజ్ఞాపించుచున్నారు. చిత్రముగానున్నది.

సిద్ధా—నేను సంసారత్యాగముచేసినాఁడను నేటనుండి సిద్ధుఁడనై నానాదేశపర్వతారణ్యంబులం బ్రకర్తించుచుఁ ట్టి గట్టియిచ్చపొడమినది. కావున మారుమాటాడక తుదిలేనిప్రశ్నంబులచే పొద్దుపుచ్చక గుఱ్ఱము నాయితముచేసి నీవును నావెంటరమ్ము వేగిరమపోవలయు

ఛన్న—ఏమి రాజకుమారా! నీయానతినుల్లంఘించుటకు నాకు రాజాజ్ఞలేదు సత్యమే అయినను నీఐశ్వర్యమును నీయఖండరాజ్యపదవియు నీపిన్నవయస్సును నీచక్కఁదనమును నీభోగంబును నీభాగ్యంబును నీగుణగణాఢ్యతయుంజూచి నీప్రూనినయత్నంబు సరిగాదని నామనంబుననుం దోచుచున్నయది గావున నాకొడవకొంచెము వీనులంజొన్పందగునని ప్రార్థించుచున్నాడను.

పాట. ముఖారి.

ఇదిమంచిదేనా ఏమీసిద్ధార్థా - సదనమువిడనాడి సన్యాసివగుట॥ ఇది॥
చక్కనిసతిని సద్గుణవతిని - పొక్కించివిడనాడి బోడివైచనుట॥ ఇది॥
నినుగన్నయయ్యా ఘనుడుగదయ్యా - నెనరేది విడనాడి వనముజేరుట॥ ఇది॥
నీసవతితల్లి నెనరులవెల్లి - మోసానవిడనాడి మోక్షార్థివగుట॥ ఇది॥
ఈమంత్రివరుల ఈవేదవిదుల - ఇందఱీవిడనాడి యెందేనిజనుట॥ ఇది॥
ఈరాపజనము ఈదాసీజనము - ఏలకవిడనాడి త్రోలుగప్పుట॥ ఇది॥
ఈహా వేలీలు ఈబంగళాలు - ఎక్కడవిడనాడి యొక్కడవైచనుట॥ ఇది॥

సిద్ధా—ఓరీ ఛన్నా! ప్రజ్ఞానార్థినైపోవునాకు ఈప్రపంచప్రవృత్తిప్రజ్ఞకా అజ్ఞానుల కట్లుగానేతోచును జ్ఞానదయాసత్యశౌచంబులకంటె గృహారామక్షేత్రాదులు యోగ్యతరములని యెవ్వండువాదించఁగలండు, ఛీ యివియన్నియు నాకురు చింపవు నిరంతర దుఃఖహేతువులగు వీనినన్నింటిని నాకేలచెప్పెదవు త్వరగా నశ్వము నాయితముచేయుము.

ఉ॥ ఎవ్వఁడుజ్ఞానవంతుఁ డతఁడేసుఖి యెవ్వఁడుసత్యవంతుఁడై
యివ్వసుధంజరించునతఁడే ఘనుఁడెవ్వఁడు దాదయామయుం
డవ్విమలాత్ముఁడే యశమునందును శౌచపరుండు లోకమం
దెవ్వఁడుహింసకుందొలఁగి యేగునతండె ముముక్షువెన్నఁగన్॥

పరోపకారశూన్యుండనై హింసకువెనుకఁదీయక క్రూరదండనంబులను పెట్టనై యపరిశుద్ధమనస్కుండనై కాంతావిలాసకందుకంబనై రాజ్యంబుసేయుట కంటె నిశ్చలజ్ఞానధ్యానపరాయణుండనై సర్వసమత్వంబువహించి యాశాపిశాచంబును మారణహోమంబునవేల్చి కరతలభిక్షయు తరుతలవాసంబునుఁజేయబూనుటను నిందించుచున్నావుగదా! ఛన్నా! మారుమాటాడకుము.

ఛన్న—(కన్నీరుపెట్టుచు నశ్వమునలంకరించి తెచ్చిముందునిల్పుచు)
ఇదిగో రాజకుమారా మనకంటకాశ్వము.

సిద్ధా—(గుఱ్ఱమునుజూచి)

పాట. పీలు.

వగచెద జవనఘోటకమా కంటకమా వాసవునుచ్చైశ్శ్రవము నీకుసమమా॥ వగ॥
ప్రకటవైఖరినీ సకిలించెదేమీ అకటా నేమరలిరా ననినమ్మిచాలా॥ వగ॥
శుభలక్షణములా శోభిల్లునీవు ప్రభహెచ్చవేవేగ పరువిడిచనుమా॥ వగ॥

(ఇద్దఱు గుఱ్ఱములతో నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము.—హిమాలయప్రాంతారణ్యము.

(గుఱ్ఱమునుదువ్వుచు సిద్ధార్థుడు ప్రక్కను ఛన్నుఁడు ప్రవేశము)

సిద్ధా—నాప్రియమగు జవనాశ్వమా నీవెంతయాయాసమునుపొందితివి యెంతదూర

మునుపెంచితివి కానీ నేను నిన్ను మఱవను నాపూర్వికమనుజ మాతృలకు మేలు చేయుటకేకాదు సకలజంతువుల కుపయోగమయ్యెనుసుమా నిన్ను నేనిదేవిడచుట. ఇంక నిన్ను నేనెక్కఁబోవుటదిలేదుసుమా (కన్నీళ్లు పెట్టుకొంచు)
ఛన్నా! యిటువినుమా.

సీ॥ పెక్కేండ్లుచెరలోనఁ జిక్కినుగ్గిక్కినవాఁడు పేరాసతోనిల్లు చేరినట్లు
ఘోరదీర్ఘవ్యాధిగుందిలేచినవాఁడు కడఁగిపీనులవెంటనడచినట్లు
కామినీగ్రహముచేఁ గడునిద్రబడి సిద్ధకాయుఁడై జనులలోఁ గలసినట్లు
సంసారినఁబడి యీదిచావునఁ బ్రాకుచుక చక్కనితీరున కెక్కినట్లు॥

గీ॥ షామపీడితమైన దేశము నపడుచు
వాఁడు నితనాలదీవికి వచ్చినట్లు
వికృతసంసారబాధను విడిచి నేను
సుకృతమయమగు మార్గంబు సొచ్చినాడ॥

ఛన్నా! యీకేశనాలముకుటము ఈబంగారుకడియములు ఈముత్యాలహారములు బనారస్ అంగీలు అన్నియు నాకు మిగులబాధకములుగా నున్నవిగదా. వీనిని నేనుమోయలేక యున్నానోయీ యివియన్నియు నీచేతికిచ్చెదను కొనిపొమ్ము. (అవియన్నియు తీసి నల్లరాతిమీద నుంచును)

పాట. ఖమాచ్.

ఛన్న— ఇవియేలా నేడిటునాకివియేలా కరవవిడచినే కదలగజాలా॥ ఇవి॥
పురమునకు నేనిప్పు డరుగగజాలా భూవరుకిది జెప్పగలనా॥ ఇవి॥
చలమునా నీవిటు సన్యసించుటా కలలోనైనా కానమైతి॥ ఇవి॥

రాజకుమారా నిన్ను నేవిడచి పోలేను. ఇట్లుగా నీవు పలుకుదువని కలనైన నేను రుగనైతిగదా. అంతదయాపరుఁడైన మహా యిటువంటిపలుకులు వింటినిగదా! హాదైవమా.

బుద్ధ—నాకు రాజశబ్దము తగదు నీవిక నన్నట్లు పిలువకుము. నామాటవిని యీయాభరణాదులను కంటకాశ్వమును గొని మీపురమునకుఁ బొమ్ము.

ఛన్న—మాపురమని సెలవిచ్చుచున్నారేమి యింతగానున్నది.

బుద్ధ—నాకింక నాపురమే లేదుగాన నట్లంటిని.

ఛన్న—అట్లైన కపిలవస్తుపురమును ఇంక దేవరవారు మాడనే చూడరా!

బుద్ధ — చూడకయేమి రాకపోదుమా ?

ఛన్న — రాజకుమారా ! మీతండ్రి నీవెక్కడనున్నాడవని యడిగిన నేమిచెప్పుదు.

బుద్ధ — సీ॥ అరివర్గము జయింప నాత్మలోదల పోసి యడవిచారులఁబట్టి యరిగెననుము
దుష్టమానవకోటి ధూర్తవర్తనమాన్ప దేశదేశంబులఁదిరుగుననుము
జ్ఞానదయావృద్ధిగల్గించుకోఁగోరి భూమిసంచారంబుపూనెననుము
జంతుహింసనుమాన్ప సమకట్టియిల్లిల్లు శోధింపఁబల్లెలఁచూచుననుము
గీ॥ మంచివిద్యనుదానభ్యసించుననుము
చెడుపనులుకలలోనైనఁ జేయఁడనుము
లోపమేమతనిదెయెల్లలోకమనుము
మరలమీపురికరుదెంచుమానఁడనుము॥

(తెరలో)

ఓహోధర్మజ్ఞా ఓహోసుగతా ఓధర్మరాజా మాయాదేవీతనూజా. అదిగో నీపార్శ్వంబుననున్న శ్వేతశిలపై నీకనుగుణమగు కాషాయవస్త్రంబులును దండంబును కమండలువు సిద్ధముగానున్నవి త్వరగాగైకొనుము బుద్ధుండవై లోకంబున జ్ఞానబీజంబు నాటుము అప్రతిహతమైన నీవాక్కు సర్వజన శ్లాఘనీయమగుగాక.

బుద్ధ — (ప్రక్కగాబోయి బట్టలుధరించును దండకమండలు భిక్షాపాత్రలుగ్రహించును)

ఛన్న — (కంటకమును దోలుకొని యాభరణసహితుండైపోవును. తెరదింపఁబడును)
(నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము — పర్వతప్రదేశము.

(బుద్ధుడు యతివేషముతో పద్మాసనస్థుండై యోగధ్యానపరుండై
ఆసీనుడైయుండును. నిమిషమాత్రము నిశ్శబ్దము)
(శబరుఁడును, శబరియు నిప్పపూబుంగతో వత్తురు)

పాట

శబర — జసురోదరా ఝుకూ సల్లాయ పెల్లాలు
దైమంటెపయిమ్రొక్కుమనరో॥ రామియ్యా॥
దైమంటెప యిమ్రొక్కుమనరో॥ రామియ్యా॥

ఖోసల్లైఖన్నాది - రామన్న రాజునో
ఖరిగిత్తవొంటివాడో - రామియ్యా॥
సూమింధ్రఖన్నదో - సాతురుఘ్నుఁసుమన్న
జోడుగుళ్లంటివోళ్లో - రామియ్యా॥
ఖైఖమ్మఖన్నదీ - బరతన్న రాజునోగంగి
గోవంటివాడో - రామియ్యా॥

శబరి—నేను మాత్తాను యిపారిధోరా.
శబరు—మాధే నేన్కూడా నీధోమాడ్ధాణ్.
ఇద్దరు—(చేతులు యెదురుగాపట్టుకొని)
శబరి—ఆఖూలభుంగాలొ యిప్పపువ్వెట్టి
ఆభుంగమీధాను యీతాకువెట్టి
ధాయితక్క - ధాయితక్క - ధాయితక్కలే॥
శబరు—ఈధాకుమీధాను టేకాకువేసి
గుడిసెలోకిపోయి గుసగుసలాడి
ధాయితక్క - ధాయితక్క - ధాయితక్కలే॥
శబరి—తాటేళ్లత్రిల్లోను కోడ్పిల్లనెట్టి
మంధాపుకోట్లోను గొల్లగింజలోసి
ధాయితక్క - ధాయితక్క - ధాయితక్కలే॥
శబరు—ఏంధో అదేంధో యెద్ధాలేంధి.
శబరి—అబ్బోదెయ్యాము సూధూ సూధు.
శబరు—(చూచి బుద్ధసమీపముచేరి)
యారయ్యభాభో మారిసల్లేపుంశవే సెప్పయ్యపోఖుతాణ్, నా పెట్టామిల్లజడు సుకుంధాది.
బుద్ధ—(లేచి) కోయదొరా. నేను యతిని బుద్ధుడను.
శబరు—భాబూపాధ్ధనూ రాజావయ్యా. బుద్ధయ్యదొంగోరు.
బుద్ధ—(శబరుని సమీపించి)

పాట. శ్రీ రాగము.

ముద్దుతమ్మాడారార ముచ్చటాడరా
సద్దుజేయంబోకుమంచి సుద్ధిజెప్పెద దొరా

శబరు—సుద్దులు జెపుధావు భాభూ చెప్పూయింధామ్.

బుద్ధ—సందేహమేమీ నేను చెప్పనవి యన్నియు సుద్దులేనోయీ.

పాట

వద్దు కోపము నీకు కద్దు మోక్షము
నిద్దమైన మనసు గల్గి నిర్దయ జూపకురా ఓరా

శబరు—భాభూ దొడ్డదొరవయ్యా మామేలు మాటలు సెప్తవుండవు.

శబరి—ఓరి శప్పనియ్యవు సేప్తడాని యింకా మాడ్తక యింథయి పాడుధారా.

పాట

బుద్ధ— మాయ జగము నమ్మబోకురా మంచిబుద్ధి గలిగి మనర॥ మా॥
చేయకురా జంతుహింస - చెరుపు చెరుపు చెరుపు చెరుపు॥ మా॥

శబరు—ఏమయ్యా భాభూ అట్ల చెప్తవు. మెఖం మెటాక్రికొతుకొక మో తేమేము బత్కేదెట్లా భాభూ.

శబరి—భోడిమిల్లా గొట్రిమిల్లా తిన్కపోతేయెతాదొరా.

బుద్ధ—ఈ యరణ్యములో నెన్ని ఫలములు లేవు ఎన్ని కాయలు లేవు ఎన్ని దుంపలు లేవు యేళ్ల క్రింద నివ్వరి ధాన్యము లేదా ఆకులు లేవా సమస్తమును కలదే.

శబరు—మరి సెప్పయేమి. సింతపిక్యాలు పనసపిక్క్యాలు ఇప్పపువ్వు కొమ్మరిటిపళ్లు భాభూ వుంఢాయిగాని పిఱల్నే సుకొంరేగాని తిల్నే ము భాభూ.

బుద్ధ—మంచిది నేను చెప్పిన బుద్ధివిని ఆరుమాసములు మాంసాహారమును వర్జించిచూడుము, నీ దేహము వజ్రదేహమగును నీవు పవిత్రుడవయ్యెదవు.

శబరు—భాభూ అతాగే చేస్తాము గాని యిఖణ్నే వుంఢావా, ఇప్పపూధింతావా నీటి శేమ.

బుద్ధ—అన్నియు దినియెద గాని మాంసము. సుర. గంజాయి మాత్రము తినకురా.

శబరి—కోడిగుడ్లుసానా గువ్వగుడ్లు పనికొద్ధాయా.

బుద్ధ—ఛీఛీ! అవి కూడదు తల్లీ. నీవును గుడ్డును ముట్టరాదు సుమా.

శబరి—మా బంధోగులు ఒప్పకుంధారా?

బుద్ధ—మీ బంధువులకందరికి నేను చెప్పితినని చెప్పి నా సమీపమున జేర్పుము.

శబరి, శబరు—అతాగే (నిష్క్రమింతురు)

బుద్ధ—గీ॥ కర్మవశతను శబరపుల్కసకిరాత
దేహులగుచు జనించి యీ తీరు నంగరోర

మానసులగుచునుగూ్రులగుచు
జంతువులఁజంపుదురరణ్యజనపదముల॥
సాధ్యమైనంతపనిచేసి మాన్పలేక పోదునా.

(నిష్క్రమణము)

పంచమాంకము.

ప్రథమరంగము—పూలతోట.

(మిశ్ర, విష్కంభము, ఇద్దఱు వనపాలకులు ప్రవేశము)

వన—౧ ఓయీచెలికాడా విన్నావా.

వన—౨ ఏమిటి చెప్పవయ్యా.

వన—౧ మనరాజుగారి కుమారుఁడు ఈరాత్రి తన యిల్లాలిప్రక్కనుండి లేచి ఛన్నుని కంటకాశ్వమునుదీసికొని యెక్కిడికోపారిపోయినాడట. యశోధరాదేవిగారు లేచిచూచి చాలాదుఃఖపడినారటోయి.

వన—౨ అయ్యో! యెంతదుఃఖపడియుండునోకదా. సిద్ధార్థునకును యశోధరకును అంతపరస్పరప్రేమానుబంధముకలదుగదా. ఇంతవింతపనిజరిగినదేమి! సరే కాని మనప్రభువుగారును రాణిగారును ఎచ్చటనున్నారో.

వన—౧ ఈవృత్తాంతము వారికినిదెలసి రాజకుమారుడు క్షేమముగా మరలివచ్చుటకై ఈశ్వరాలయమందు జపహోమాధిషేకాదులు జరిగించుటకై వెళ్లియున్నారట.

కమల—(వచ్చి) ఓహోవనపాలకులార.

వనపాలకులు ఇద్దఱు—(వేగముగావచ్చి) ఏమి కమలమ్మగారు సెలవు.

కమల—(విచారముతో) మీరు విననేలేదా!

ఉ॥ ముద్దులమూట సోయగపుమొల్కలతోట యశోధరమ్మదా
దద్దయువేదనంబడి నిదాఘజలంబులమేనునానగా
బ్రొద్దుటినుండియొక్కగతిఁ బొక్కుచునున్నది రాజపుత్రుడీ
యద్దమరేయిదన్ను విడనాడి తటాలునఁబారి పోయినన్॥

వన—౧ సర్వార్థకుమారరాజుగారు లేచివెళ్లినవర్తమానముజాజాయాంగా తెలిసినది. కాని యింకనురానేలేదా.

కమల—రానేలేదు వనపాలకా. అందుచేతనే ప్రభువుగారు కుమారునిక్షేమార్థము శివపూజాభిషేకాదులు చేయించుటకు మహాదేవాలయమునకు వెళ్లియున్నారు.

వన—౧ అమ్మా! ఒక్కరే లేచివెళ్లినారా?

కమల—కంటకాశ్వముతోను ధన్నునితోను కూడవెళ్లినారు.

వన—౧ మేమీ యుద్యానమునకు వెలపలనుండి ఒకవేళతిరిగివత్తురేమో చూచుచుండుము.

కమల—యశోధరాదేవి యీనాడు జాముప్రొద్దువేళకు ఉద్యానమునకు దయచేయుదురు పరులనెవ్వరిని లోపలికిరానీక జాగ్రత్తతోనుండుడు వనపాలకులారా!

వనపాలకులు ఇద్దఱు } చిత్తము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

(విచారగ్రస్తయై యశోధర, కాంతిమతి, కమల ప్రవేశము)

యశో—దైవమా యెంతపనిచేసితివి. ఏమి కాంతిమతీ. ఏమే కమలా నాప్రాణనాధుండీయర్థరాత్రిమున నన్ను విడిచిపారిపోవుటకు కారణమేమో కదా యీ పూలతోటలో నెచ్చటనైనదాగి యుండలేదుగదా. చూతురు.

కాంతి—మేముచూచితిమి యెచ్చటనుకానరాలేదు. దేవీ! మేమేమిచేయుదుము.

యశో—హాప్రాణనాధా! హాధర్మరాజా! హాభగవంతుండా! హాదేవరా! హారాజకుమారా! హాసుకుమారశరీర. నాదుఃఖమునెవ్వరు తీర్చగలరు నిన్ను విడిచి నేనెట్లుజీవింతు నీపాత్తున గుడుచుభాగ్యమీనాడు లేకపోయెనే అన్నపానములు విసర్జించి యీయాపత్కాలమునందెక్కి శల్యావశిష్టనై నానెచ్చెలుల కాయాసమిచ్చుటకంటె ఉరిబోసుకొని చచ్చుటయైనను మేలు మూర్ఛమూసుకొన్న మూడుగడియలదీప్రాణము. దీనికింతవగచిననేమిఫలంబు హా! హా! హా! దైవమా! దైవమా! చెలియలారా!

ఉ॥ హానను బాసియేగెనకటా విభుండిన్యసతీపరాఙ్ముఖుం
డౌనని యేనెఱుంగుదుగదా యిదియట్టిదికాదు ధర్మమే
పూనికగామెలంగెడిని పట్టినవాటనుగోలె శాంతిమై
జ్ఞానదయాసముద్రుండ యీకాంతను జింతను ముంపనాయమా!॥

కమల—ఇది న్యాయమైనపనియని మేమెవ్వరమునుగలము. ఆమహానుభావుని యంతరంగవృత్తియెట్లుగానుండి నిన్ను విడుచుటకు సాహసించెనో యెవ్వరికి తెలియును. కాని నేడో రేపో మగిడి రాకూడదా.

కాంతి—ఇంతకేమి నేనొకటిచెప్పెదను "అవశ్యమనుభోక్తవ్యమ్ । కృతంకర్మశుభాశుభమ్" అనువాక్యము నీవెఱుంగవా నేను నీకు జ్ఞాపకముజేయుటయు కాని బోధచేయుటకాదు కానిమ్ము ఎట్లుజరుగునో చూచెదము.

యశో—కాంతిమతీ! ఇంతకంటె నీసమయమునందు దుఃఖహేతువు మరియొకటి కలదా? "హసద్భిః క్రియతే కర్మ రుదద్భిరనుభూయతే" పూర్వమున నవ్వుచు నేదోషముచేసియుంటినో. ఇప్పుడది యేడ్చుచు ననుభవించుచున్నాను.

పాట. జంఝూటి॥

మును నెంత దుష్కృతంబు జేసి యుంటినో కదే
ఘనమైన దుఃఖసాగరమున మునిగిపోతినే॥ ము॥
కలగాంచి మేలుకాంచి యేడ్చి కష్టమంటినే
మతికాదటంచు గనులనీరుగారదుడిచెనే॥ ము॥
నీకుఁగీడుగాదటంచు నిద్రబుచ్చెనెదిగఁ
బ్రాకిపాన్పునుండి లేచిపాఱిపోయెనే॥ ము॥

కాంతిమతీ! యింతవచ్చునని నేనెఱిగియున్న యెడల నాప్రాణేశ్వరుని నేగోలుపోదునా, మాయనిద్ర నన్నింతజేసినది. ఇంతకేమి "బుద్ధిఃకర్మానుసారిణీ" అను వాక్యమేలతప్పును.

పాట. పీలు.

మాయనిద్రబట్టెనే నేమగనిఁగోలుపోతినే
కాయమే తెలిసియున్న చేయిఁబట్టివిడుతునే అమ్మో॥ మా॥
। కన్నులట్టెమూసితి కలవరమునొందితి అయ్యో
కదలుటెఱుఁగనైతి వానిఁగనులజూడనైతి అయ్యో॥ మా॥

సీ॥ చెలికానిజూడరే చెట్లలోనికి నేగి కోడిగానఁబడాగికొనియె నేమొ
సరసమాత్ముఁగానరే పొదలడొంకలలోన నవ్వులాటకనిగూఁడఁబడుచు నేమొ
ప్రాణేశుఁజూడరే మ్రానికొమ్మలమీద మనసుశోధింపంగ మఱగె నేమొ
గుణవంతుఁజూడరే కొలఁకులదరిఁజేరి వింతఁజూపెదనని విడిచె నేమొ॥

గీ॥ ధైర్యవంతునిఁజూడవే దట్టమైన
చలువపందిళ్లసురవేళ్ల నలరుపాళ్ల
మల్లమామిళ్లసెలయేళ్ల మంచిరాళ్ల
దళ్లనెగతాఁకనితారితక్కనేమొ॥

(తెరలో)

ఛన్నుఁడువచ్చుచున్నాడు. వచ్చుచున్నాడు.

యశో—(కన్నులువిప్పి దిగ్గున మొగమెత్తి)

కాంతిమతీ! కమలా! ఛన్నుఁడు వచ్చుచున్నాఁడనుమాటలు వినవచ్చినవి. అటుబోయిచూచి నిజమాయెనేని వానినిటుదోడ్కొనిరండు.

కమల—అట్లుగానే చేయుచున్నాను (వెళ్లును)

యశో—కాంతిమతీ!

పాట. ఫరుజు.

అయ్యోయేమిచెప్పనో ఛన్నుఁడు
నయ్యో గొయ్యో చూపునో॥
నెయ్యుఁడునాగుండె వ్రయ్యలెసేయునో
వెయ్యేలనాకూ విషమేగతియనునో॥
కొమ్మనాయుల్లమిదే చాలఁగకొట్టుకొనుచున్నదే
లెమ్మలెమ్మబ్రహ్మలిఖిత మెట్లున్నదో
కమ్మనివార్తలఁగాచిరక్షించునో॥ అయ్యో॥

(ఛన్నునిందీసుకొని కంటకాశ్వము వెంటరాఁగా కమలవచ్చును) దూరము.

యశో—కాంతిమతీ! ఛన్నుఁడేమి చెప్పనోకదే ఏమిసేయుదునే నాగుండెలుకొట్టుకొనుచున్నవికదా నేననిలుఁవలేను ఎట్లోతెలియదు అయ్యో. ఛన్నుఁడు సమీపించుచున్నాఁడే దైవమా యేమిచెప్పనోకదా మొగమువాలియున్నది నడవలేక నెమ్మదిగావచ్చుచున్నాఁడే కట్టా యేడ్చుచున్నాఁడేమి ఏదోపుట్టి మునిగినదితల్లీ నామదిచెడిపోయినది. త్రాడులేదుగదా గట్టితీగనుకొనిరమ్మ కాంతిమతీ యింకనేమియున్నది. ఏలనన్ను బట్టుకొని యూరడించెదకే (వెక్కివెక్కియేడ్చుచు) ఏ. ఏ. ఏ. మి. మి. మి. ఛ. ఛ. ఛ. న్నా.

ఛన్న—(తొందరగా) అమ్మా సుఖముగానున్నారు.

యశో—వ. వ. చ్చి. చ్చి. రా.

ఛన్న—కొన్నాళ్లకు తిరిగివచ్చెదనని చెప్పినారు.

యశో—ఎం, యెం. దుకి, ప్పుడురాలేదూ:

ఛన్న—జ్ఞానముసంపాదించుకొనుటకు హింసనురూపుమాపుటకు పట్టుపట్టినారు.

యశో—ఏ. యే. మి. పట్టు.

ఛన్న—(యేడ్చుచు య య్యా య్యా య్యా.

యశో—ఏమిటి. త్వ. త్వ. త. రగాఁజెప్పు ఛన్నా.

ఛన్న—య. తి. తి. తి. అయినారు (దుఃఖము)

యశో—అయ్యో యతియా యతియా ఆవేషమేధరించినారా.

ఛన్న—అవును.

యశో—ఇంకనేమున్నది. దైవమా. దైవమా నాజీవధనము నాకుఁదక్కదాయెఁ గదా (మూర్ఛ) ౭ నిమిషములు నిశ్శబ్దము)

కాంతి—ఏమికమలా మనయశోధరనెట్లు బ్రతికింపఁగలము. ఏమియుపాయము మనమాటలువినదు సాహసించి యేమిచేయునోకదా.

కమల—నాకేమి తెలియకయున్నది. మనముమాత్రము బ్రతుకువారమా! మనయశోధరకేగతియో ఆగతియేమనకునుకాని యెట్లైన యశోధరను బ్రతికించగదవే.

కాంతి—ఆపన్నీరుబుడ్లుకొనిరమ్మ కమలా.

కమల—ఇదిగో తెచ్చితిని.

కాంతి—(యశోధర మొగమునఁజల్లుచున్నది)

యశో—(మూర్ఛతెలసి సగములేచి)

ఇస్సిరో. ఇస్సిరో. దైవమా! దైవమా!

పాట. పీలు.

నట్టేటినడుమను నన్ను ముంచితివా
కట్టడిదైవమా కారణమేమి॥ న॥
ఇంతదోసకారి నేనెట్లైతి
పంతానసావిభుఁడు బొంతఁగప్పెనుగా॥ న॥
విడచెనన్ని టుడించి విభుఁడునాబ్రతుకు
అడవిగాసిన వెన్నెలాయె నేమందు॥ న॥

కాంతిమతీ! యింకేమున్నది.

పాట, ముఖారి.

ప్రాణేశుఁడిదమాయె బ్రతుకెల్ల సరిపోయె
పజ్జనుమీరెలనే లేచీపోరే లేచీపోరే ఇఁక లేచీపోరే॥

కమల— కాంతిమతీ! యీయశోధర యేదోసాహసకృత్యము చేసుకొనఁదలంచినది సుమా మనము మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండవలయును.

యశో— (కంటకమునుజూచి)

సీ॥ ఛీఛీయిటేలవచ్చితివి నాప్రాణేశుగానలోదిగఁబెట్టికంటకంబ
పోపోవెనీమోము పోల్కిఁజూడగరాదు ఘనుఁబాసివచ్చితేకంటకంబ
అత్యంతమునగనాకు నార్తిఁబెట్టిననీకు గలపేరునిజమాయెకంటకంబ
బుడిబుడియేడ్పుతో మెడవ్రాలవైచెదే కంటిబోనీలుక్కకంటకంబ
గీ॥ ఏడదిగడించివచ్చితో యెట్లునీవు
మరలిరామనసాయెనో మాన్యచరిత
దైవనాపతియతిఁజేసి యద్భుతంబు
దుఃఖమునుఁదోచునావ్రాలు తుడువగలవే॥

ఛన్న— అమ్మా మహారాజుగారింజూడఁబోయెద.

(అని నిష్క్రమణము) అశ్వముతో.

యశో— సీ॥ భూదేవినీవైన నాదీనదశఁజెప్పి మందలించఁగదమ్మ సుందరాంగు
జలవేణినీవైన తెలిసినావెతఁజెప్పి మరిదిప్పితేఁగదే మాన్యచరితు
అనలుఁడానీవైన వినినాగోడవఁజెప్పి బ్రతిమాలితోతెమ్ము ప్రాణవిభుని
అనిలుఁడానీవైన పనిబూనినామన్వి వినిపించిరావించు ఘనదయాళు॥
గీ॥ నింగి! నీవైన నాపాట్లెరుంగఁజెప్పి
కన్నులకుఁజూపుమాధర్మ కార్యనిరతు
సూర్యుఁడా చంద్రుఁడా నాకుఁజూపరయ్య
మీకు మ్రొక్కెదనివ్వేళ రాకుమారు॥

కాంతి— ఎందుకుతల్లీ యింతవెఱ్ఱి పూర్వజన్మకర్మమెట్లో అట్లుగా నడిపించును. నీ ప్రాణవల్లభుని యింగితము నీవెఱుంగనిదానవా! దయాళుఁడు గదా!

(తెరలో)

యశోధరా! నీగర్భస్థుఁడై యొకమహానుభావుండున్నవాఁడు నీవిభుఁడు నిన్నుంజూడ మరల కపిలవస్తుపురమునకువచ్చును. లోకరక్షణపరాయణత్వంబున ఖ్యాతిగా దేశసంచారంబు సేయు నీవు దుఃఖింపవద్దు.

కాంతి—వింటివా! తల్లీ దేవతావాక్యము. ఇప్పుడింటికిబోవుదమా.

యశో—(లేచి దుఃఖముతో)

పాట. శ్రీరాగము.

దయాలేదుగా మగవారికి॥ దయా॥

అయ్యో యేమనందు జగంబెల్లనాకు

భయదాంధకార మయమాయెగదే॥ దయా॥

అట్టిసంద్రమున నట్టనడుమున

దిట్టతనమున ప్రుట్టిముంచిపోరో॥ దయా॥

ఎన్ని నాళ్లు నేను ఈవిధముగానూ

చిన్న బోయివాని సేవమానియుందు॥ దయా॥

ప్రీతిగల్గినైడి మెట్టుమీదినుండి

లోతుగలగోతిలోనఁ గూలద్రోచె॥ దయా॥

(నిష్క్రమణము).

ద్వితీయరంగము.

(శివాలయము, శుద్ధోదనుఁడు, గౌతమి, బ్రాహ్మణుఁడు, మంత్రి ప్రవేశము)

పాట. యదుకులకాంభోజి.

శుద్ధో—(భక్తి) దేవదేవ దేవమహా దేవనన్ను బ్రోవరా

భావమందు నిన్ను నిల్పి భక్తినీరగొల్తురా॥ దేవ॥

మేరుశైలధీరకారు మారమారశంకరా

క్షీరవార్ధితూణీర ధారిదారితాసురా॥ దేవ॥

బాలుఁడైన నాకుమార పాలిపాలిసేలరా

లాళజాలజాలమేల వేళదైవశేఖరా॥ దేవ॥

ఉ॥ దేవజోహారు లోకములదిద్దినతంత్రికిజోహారు భక్తసం

భావనసైపుణీసహితపాదజోహారు సమస్తదుష్టని

వారణఘోరఘోరసమరక్రమధీరజోహారు సంతత

శ్రీవిభవప్రదానవరసిద్ధిజోహారు జోహారునీకగుఁ॥

మంత్రి—ప్రొద్దు నడునెత్తికివచ్చినది. ప్రభువుగారు భక్తిపరవశత్వముచే నేదియు దెలియకయున్నారుగదా సహస్రకమలపూజయు సహస్రఘటాభిషేకమును మహాన్యాసపూర్వకముగా జరిగినవిగదా మహాదేవునకు ధ్యానావాహనాది షోడశోపచారములును జరిగినవికదా ఇంకనేమికావలసియున్నది.

బ్రాహ్మ—చిత్తము. అన్నియుజరిగినవి కాని ప్రభువుగారు భక్తిపరవశులై మహా! దేవునందే చిత్తమునిల్పియున్నారు. ఏమియుంజెప్పఁజాలకయున్నాము.

గౌత—(బ్రాహ్మతో) బ్రాహ్మణవర్యా! నాబిడ్డని క్షేమార్థమై గౌరీపూజసేయుచున్నను.

బ్రాహ్మ—చిత్తము అమ్మా.

గౌత—ఉ॥ ఓపరమేశ్వరీ మనుసహోబహులార్తి సముద్రమగ్నులఁ
బాపులనీచులఁ బరమపావనియేలవె మాకుమారునిఁ
బాపనిగావవే విడచిపారెనెటుంగమువానిజాడ వి
ద్యాపర యీవతకొ్కక్కయుపాయము మాకిఁక వేఱయున్నదే॥

పాట. యదుకులకాంభోజి.

మహేశ్వరీ కృశోదరీ మతల్లితల్లి ప్రోవవే॥ మ॥
గుహాంబఁ ష్టపాంబనా కుమారుధీరు నేలవే
గృహీతభక్తజననతీ కృతీసతీభరించవే
అహోనినుంభజింతుమమ్మ ఆదిశక్తికావవే॥ మ॥

ప్రతిహారి—(వచ్చి) మహాప్రభూకంటకాశ్వముతో ఛన్నుఁడువచ్చియున్నాడు.

శుద్ధో—(దిగ్గునలేచి) ఏమియిది కుమారుడురాలేదా! ఏమిదైవమా. ఏమిసంభవించెనో. ఏమిఛన్నా ఉత్తగట్టమును దోలుకొనివచ్చినావు. కుమారుఁడెడ్డీ సుఖముగానుండెనా.

ఛన్న—మనుపటికంటె సుఖముగా నేయున్నారయ్యా.

శుద్ధో—మఱియేలరాలేదు.

ఛన్న—కొంతకాలమునకు వచ్చెదరయ్యా.

శుద్ధో—అదియేమి.

ఛన్న—(దుఃఖముతో) వారిచిత్తమట్లుగావచ్చినది.

శుద్ధో—దుఃఖించెదవేల.

ఛన్న—యతీశ్వరులైనారు మహాప్రభూ.

శుద్ధో—యతియాయెనా. ఆయెనా. ఆయెనా! శుభలక్షణసంపన్నుండై శుభము హూర్తమునంబుట్టి దివ్యసుందరవిగ్రహుండై యత్యంత సుకుమారసర్వాంగకుండగు నాబిడ్డ కావిగుడ్డలుగట్టి దండమును కమండలువుఁబూనెనా, ఆహా నారాజగద్దియపైఁగూర్చుండి రాజ్యముసేయు యోగ్యతలేకపోయెనే అడవులలోఁదిరిగి యాకలములుదిని పల్లెలు పట్టణంబులుఁజూచుచు భిక్షాపాత్రము చేబూనునట్టి పాటుసంభవించెనే.

సీ॥ ఎండకన్నెఱుఁగక యీసౌధములనుండు బిడ్డండు దానెట్లుభిక్షమెత్తు
మేలిబనారసు శాలుగప్పినముద్దు పోరండుదానెట్లుబొంతగప్పు
బంగారుకంచాన పాయసాన్నముదిన్న కట్టుఁడేగతిచేతికూడుఁగుడుచు
వలిపెజల్తారు దువ్వలువలీరుగఁగట్టి కొండికయేలీలగోచిపెట్టు॥
గీ॥ పూలతోటలజాజి పుష్పాళ్లమల్ల
జలువపందిళ్లమరువేళ్లమలచుదళ్ల
దిరుగఁగా రాజుకొమరుండు దేశదేశ
యాత్రదానెట్లుసేయునో తెలియరాదు॥

గౌత—ప్రాణేశ్వరా! నాపత్ని పరమపావనియగు మాయాదేవి యీదుఃఖంబును తానునుభవించకయే ముక్తురాలాయెగదా నేనెంతపాపాత్మురాలనో నాకు బిడ్డలులేక పోయినను సిద్ధార్థునే నాబిడ్డగాఁగైకొని కనిపెంచినవిధంబునకంటె నెక్కుడుగా మనోవాక్కాయకంబులగు త్రికరణంబులచే నెల్లవిధముల ప్రేమచేఁ జూచుకొనుచు మహారాజవైన నీచెట్టఁబట్టినది మొదలు దేవేంద్రభోగము లనుభవించుచుంటిని నేటితో నాదౌర్భాగ్యదశ వెలపటికివచ్చెగదా! నాయనా యిట్లుకమ్మని యెవ్వనికిల్లు తనకిచ్చుట నేమితక్కువయని సన్యసింపవలసివచ్చె బిడ్డనికి బంగారుకంచాన ఆవుపాలువఱఁగాచి చల్లార్చితెచ్చి నేనువడ్డించినప్పుడుఁగదా సంతోషముతో అమ్మా! అనిపిల్చి చిఱునగవునవ్వి నాయందుగల ప్రేమాతిశయమును జూపువాఁడు, ఏయదితనకుఁగావలసినను అమ్మా యనిపిల్చి నన్నేయడుగునే నన్నుఁబిలువనిగడియలేదే. ఎప్పుడైన తలనొచ్చికూర్చుండిన నాయొద్దనేకూర్చుండువాఁడు. అదియేమో చిన్ననాటనుండియు వానికి యీప్రపంచముమీద రోతయేపుట్టినది. ఎట్లులాయెనేమి పూర్వజన్మకర్మపరిపాకవశమున యశోధరను వివాహముచేసుకొన్నను దానికెంతదుఃఖముపెట్టెను గర్భిణికూడనైయున్నది తానెఱిఁగియేయుండెగదా తన

కేమియాడువచ్చినది వేయేండ్లును ఇరువది రెండేండ్లేకదా ఇంతవిరక్తియెట్లు ప్రబలెనో, చిత్రమాయెను. ఛన్నా! నీవువచ్చునప్పుడు నీతో నేమైన చెప్పి నాఁడా!

ఛన్న — మాఅమ్మగారితో మరలనేనువచ్చెదనని చెప్పుము. జ్ఞానముసంపాదించుకొనుటకును దేశములఁ దిరుగుటకును వెళ్లినాఁడని చెప్పుము దుఃఖింపవలదని చెప్పుము. నేను సుఖముగానున్నానని చెప్పుము. అన్నారు తల్లీ.

ప్రతీహారి — (వచ్చి) అంతఃపురమున క్రొత్తమేడలో యశోధర అన్నపానాదులు విడిచి మిగులదుఃఖముతోనున్నది.

శుద్ధో — (మంత్రితో) అందరిని గృహంబునకుఁ జేర్పుము నేనునువచ్చుచున్నాఁడను

(నిష్క్రమణము)

షష్ఠాంకము.

ప్రథమరంగము — బింబిసారపురము.

(భిక్షుకుఁడగు బుద్ధదేవర ప్రవేశము)

బుద్ధ — (గృహాంగణముల యందిటునటుదిరుగుచు).

ఆహా! ఈప్రపంచ మెంతదుర్నీతినవలంబించినది. ఎంతెంతదుష్కృత్యములకు లోఁబడినది. ఈహింసలేమి ఈయసత్యములేమి ఈయపరిశుద్ధియేమి ఈసురాపానాది మహాపాతకంబులేమి శాంతియనునది యెచ్చటనులేదే దుర్వ్యాపారదురోదరములు మెండైనవి స్వార్థపరాయణులై యుద్ధంబులు సేయుచు ననేక జీవంబుల నగ్గచేయుచున్నారుగదా రాజన్యులు ఇట్టిలోకమును బాగుచేయం బూనువాఁడొక్కఁడును గానరాఁడే. నేనొక్కరుఁడ సమర్థుండనా కాను అయిననేమి చీమ కొండఁబ్రాకినట్లు ప్రాకెద. ఈజగచ్చక్రంలో నాకుసహాయపడు భాగముకొంతయైననులేదా నాహృదయమును నిల్పనేర్చుకొనఁజాలకయున్నాను. ఇదిసత్యమని నాహృదయము నాకుపదేశించినరీతిని నేనును ప్రపంచమున కుపదేశించుచు నానావిధజాతులకు నుపన్యసించెద సాధ్యమైనట్టు యథార్థంబులును మనుష్యప్రోక్తంబులునగు శాస్త్రంబులను వల్లించెద గ్రహించెద- ఈతనువు శాశ్వతంబుకాదుగదా. ఈతనువున్నన్నినాళ్లు ఇదేదీక్ష

గాఁబ్రవర్తించెదంగాక. ఏకష్టము ఏనష్టమువచ్చినను సరే శరీరాయాసమున కోర్చి స్త్రీలకనక, పురుషులకనక బిడ్డలకనక పెద్దలకనక యెల్లవారికి నాకు న్యాయమనితోఁచినదియే చెప్పెద నామనస్ఫూర్తిగా యశస్సునకోరికాని దంభమునకైకాని స్వార్థమునపేక్షించి యేపనియుజేయదలంచినవాఁడనుగాను వ్యాధికిగాని ఆకస్మికములకుగాని శత్రువులకుగాని మృగములకుగాని మృత్యువునకుగాని కామక్రోధాదులకుగాని వెఱువక పురగ్రామ వన నదీసముద్రద్వీప ప్రముఖంబులనెల్లయెడల నెల్లఋతువుల నొక్కరీతిగాదిరిగి దయను అహింసను నీతిని సత్యమును ఆశ్రమవివేకము నిదిధ్యాసనమార్గమును నిర్వాణేచ్ఛను జనులకుపదేశించెదగాక సురాపాన మాంసభక్షణ ద్యూతాచరణ కేవల యుద్ధపరతంత్రుల గృహంబులందక్క తక్కిన గృహంబులం భిక్షకైకొనియెద గృహస్థులకు నీతియు సన్యాసులకు జ్ఞానంబును బోధింపయత్నించెద జగచ్ఛ్రీశాకుందోడుపడుము.

పాట. మోహన.

ఇదిమంచిమాట వరాలమూట॥ ఇది॥
సుదతులను బురుషులనుఁ బహుసం
పదలబొదలఁగఁజేయుసదయాత్మ॥ ఇది॥

ఒకధూర్తస్త్రీ—(వచ్చి) ఏమిషయ్యా బాగానేవున్నది తెల్లారలేదు వాకిట్లోవచ్చి యేమో ఇదిమంచిమాటా ఇదెమంచిమాటా అంఘూను వల్లకాటిశ్రమ యిప్పుడే కొంచెము కునుకట్టింది మావారులేలే లేవరాదా అంఘూనేవున్నారు. గడప మీదముగ్గుకైనా వేసుకోలేదు కలాపిచల్లుకోలేదు ఆవుపేడదెచ్చుకోవలె పోవలె ఈవేళ శుక్రవారంకూడాను మావారు నన్నుసోమిదేవమ్మనంఘూ ఒక పేరుకూడా దెచ్చిపెట్టారు దిక్కుమాలినశ్రీమ యిప్పికూడా యిప్పుడేవచ్చినది పశువుకూడాగాబోలు యేమీతోచకుండా నేనుకొట్టుకుంచూవున్నాను తెల్లవారిలేవగానే యేదోవకటిగదా ఎందరికిముష్టి కంటికిబెట్టాలె గడ్డికిపెట్టాలె రోగికిపెట్టాలె బీదకుబెట్టాలె సావసబెట్టాలె చచ్చేయోగంవచ్చిందినూతికిబోవాలె మడిబట్టలువుతుక్కోవలె ఆఁవేసుకోవాలె పువ్వులుఁజేవాలె పూజకుపాత్రలుతోముకోవలె వచ్చేవారూ పొయ్యేవారూ, అబ్బా నాశల్యాలు రాలుతూవున్నాయి దిక్కుమాలినముష్టి దిసమాలినముష్టి మళ్లీరా యిక్కడుపల్లకాదు.

పాట

బుద్ధ— వ్రతమేలానమ్మా మాయమ్మా ప్రియమునకేసుమ్మా
కతలుగావివి సతముమీకును వ్రతమదొక్కటిజెప్పవాఁడను
సతతమును దయగలిగి జంతుప్రతతి కుపకారంబు సేయుఁడు॥

ధూర్తస్త్రీ—(మిక్కిలికోపముతో) ఎంతచెప్పినా వినిపించుకోవేమయ్యా! మానోములజోలెందుకు మావ్రతాలజోలెందుకు మానుగ్గులజోలెందుకు ఏమిషియిది అంఛాను నాకువేదాంతాలు చెప్పమని నిన్న అడిగినాసా యేమిషీ అంఛాను సరేలే (బారసాచి) మావారికంటె మాయెరుగుదువా యేమిషి పౌండరీకంకూడా చెయ్యమోతూవున్నారుగదా వూళ్లోఅమ్మవారిజాతరకూడాను అమ్మవారికి వారబొయ్యాంది ముష్టిపెట్టేదిలేదు యెందుకూఅంఛా పోతే యేమిషి సుక్కురారఁపుపొద్దూ యెందుకు వాగిస్తావు కాస్సేపువుండిరా పెడ్తాను.

బుద్ధ—అమ్మగారూ నాకుభిక్షము పెట్టవలసినదనికాదు నేను మొఱపెట్టుకునేది ధర్మములు పలుకుచున్నానుతల్లీ కొంచెము చెవియొగ్గివినుము.

ధూర్తస్త్రీ—మాధర్మాలు చెప్పేవాఁడవు బయిలుదేరావు ఏదీచెప్పూచూతాము.

పాట

బుద్ధ— తల్లీశాంతిల్లు అదినీకుజెల్లు ధరణినీయిల్లూ
చల్లగావర్ధిల్లుకోపమువల్ల ఫలమింతయును గానము
కల్లగాదిదినమ్మనిజమని యెల్లయెడలను కాలిమల్లు॥ తల్లీ॥

దయయేవ్రతము దయయేధర్మము దయయేజపము దయయేయజ్ఞము దయయేపుణ్యము దయనుమించినది మఱియేదియును లేదు శరీరమును గృశింపఁజేసి వ్రతోపవాసదీక్షవహించి కడపటమోక్షము సంపాదింతుననుట సర్వాబద్ధము ఈతనువుపోయినవెనుక పరలోకంబున మరలి దుఃఖభాజనంబగు శరీరంబునే గ్రహించి తుచ్ఛభోగంబులగొన్నిటి ననుభవించి పునర్జన్మంబుగాంచుటకుగాని మఱియేమియుఫలములేదు తల్లీ పునరావృత్తిరహితమైన కైవల్యము నిర్వాణంబనంబడునదిగదా ఆనందము కావున సర్వభూతములయందు సమదర్శనముగల్గి దయగల్గి యింద్రియములనిచ్చవచ్చినట్లు పోనీయక దేహమును నిష్కారణము ఆయాసపెట్టక తుచ్ఛమైన విషయభోగముల కాశపడక హింసచేయక బ్రతుకుటయే మోక్షసాధనము. మాయమ్మా కోపగింపకుము.

మంచిపుణ్యస్త్రీ—(వచ్చి) ఏమిషే అది వూవిసిరికొడతావేమిషీ మంచిపల్కులు చెప్తూవుంఛే వినలేవాయేమిషి నేనేగాగాపడి మేకలను యేలాగైతేనేమి కుయిక్కుమన్పించి సోమిదేవమ్మను అయినానసా యేమిషి ఊపిట్లపీగుఛావు ఓశేవు వింటావే యిదిగోచూశావు (మెల్లగా) రాజుకొడుకల్లేవున్నాడే అంచక్కాను ఆమాటలుమూడు అమృతగుటకలేమే విందాము వూరుకోవే.

ధూర్తస్త్రీ—నీకేమి తెలియదులే మావారుయెన్ని కట్టలుతిరగవేసారనుకున్నావేమిషి ఆయనకుతెలిసిన వేదాంతాలకంటె యీయన యెక్కువచెప్తాడుషే పోని యిగాని శుక్కురారమేమిషి వ్రితమేమిషి ఉపవాసమేమిషి యజ్ఞమేమిషి అంఛాడేమే మరి.

మంచిపుణ్యస్త్రీ—వోషేవు తొందరపడకే విఛూవుందాంగా చూశావుషే ఏమిమధురధ్వని యెంతఅందంగావుంచున్న యేచూడు ఆజానుబాహుడు ఇన్నిశుభలక్షణములుగల యీమహానుభావుడు యీప్లాదిరుగుచున్నాడేమోషుమా.

బుద్ధ—అమ్మా నేనీప్రాంతమున దిరుగుచుండుట కుద్దేశించినజోగిని నాకుభిక్షకావలయునని రాలేదు తోచినమంచిమాటలు నాలుగు చెప్పుచుండును అనుదినము ఈవాడలందు సంచరించగలను రేపునురలవచ్చెద సెలవు.

పుణ్యస్త్రీ—స్వామీ మీరుస్వాములవారువలెనున్నారు ఈరోజున మాయింటికి భిక్షకు దయచేస్తారా.

ధూర్తస్త్రీ—ఓషో ముందుగా నేనుగాదుషేచూసింది మాయింటికేవస్తారు.

బుద్ధ—అమ్మలారా! తగువేల యెప్పుడువచ్చినను వచ్చెద మాంసాహార సురాపానాదులు వర్జించియున్న యందరిగృహములకుంబోయెద అయినను నాయిచ్ఛవచ్చినప్పుడు మీకాయాసము ఎప్పుడైనను కలుగునేమోకాని ప్రకృతమున కంతశ్రమయిచ్చునదిలేదు తల్లీ పోయెద.

(అందరు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—శృంగారవనము.

మనుష్యవేషములతో.

(మన్మధుఁడు, వసంతుఁడు ప్రవేశము)

మన్మ—వసంతా! యేమి యీశృంగారవనము నేనీలోకమునందుగల స్త్రీ పురుషుల

నందరిని వశీకృతులంజేసికొంటిని నాఇక్షుకోదండంబునుండి వెడలు పుష్పబాణం బులు దగిలినవాఁడు కామినీగృహకుంభదాసుండుగాని వాఁడెవ్వఁడైన గలఁడా శంభుఁడు, స్వయంభుఁడు ఆదివిష్ణువునైతము గౌరీ సరస్వతీ లక్ష్మీకాంతల కౌఁగిళ్లంజిక్కి క్షణమెడబాయలేక చిక్కుకొని నిరంతరము వారింగొల్చుచు న్నది నీవెఱింగినదేకదా భూలోకంబునం గపిలవస్తుపురంబునంబుట్టి శౌద్ధోదని యొక్కఁడు నిష్కామవ్రితంబుపట్టి యశోధరయను గర్భిణియగు తనభార్యను విడిచి అహింస దయ లోకంబున వెలయింపంజేసెదనని పట్టుపట్టియున్నాఁడు వీని నేవిధంబుననైన జయించి రెుదునిమిషములలో కాముకుంజేయగలవాఁడ ను నీవుసహాయుండవుగానుండుము.

వసం—చిత్తము.

పాట. ఖమాచ్,

హాయ్ హాయ్ హాయ్ హాయ్
అఖిలభూజనానందకరము వసంతమూ
శుకపికశిఖండిశోభితమూ వసంతమూ
మకరాంకశిలీముఖభూతమూ వసంతమూ
ప్రికటశిరీషకుసుమవాసితము
భళీ భళీ భళి భళిరే యీావసంతమూ॥

బుద్ధు—(వచ్చి) ఓహో యీావనము వామనము నాకర్షించుటలేదు. ఇందుఁగల వింత లేమున్నవి ఇవికామవికారహేతువులు కాని యివినన్నేమిచేయఁగలవు యీా మామిడిక్రిందఁగూర్చుండి కొంతసేపు ధ్యానంబుజేసికొనియెదగాక (చెట్టుక్రిం ద పద్మాసనస్థుఁడై ధ్యానముద్రిలోనుండును)

మన్మథు—(మెల్లగా చెట్లచాటునవచ్చి బుద్ధుంజూచి) వసంతా నీవీవనంబున నచ్చ చ్చటక్ శుకపికమయూర భసరాదులం బ్రేరేచి యొక్కముద్దులాడి నీమా యాప్రిభావంబున సృజించిపంపుము. ఈశౌద్ధోదని బింకంబు నేనుమట్టుపర చెద.

వసంతు—చిత్తము ప్రిభూ. (అని నిష్క్రమణము)

సుందరి—(వచ్చి బుద్ధునిసమీపించి) ఆహా యేమి యీాసుకుమారశరీరుఁడు. ఇప్పుడు పరమధ్యాననిష్ఠుఁడైయున్నాఁడు వీనిధ్యానము నేరీతిగామాల్తు కానీ మన్మథ మహారాజాకలఁడుగదా నేను వసంతునివలన సృజింపఁబడినవాసంతినైయుండి

కంతు మహారాజు సేవజేయుటయు అతని ముదలనిర్వహించుటయు విధికదా వీని నావలనుఁజిక్కించుకొనలేక పోదునా.

మన్మథు—వాసంతీ! నీకుభయమేల నేనుమెల్లగా వీనిపై బాణప్రయోగంబుసేయు చుండెద నీవు ముందుగా అంగసంయోగాదుల కారంభింపక మధురగానాదులచే యోగనిద్రనుండి లేపుము ఎట్లంకెకురాడుచూచెదము.

వాసంతి—చిత్తము మన్మథమహారాజా!

పాట. పీలు.

రారాయిటురారా రాజాకుమారా
సౌరైననీమోమూ చందమామరా॥ రా॥
ఇక్కడనెక్కముద్దిచ్చిలేవరా
చక్కనినీమోవి చక్కెరకేవీ॥ రా॥
ఇతరులనేనెల్ల నిటుజూడవేరా
ప్రీతమిదినిన్నే నే వలచితిగదరా॥ రా॥

బుద్ధు—ఎవ్వరది ఏమియల్లరి కొంచెముదూరముగాపోయి నేడనైన నీవేడుకలఁజూచుకొనుము ఇచ్చట ప్రయోజనములేదు అమ్మా మాతల్లీ నీపాదములకు మ్రొక్కుచున్నాను.

వాసంతి—హరిహరిహరీ ఎంతనిర్దయుఁడవు జీవహింసాపరుఁడవుగా గన్పట్టుచున్నావే నీదిహృదయముకాదా నల్లశిలా నీకైవలచి నీమనోహరాకారమువలన నాకర్షింపఁబడి నీయొద్దఁజేరి ఇతరులజేరను నిన్నే కలసెదనని ప్రీతమవలంబించినచ్చితినే అట్టి నను తల్లీ అమ్మాయని నిరాకరించిన నీయట్టికట్టిడి యెందైనఁగలఁడా నీవు నన్నిప్పుడే పరిగ్రహింపవేని యీకేల పూలచెట్లక్రిందఁబడియున్న చితుకులంచేర్చికొని నీయెదుటనే మరణమునొందెద ఈహింసవలన నీవుకృతార్థుండవగుదువుగాత.

మన్మథు—(తనలో) ఈజగన్మోహినియగు వాసంతి యెదుటనిలచియుండగా నాకోదండంబునుండి పుష్పబాణపరంపరలు గురియుచుండగా వసంతుఁడుపన్నిన ప్రద్యుమ్న వ్యూహంబున శుకపికశాలికామయూరబంభరాది సేనాసమూహంబునట్టనడుమంజిక్కువడియు మలయమారుతె గంధగజంబుపై దుముకుచుండ చలింపకయున్న వీనిమనస్సు నేవిధంబున జయింపంగలను కానీ యెట్లుండునో చూచుచుండెదను.

పాట. హిందూస్థానీకాఫీ.

వాసంతి— వన్నె కాఁడా నిన్నే కోరితి నాకన్నులాన కౌఁగలీరా॥ వన్నె॥
చిన్నదానా సన్న్యమెఱుఁగరా నాచిత్తము నీవిత్తమేరా॥ వన్నె॥
దేహమెల్లపులకరించెరా ఓమోహనాంగా ముద్దివ్వరా॥ వన్నె॥

అని దగ్గరకుజని ముట్టుకొని ముద్దుపెట్టుకొఁబోవుచుండగా.

బుద్ధ—(దండమును అడ్డముగాబట్టి)

క॥ పాలతీయోటికితొందర
కలరెందఱుకోరితేని కాంతులుజగతిన్
వలదువలదు వలపుగొనని
యతినివలవంతపెట్టనగునే నీకున్॥

అదియునుంగాక నేను నిష్కాముండనై యోగనియతినున్నవాఁడను నిమిషమాత్రసుఖంబునకై నానిర్వాణానుభూతిని నీరుజేసుకొనుట యోగ్యమా నీవు నావలన సంగస్పర్శసుఖంబుమాత్రమే కాక యేమిభోగంబులనుభవించెదవు ఛీ! ఈమలమూత్రాదికోశదుర్వాసితంబగు దేహస్పర్శంబునంగలుగు సుఖమెంత అది యేమిసుఖము మాయమ్మ నీబిడ్డనింగరుణింపుము.

మన్మథు—(తనలో) వీఁడేమి మిక్కిలి కంటివానికంటెంగూడ మిక్కిలి పట్టుదలవహించినాఁడే కానీ.

వాసంతి—నీవు సరసుఁడవనుకొంటిని గొల్లునగొట్టుకొనఁగా గోవులంజంపుదుర్జాతికంటెను పాపాత్ముండవు నీవేగతియని నీభోగంబుకోరివచ్చిన నన్ను నిరాకరించి తల్లియని ప్రశంసించితివి నీమీద నిడినచిత్తమును ఈశరీరముతో నన్యులకమ్మజాలను కావున ఇదే చిచ్చుచేర్చుకొని నీయెదుటనే మృతినొందెదఁజూడుము (అని చితుకులేరి నిప్పంటించి మంటయగుచుండగా)

బుద్ధ—(లేచి చేతులుజోడించి)

ఉ॥ ఏదృఢశక్తియీజగము లెల్లను జూపునుదారవృద్ధిమ
ర్యాదలబెంచుజక్కఁడచునంతయు దానయినిండియుండునే
భేదముదానెఱుంగక యభేదములంబొడకట్టమించు నా
కావృషశక్తితోడయిసుధాధర యాపదదీర్చుగావుతన్॥

కిరాతుఁడు—(వచ్చి) తత్క్షణమ్ముచిచ్చుమీద నీళ్లుపోసి వాసంతికనెత్తుకపోవును.

మన్మథు—(తనలో) ఏమిచిత్రము వసంత మన్మథులశక్తికి మించినశక్తి కలదే ఓరీ!

దుష్టబుద్ధా నీపని చూచుకొనుము.

(అని నిష్క్రమణము)

(రాళ్లవానకురియును మహావాయువువీచును చెట్లుపడినట్లు కనపడును)

బుద్ధ—ఓహో యేమి యీవాన యేమి యీగాలి యేమి యీరాళ్లు కానీ యీపాదచాటునకూర్చుండెదను నాయుద్దిష్టకార్యంబు నెరవేర్చుకొనకమున్నె యంతంబునొందెదగాకపోలును ఏది యెట్లుజరిగిన నేమిసేయంగలవాడను చూచుచుండుటయే నాపని (ధ్యానము) వానవెలియుచున్నది. నేచి నేటికి యేడు అహోరాత్రములు నిద్రాహారములులేక రాళ్లుపడి శరీరంబంతయు గాయములయ్యె బ్రతికియుంటిగదా యీరాలిన ఫలంబులు భక్షించి యీనీళ్లు పానముచేసితినా కొంచెము శక్తివచ్చును.

(అని నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము—పురమార్గము.

(గొల్లవాడు, మేక, బుద్ధుడు ప్రవేశము)

బుద్ధ—(మేకను దయతోపట్టుకొని దువ్వుచుగూర్చుండును).

గొల్ల—తానెతానె నీదొమ్మదగలా అట్టామోతాయే యేనీగొంతుగ్గాయ నిన్నతోడెత్తెయ్య ఇట్ట యిట్ట యిట్ట యిట్ట టుర్రు టుర్రు టుర్రు ఏఁ ఏఁ అదిగో అదిగో మల్లుమంటే మల్లచ్చు యాచి యాచి తిరుగోసి బామ్మర్లు వట్టుకొని ముకూకోరూమూత్తారే యేన్చేటప్డు తెలుత్తుంది వోరయ్యా వోరయ్యా అడ్డం రామోకయ్యా మేక మేక మేక పోనియ్యయ్యా తోలుకుపోతావాయేంటి (అని గద్దించును).

బుద్ధ—నైకీగొల్లా తొందరపడ్తావేమి మేక కాలుకుంటుచున్నది నడవలేకయున్నది నీవెక్కడికి దోలుకొని పోతావో అక్కడికి నేనుయెత్తుకొని వస్తానులే.

గొల్ల—యేంతయ్యా నీఖొందుకంతేను యినవేమియ్యా అధిగో ఆభాంఢేటి ఆగంఫేంటి ఆకాయగడ్డలేంటి ఆఁ అంటాగందా ఆఁ ఆవశాఖదేంటి సద్ధిగంజికా యొంబో అన్నీశరేకాని అంతాయిసిద్ధిరం యేంతయ్యా నీఖొంధుసమోవయ్యా సొంగా

లెవ్వుంఢావేంఠయ్యా యియ్యాల యీ మేఖను కుయిక్కుమన్నించాలెనా యేఁటి
పో పోవయ్యా.

బుద్ధ—తమ్ముడా! నేనటువంటివాఁడను కాను.

గొల్ల—అదిగో తమ్ముడా అంటూవుంఢావు ఆఁ ఆఁ అదేంఠయ్యా నీవ్వోడవు నేనో
ణ్ని నా పెళ్లాముకూడా వత్తాందిగందా మరదలా యితారా అంతావు చతే
భాగావుండది లే.

బుద్ధ—వోసి తమ్ముడా నీభార్య నాకుతోడబుట్టువుగాని మరియొకటికాదు సంశ
యింపకుము యీ మేకను యెక్కడికి దోలుకొని పోయెదవు.

గొల్ల—(నవ్వి) ఏంఠిబాబూ యిదీ నేంతమ్ముణ్ణంది నా పెళ్లాముతోడబుట్టినదేఁటి
యేపిచ్చెత్తిందాయేంఠి విడువు విడువయ్యా విడువుమంఠేను.

బుద్ధ—నేను ప్రపంచములోనుండు స్త్రీలను పురుషులను సహోదరులుగాను భావిం
చి ప్రవర్తించుజోగివాడను అందరు సమానమే మాఆచారమిదే కోపముచేయ
కుము ఈమేకను ఎక్కడికి దోలుకపోయెదవో చెప్పుము.

గొల్ల—అట్టచెప్పబాబూ మరిగత్తేఁ మా రాజుగారు యాగం శాత్తావుండారు యి
య్యేల పచ్చువు పడ్తానంటారంట ఆడేందా నాకు తెలియదు ఘాని ముక్కు
చెవులు నోరు అన్ని మూసి చంపుతారు అగ్గిలో బామ్మర్లు గోట్టులుగొణిగిన
ట్టు గొణుక్కుంటా యేలుస్తారు తర్వాత తలాకాత్తంతా తింటారు.

బుద్ధ—ఎంతపాపము! ఎంతపాపము! పోదాముపద రాజుగారికి కోపమువచ్చునే
మో నేనీమేకను యెత్తుకొనెదలే!

(నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము—రాజగృహము.

బింబిసారమహారాజు హోమకుండము.

(ఇద్దరు బ్రాహ్మణులు కుండమునద్ద దూరముగా నొక. గొల్లవాఁడు
గిట్టముక్రింద కఱ్ఱతో మేకను యెత్తుకొని బుద్ధుడు ప్రవేశము)

గొల్ల—ఏంఠిభాభూ బామ్మనయ్యవేసంవుండారు వక్కింటికైనా తెల్లగావుండకూడ
దంటాకు అట్టే వ్వారికే ఖైక్కడమడితే అక్కడవుంఠయ్యా తోంఠి యింద

కోసమే ఒకగొల్లమరకను గొల్లమోతును సంపాధించానుబాభూ వకగొల్లపిల్ల పెట్టింది దాన్ని దీస్కొచ్చాను దీనికి యిచ్చేదేంటో యిట్లామడెయిస్తే మోతానుబాభూ.

బ్రాహ్మ—(దగ్గిరకువచ్చి) ఏమిటిరా వరహా మామూలుయిప్పిస్తాలే రేపు పోరాదా యేమి ఇప్పుడేమితొందర.

గొల్ల—బాబో యేంతమొయ్యా జోగయ్యచేత్తుల్లుకాగారు రాలేదుటూయ్యా బాబూ.

బ్రాహ్మ—వచ్చినారు యెవ్వరైతేనేమిరా (మెల్లగా) సహంమాది, సహంమీదికాదు.

గొల్ల—ఆవురుమూని భాభూ మామూలుమాడగాదంటయ్యా వరహా అంతావేమి నాకొద్దుభాభూ మీగొల్లరిమీద మడ్తుంది వరావద్దు మాడాయిప్పించండి.

బ్రాహ్మ—ఓరివెర్రివాడ నీకుతెలియదు (మెల్లగా) నీకు మాడేయిప్పిస్తాపో మేకను దింపించు.

గొల్ల—జోగులయ్యగారు దింపండిభాభూ.

బుద్ధ—(బింబిసారమహారాజుకై చెయిసాచి) మహారాజా! యీమేకనెందుకు తెప్పించితిరి.

బ్రాహ్మ—యజ్ఞార్థము.

బుద్ధ—దీనినేమిచేసెదరు.

బ్రాహ్మ—వేదోక్త మంత్రములతో హననముచేసి వేల్చెదరు.

బుద్ధ—గీ॥ అయ్యహో అన్న లారపరమాత్మయందు
కరుణయమనస్తున్నదో కలిగెనేని
స్వప్రయోజనపరులై స్వర్గమునకు
పాపమ్ముగలమేకలంజంపదగునె॥

పాట. ఫారసీమోస్తరు.

పాపముపాపమహా ఈపశుహింసా
ఎంతకొందొసమే మీతమాసా యిదీయేల రాల॥
అయ్యభాగ్యమునకేమి ఆపదజేసె
చాలాగ మూలాగ జాలిమాలి ధూర్త
పత్రికోలగా పేరిపడా ఈలా నెం
పా పంపా మేలగునా యిదేల॥ .. పాప॥

మఱియొకపాట. జంఝూటి.

చంపుట సులభము సాకుట దుర్లభము
తెంపున చర్మము చించి నాడులను
తెంపివహ్నిలో దించి చిటికలో॥ చంపు॥

మహారాజా! మనుష్యులకును ఇతరజంతువులకును సుఖదుఃఖానుభవంబులయందు భేదంబుకానరాదుగదా. ఈమేక తల్లిగర్భంబునంబుట్టి తల్లిపాలు గుడిచి గునిసి గునిసి యాడుచు పెరిగి పెద్దదై దుష్టమృగబాధలనుండి రక్షకులు తొలగించి కాపాడగా పెరిగిపెద్దదై వేడుకతో పచ్చికమేసి జీవించుచున్నది. ఇట్టి సాధుమృగమును తుచ్ఛభోగంబులకాసపడి నవరంధ్రంబులు మూసిచంపి యగ్నిలోవేల్చుట ధర్మమా! అయ్యో బ్రతుకవలయుననుఆస దానికిమాత్రము లేదా! ఆసమయంబుననది యెంతగిలగిలకొట్టుకొనునో ఎంతదీనధ్వనితో నేడ్చునో బ్రాహ్మణోత్తములారా! మీరెఱుంగనిదేమున్నయది హింసకంటెను దోషముకలదా! దయకంటెను పుణ్యముకలదా మనుష్యునకుంగల విశేషమిదియేకదా.

ఉ॥ మేకనుజంపి రంభనురమించి పదంపడిక్షీణపుణ్యుడై
నాకమునుండిక్రిందబడి నక్కయొకుక్కయొయై జనింపగా
రాకలపోకలంభవ పరంపరకంతములేక శోకమే
చేకుఱువేఱపుణ్యమునుఁజేసిన ముక్తిఘటింపకుండునే॥

బింబిసా—యతివర్యా! నీసిద్ధాంతము క్రొత్తదిగానున్నయది సత్కర్మంబులు పుణ్యంబునకు హేతువులని పూర్వమీమాంసకులు కంఠోక్తిగావచించుచుండగా వేదంబులు కర్మాచరణంబును గూర్చియేపుట్టియుండగా ఉత్తరమీమాంసయు నిషేధించకుండుటయేకాక ముక్తికిపరంపరాసాధనముగా నంగీకరించియుండగా యోగంబు చిత్తశుద్ధికొఱకుంగొంతవరకు కర్మంబులు యోగ్యంబులేయని చెప్పుచుండగా న్యాయవైశేషికంబులు కర్మంబులను నిందించకయుండగా కేవలసాంఖ్యంబు నాశ్రయించి మీరిట్లుపలుకుచున్నట్లు తోచుచున్నయది పిత్రాచారము సత్కర్మానుష్ఠాన విషయమున నవశ్యానుష్ఠేయమని ధర్మశాస్త్రములు చెప్పుటంబట్టి మాపెద్దలమార్గము నవలంబించి యాగముచేయుచున్నారము ధర్మమని నాయభిప్రాయము.

బుద్ధ—దయారాహిత్యమును హింసాకృత్యమును మంచివియని నూరశాస్త్రములు చెప్పినను హృదయమంగీకరించునా? నీహృదయమును పరిశుద్ధిచేసుకొని ముందు దానినడిగి అదియేమిచెప్పునో విని యట్లుగాజరిగించుటకంటె ధర్మమువేఱ యొకచోటనున్నదని శాస్త్రములను వెదకివెదకి యాచరించవలసిన పనియేమి. అదిగాక సమస్తశాస్త్రములు దర్శనములు వేదములు సర్వమును ముఖ్యమైన ధర్మములు సత్యజ్ఞానదయాశౌచంబులుగా వక్కాణించుకదా దయలేని ధర్మమెక్కడిది శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన గీతోపనిషత్తులో "త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యోభవార్జున" అనిచెప్పలేదా. భక్తియోగములో "సంనియమ్యేంద్రియగ్రామం సర్వత్రసమబుద్ధయః। తేప్రాప్నువంతిమామేవ। సర్వభూతహితేరతాః" ఈధర్మము మీరంగీకరించదగినదా కాదా హింసకూడునని యొకరుచెప్పిరి హింసకూడదని యొకరుచెప్పిరి యీరెండును విని మీహృదయము మీకేమిచెప్పుచున్నది వాదము లెట్లుగానున్నవి సిద్ధాంతము హృదయమును న్యాయకర్తకదా తీర్పును హృదయమను న్యాయకర్తతీర్పునట్లు సిద్ధాంతమును గ్రహించనియెడల హింసచేయుటయు చేయకపోవుటయు గూడ నొకనియందెట్లు ప్రవర్తించును గావున మీహృదయము చెప్పుసిద్ధాంతమును నాహృదయము చెప్పుసిద్ధాంతమును వేఱైయుండవు హింస సర్వదా నిషేధమేయను సిద్ధాంతము నవలంబించుమురాజా!

పాట. మోహన.

పునర్భవంబులేక యుండమూలమైనదే
దయా దయా దయా దయా దయా॥
పరోపకారబుద్ధికిన్ సదాయుపాయమే దయా దయా దయా॥
జగంబునందుప్రాణికోటి సౌఖ్యమైనదే దయా దయా దయా॥
సదాసుధీజనాళికెల్ల శాంతిహేతువే దయా దయా దయా॥

పాట. హిందూస్థానీభైరవి.

హింసా చెడు హింసా
హింసమానియున్నవాడె హంసా పరమహంసా॥
మాంసరుచికినైనటు రిరంసపడియు చెడునట్టి
హింసచేయు నేటికి ఛీ హింసా పాడుహింసా॥

ఆరోగ్య యీమేకనుజంపి యీవేడుక కనులఁజూచెదవా రాజా! స్వర్గలోక
మునందు రంభకౌగిటిలోనుండి రంభను కుంభదాసుఁడనగుటకా అరోగ్య దః
ఖము (లేచి) మీపాదములకు నమస్కరించెద నామనవినివిని యీమేకను
స్వేచ్ఛగా నుండునట్లు విడిపింపుము.

గొల్ల—బాగుండది నాకూడు మాడకుద్దా వాయేంగి బాభా మాకురాట్లోమన్సొస్తావా
భాభూ బాగుంథదిలే యెక్కడథాపరించావు తెలెగయ్యా లెమ్మంటేను.

బుద్ధ—ఓరీ యిదిగో రామాడా (యిచ్చి)

గొల్ల—(పుచ్చుకొని) మనపియ్యిండిభాభూ శెలవుచేసుకుంటా.

బింబిసా—(కొంతసేపు చింతించి) యీమేకను విడిచివేసితిని తోలుకొనిపొమ్ము.

(మేకతో నిష్క్రమణము)

(తెరలో)

జయజయజయ మహారాజ
జయకారుణ్యనిధీ ధర్మరాజ॥

బింబిసా—కారుణ్యనిధీ యతిశేఖరా సర్వజ్ఞమూర్తీ దయాధర్మస్వరూపా నీకుసహ
స్రవందనంబులాచరించెద ఇంతటినుండి మీరుచెప్పినచొప్పున నటించెద నా
కుం బదియాఱువత్సరంబుల యీడుగల పద్మయను నొకచిన్నదియున్నది
దానిం బరిగ్రహించి యీరాజ్యంబును భాగ్యంబుగానేలుము నేను నీవేష
మును ధరించెదస్వామీ!

బుద్ధ—అట్లుకానమహారాజా నేనిదివరకు వివాహితుఁడనయ్యు సంసారత్యాగంబు
చేసి యీవృత్తి నవలంబించినాఁడం గావున పునస్సంసారగ్రహణంబు నిద్యంబు
నేను నీరాజ్యంబున నాన్యభూముల సంచరించుచును మాతృమాజ్ఞయిమ్ము నే
బోయెద యథాప్రకారము రాజ్యంబుసేయుచు దయాసత్యశౌచంబులు విడనాడక
హింసయనునది నీరాజ్యంబున లేకయుండునట్లు కట్టుసేయుము.

బింబిసా—అప్పుడప్పుడు ధర్మంబిచ్చుచుండుడు మీరుకోరినట్లనే యీయగణ్యంబున
నెప్పటినేని దేవరవారి యాజ్ఞచెల్లునట్లనదిగా కట్టుచేసెదను స్వామీ.

బుద్ధ—నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

(అని నిష్క్రమణము)

బింబిసా—ఓటటిగా బ్రాహ్మణోత్తములారా! యింతటినుండి మనరాజ్యమంతయు
హింసారహితమై యుండవలయు దేవర సెలవిచ్చినవిధంబున బౌద్ధమతవ్యా

ప్తి సేయింపవలయు.

బ్రాహ్మ—అట్లు గానే జరుగును. (అని అందరు నిష్క్రమణము)

సప్తమాంకము.

ప్రథమరంగము—పద్మాపురము రామగిరిక్షేత్రము

మిశ్రవిష్కంభము.

(బుద్ధ శిష్యులు, దయానందుడు ప్రవేశము)

దయా—ఓహో మహానుభావులై భగవంతులని పేరువడసిన శ్రీసర్వజ్ఞ బుద్ధదేవర వారు దక్షిణాపథంబున దమ మతమును వ్యాపింపఁజేయుటకుఁబోవుచు దమ శిష్యులమైన మాలోఁ గొందఱిని బశ్చిమంబునకును గొందఱినిఁ బూర్వదిగ్భాగంబునకునుఁబంపి నన్ను యోగానందుని నుత్తరాపథమునకుఁ బంపిరి యోగానందుఁడు కాశిలో నన్ను విడిచి కాశ్మీరంబునకుం బోయెను నేనీరామగిరికి వచ్చితిని ఇచ్చట యీకార్తికమాసములో నీపద్మాపురంబున నన్నుగలిసెద నని చెప్పియుండియు నింకను రాలేదే.

(సత్యానందుడువచ్చును)

దయా—ఓహో సత్యానందులవారా నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

సత్యా—ఓహో దయానందులవారు ఇచ్చటనేయున్నారే నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

దయా—అయ్యా! మీరుదయచేసిన యెల్లరాజ్యములందును జయసిద్ధియేకదా.

సత్యా—సుగతకటాక్షమువలన సర్వసిద్ధి.

దయా—మీ రేయే దేశములనుజూచితిరో సెలవిచ్చెదరా.

సత్యా—చాలదేశములఁజూచితి మీతో జెప్పఁదగిన యొకశుభవర్తమానముగలదు వింటిరా.

దయా—సెలవిండు, ఏమిటి.

సత్యా— క॥ దేవియశోధర మనఁజన
దేవశిశునాఁడె దుఃఖతీవ్రతయుడుగం
గా వెడలె దండ్రియింటికిఁ
బోవేగమె సౌగతుండుపుట్టెనటమహిన్॥

దయా—ఆహా! యెట్టిసుభవర్తమానము వింటిమి.

సత్యా—అమ్మా! ఆచిన్నవాని చక్కఁదనము చెప్పనలవికాదని నేవింటిని.

దయా—ఎన్నాళ్లైనదో అయ్యా.

సత్యా—మనకేవల బింబిసార రాజగృహమునకు రాకముందేనా.

దయా—అటులైన సుగతులవారు కపిలవస్తుపురము విడిచిన రెండు మూడు మాసములకే అయియుండును అదిగో యోగానందులవారుకూడను వచ్చుచున్నారే ఓహో యోగానందులవారు కావోలును నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

యోగా—దయానంద సత్యానందులవారు ఇరువురు నిచ్చటనేయున్నారే నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

దయా—మీరువెళ్లిన సత్కార్యములయందును జయసిద్ధియేకదా.

యోగా—సందేహమేమి జయసిద్ధియేకాని మీరు తెలియవలసిన యొకవిశేషమున్నది.

దయా—మీమాటకై వినిశ్చయించెదము త్వరగా సెలవిండు.

యోగా—చెప్పెదగాని బుద్ధబోధామృతము సత్యానందునిం బంపుము పొద్దెక్కుచున్నది.

దయా—సత్యానందులవారు ఈదినము పరబోధామృతము దయచేయవలయును.

సత్యా—చిత్తము (వెళ్లును)

యోగా—సీ॥ మనసుగదెవ్వరాయగా నస్మమార్తి
సుప్రసిద్ధమహారాజ్యంబుచినాడే
స్వామిసదానాడుచక్షుంబులేత్రిమూనె
లోకమ్ము మొగిదిక్కుదానెక్కడెక్కయేర్చె॥

దయా—అయ్యా! యెందుకుపక్షించినారు.

యోగా—క॥ భగవత్ప్రియమైన యశోధర
సర్వమెక్షయించిదుఃఖసాగరమున నీ
దగలేకయున్న దేవి
తిగనైనది సుగతునటపదెమ్మరివగచుఛే॥

దయా—శ్రీమతి యశోధరాదేవికిఁ గుమారుడుగల్గినాడటఁగా.

యోగా—అవును నేనుజూచితిని ఇప్పుడా చిన్నవానికా రేండ్లున్నవి అహాహా ఆచిన్నవాని చక్కఁదనమెన్నఁదరమా.

దయా — ఏదేమో.

యోగా — రాహులుఁడు.

దయా — బహుశః మన దేవరయొక్క రూపరేఖావిలాసములతోనే పుట్టియుండును.

యోగా — సందేహము విను.

చ॥ హలపలిశాంపశాదిక సమస్తశుభాంకములం గణింపఁ గం
కలితములై మొగంబు సరిగా నగుచుండు మనోహరంబు వి
నలదములంటితేరిన కనుల్ కలవందును [illegible]
జిలుగు నిడుంపరై మెసఁగుఁ జేతులు జానువులంటు నేమనన్॥

దయా — ఇప్పుడు చిన్నవాఁడును దల్లియు నెక్కడనుండిరో.

యోగా — ఈకార్తికములోనే కపిలవస్తుపురంబునకు అత్తవారింటికి వెళ్లినది యిప్పుడు యశోధరాదేవి పుట్టినింటనే యున్నది. నన్నుఁ బిలిచి యిట్టుగాఁ జెప్పినది.

దయా — యేమని చెప్పినారో చెప్పుము.

యోగా — ఉ॥ నా పెనిమిత్త్యుఁ [illegible] జనభూపణమూవసుంధరా
లోకసమాక్షణ [illegible] వినుచుండుచున్
[illegible] దుఃఖపరిక్రియ [illegible] అ
[illegible] మాయనుచుండెదనంచు [illegible]॥

దయా — బిడ్డ నెత్తుకొని మీ రామెగారితో చెప్పినారా యేమి?

యోగా — కాదు పుత్రికగారితో చెప్పుచుండగా చాటుగానుండి విన్నదిగా బోలును.

దయా — ఏమని చెప్పినది.

యోగా — ఉ॥ [illegible] వనిం బాసి [illegible] సహింపఁగా
లేక [illegible] వృధాకృత [illegible] చేసి నీ
[illegible] మని దూరముగా [illegible] నుంచితి [illegible]
[illegible] నీచన [illegible] తేవకో॥

అని నా [illegible] చెప్పినది.

దయా — [illegible] నయమునని.

యోగా — [illegible] కదా.

దయా — నే [illegible] బోయెద.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—సుం[illegible]గృహము.

(యశోద, రాహులు [illegible])

యశో—నాయనా యేమియిది [illegible] నాయనా [illegible] (ప్రవేశించి)
నాయనా యొడలు వెచ్చగానున్న [illegible].

పాట. [illegible]—[illegible].

నాయనా యెందుకీలాగున [illegible]
నీయమ్మ [illegible] నున్న [illegible] ॥
జడుసుకొంటివా [illegible] [illegible]
[illegible] ॥

రాహు—[illegible] అమ్మా! [illegible].

యశో—ఏమిటి నాయనా [illegible] నాయనా [illegible]
గామున్నావు [illegible]. —[illegible]!

కమల—అమ్మా! [illegible] నాయనా [illegible]
యేదో [illegible] గారి
అంటు [illegible] నున్నాడు.

యశో—తాతయ్యగారి చిన్న [illegible].

రాహు—అమ్మా! [illegible] అమ్మా [illegible] నాకేమీ [illegible]
ఏ [illegible] ఎక్కడ [illegible].

యశో—కమలా!

కమల—(వచ్చి) అమ్మా యేమిపిల్చినావు.

యశో—కొంచెము మంచినీళ్లు తెమ్మా నాయనకిత్తము.

కమల—(రాహులునకిచ్చి [illegible]) [illegible] నాన్నా [illegible]
ఇదిగో [illegible].

రాహు—బాగానుండే [illegible].

కమల—మాటలు [illegible] మున్నది.

రాహు—(నమలుచు) బాగుండది [illegible] అమ్మా [illegible]
నాకల్లి.

యశో—నాయనా [illegible] యెమిటినాన్న వు చెప్పవూ.

రాహు—ఏమిటేమి [illegible] మనము [illegible] యెమిటో అప్పచ్చి అని [illegible] నాన్న డే [illegible] చేస్తున్నాను [illegible] న్నా [illegible] అమ్మా [illegible] వాడూ [illegible] వారికి అదేమిటం తేను మాంసమంతాడే.

యశో—ఏమి నాయనా [illegible] మాంసము తింటము మా యింటిలోనికి అదిరానీక [illegible] బాబూ.

రాహు—[illegible].

యశో—[illegible].

రాహు—[illegible].

యశో—[illegible].

రాహు—[illegible].

యశో—[illegible].

రాహు—[illegible].

యశో—[illegible].

రాహు—[illegible] పిల్లలు [illegible] చంపితినదాని [illegible]

యశో—వారికిని [illegible].

రాహు—[illegible].

యశో—ఉ॥ ఏమిరా [illegible] నా! [illegible] యీ వృషపతేంద్రునిబోలి వానుకే
[illegible] చేసిన [illegible] మునినన్న నన్న న
[illegible] సంతతిమునికమ్ము చెత్తుయడా
[illegible] సనవాని కుతుండెవు అట్టివాడనా॥

రాహు—[illegible] నాయితం [illegible] వస్తువూ.

యశో—[illegible] చెప్పుమరా తండ్రీ (దుఃఖము).

[illegible]

రాహు— [illegible] యుండదే అమ్మా
[illegible] అమ్మా
[illegible] పోయుండదే
[illegible]
[illegible] అమ్మని చెప్పే॥

యశో—గుమ్మపాలెక్కడ యిప్పుడుదొరుకుతవితండ్రీ.

రాహు—ఏమి.

యశో—తాత్తయ్యగారి ఆవునూడలను విడిచివేస్తివి కుడుచుకొనిపోయెను.

రాహు—దూడలూ వాటి అమ్మలదగ్గరకే వెళ్లి కుడుచుచున్నాయే.

యశో—మనకు పాలేలాగుతండ్రీ.

రాహు—మరెట్లా.

యశో—కొన్ని మనముపితికికొని కొన్ని వానికి వదలిపెట్టవలయును.

రాహు—అట్లాఅయితే సరే నేనూ ఇకనువిడువనూ సగంపాలు దూడలకిమ్మని తాతయ్యగారితో చెప్పుతాలే.

యశో—నాయనా అయ్యనగూర్చి నాకురా తండ్రిగుణాలే అడుగునదేమున్నది.

రాహు—తండ్రేమిటీ చెప్పవుగా ఊ.

యశో— ఏమి చెప్పుదు నాయనా.

పాట. కనాడా.

నడువలేనురా తండ్రీ॥ నడు॥

నడుగేయిలేచినన్ను విడిచిపారిపోయెరా॥ నడు॥

నేనెంతనిర్భాగ్యురాలనో నాయనా॥ నడు॥

దీనురాలనగుచు నేనీనోటితో నుడీవు॥ నడు॥

అయ్యో దౌర్భాగ్యదశ పూర్వజన్మమందు నేనెంతపాపము చేసుకొంటినో నా ముద్దుబిడ్డ పెదవిగదల్చి నాయనా అనుచుండగా వినుభాగ్యము నాకిప్పటికి లేకపోయెనే అఖండజ్ఞానసంపన్నుడై యొక్కడనో బహుశిష్యావృతుండై యున్నట్లు వినవచ్చెడిని యీబిడ్డను ఏడీనాయనాయని యడుగుచున్నాడే దుఃఖాగ్నిలో సమిధలువేసి ప్రజ్వరిల్లజేయుచున్నాడే ఏమిగతి ఎటులైన నాప్రాణవల్లభుని నొకసారి నాకన్నులంజూచినఁ జాలునే నాబిడ్డనికితడేమీ తండ్రియని చెప్పియొప్పించి నాప్రాణంబుల విడచెదంగాక (అని) కమలా యిటుదగ్గరగూర్చుండుము.

కమల—ఏమి సెలవు.

యశో—కమలా! ఇదిగో ఎవ్వరికిని దెలియకుండ మన ఉదయన అన్నయ్యనిటుదిల్చెదవా.

కమల—(వెళ్లి ఉదయునునితో వచ్చును)

ఉద — అమ్మాయీ! యేలనన్ను బిల్పించితివి.

యశో — అన్నా నాదురవస్థ నీకుం జెప్పవలసినదేమున్నది. రాజకుమారులు గయా సమీపంబున వటవృక్షముక్రిందనున్నారట ఆమహానుభావునితో నేను జెప్పినట్లు కొన్ని సంగతులు చెప్పి మనసు కపిలవస్తుపురంబునకుం ద్రిప్పఁగలవాఁడవు నీవేయని నమ్మి పిల్పించితిని నేనును రేపుబయలుదేఱి రాహులునితో గపిలవస్తుపురంబునకుం బ్రవేశించెదను. నావచనంబులుగా ఈమాటలను జెప్పుము.

సీ॥ చిక్కారికట్టిన చింతకాయలతల కట్టుతో నెన్నాళ్లు నెట్టికొందు
వ్రతపట్టి తాల్చిన ముతకజిల్లెడునార వలువతో నెన్నాళ్లు గలచియుందు
కొలపోసి రెండుపూటలకద్దసేరావు పాలతో నెన్నాళ్లు బ్రతికియుందు
మూలగాబడియుత్తనేలపైకొంగిడి మైవాల్చియెన్నాళ్లు మనిసహింతు
గీ॥ ఇదిపగటివేళ యిదిరేయి యిదియుదయము
ఇదిగదా యస్తమయమనియెఱుఁగకొక్క
సరిగనేడ్చుచు నెన్నాళ్లు చావకుందు
దయగలదయేనియిమ్ము నీదర్శనమ్ము॥

ఇంకను.

సీ॥ ప్రేమతో నాపేరు జెట్టిపల్కించిన చిల్కలన్నియు జెట్టఁజేరెఁజుమ్ము
ఆటకై నాకొంగు నంటిరాఁదోలిన హంసలన్ని కొలంకు లందెననుము
కోడిగానసునాదు కొప్పుపైనాడించు నెమలిపిల్లలుదారెనింగికనుము
గిరుకింఁచి చెవియొద్దఁ గిచకిచలాడించు గొఱవంకలుపోలాల కరిగెననుము
గీ॥ కోరినాచేతఁబాడించు కొన్నవీణ
సాలెపురుగులగూళ్లతో జాలనిండి
మేడగదిలోన మూలవ్రేలాడుననుము
యువతిజీవచ్ఛవంబయి యుండెననుము॥

మఱియు.

సీ॥ చిన్ననాఁడేనీదు చేతిప్రసాదంబు స్వీకరించినదియాశిష్యురాలె
వయసువచ్చినవెనక వదలకనీపాద సేవజేసినదియాశిష్యురాలె
అనుభవంబుననిన్ను నంటుచుపసలోనఁ జేర్చిపట్టినదియాశిష్యురాలె
మునుమున్నుగానె నీమూలాన వైరాగ్యసిద్ధిగాంచినదియాశిష్యురాలె

గీ॥ చెక్కిలిపదంబు సెట్టవే ఒక్కసారి
యనుపదద్వయమీరెంటికినినడుమను
కూర్చితివి రెండువర్ణముల్ కోర్కెదీర
నదియొకడసారియోగమాయనియెననుము॥

పదపడి.

సీ॥ అర్ధరాత్రినిభార్యకావంతజెప్పక తారుటేకాఁబోలు దయయనంగ
ఎన్నటికాత్మనిన్నెడఁబాయనని చెప్పి జరుగుటేకాఁబోలు సత్యమనఁగ
ఆలిమాలాలిచేయటుల్ద్రోచిమెత్తచా టిడుటకాఁబోలు నహింసయనఁగ
తల్లిఁదండ్రులసత్రిఁదనయునాత్మఁదలంప మానుటకాఁబోలుజ్ఞానమనఁగ
గీ॥ మూఢులాలను దుఃఖసముద్రమందు
మునిగియున్నానునాకొక్క ముక్కతనదు
పుణ్యమయమగునోటితో బోధఁజేయ
రాదుగాబోలునని చెప్పిరమ్ము మహాత్మ॥

మనసునిలువక మఱియొకటిచెప్పెద వినుమనుము.

మీరుజన్మించిన యేడుదినములకే మీతల్లిగారు మాయాదేవి స్వర్గస్థురాలైనది మీవలన గర్భంబుదాల్చిన యేడునెలలకే మీసాంగత్యంబు కపిలవస్తుపురంబున నగరవాయె మీకునాయందుబొదమిన కుమార రాహులున కేడువత్సరంబులు నిండవచ్చుచున్నవి నాగతియెటులుండునో చూచెదముగాకయని నిరీక్షించుచుంటిరాయేమి! అక్రోధనులని బిరుదువహించిన పెద్దలుగదామీరు. మూఢురాలనగు నామాటలకుం గోపింపరాదనియు మనవిచేయుము. అన్నా నీవువచ్చుదనుక బ్రాణంబులునిలచి యుండుసుమా త్వరగాజయసిద్ధింగనుము.

ఉద—చిత్తము అట్లుగానే పోవుచున్నాను.

(అందఱు నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము—వటవృక్షము

(బుద్ధుడు, శిష్యగణము ప్రవేశము)

బుద్ధు—అన్నలారా! ఇటువిశ్వమందు ప్రత్యక్షానుమానాది ప్రమాణంబులవలన మానవులకుం దెలియనసాధ్యంబగు జగజ్జన్మాదికారణంబిట్టిదని చెప్పఁబూనువారు

పరమమూఢుఁడు కార్యంబుచే కారణంబుండునని తెలిసికొనుట మాత్రమే మనుష్యునకుం దెలియఁదగిన విషయము అదియెకించిద్ఙ్ఞత్వము సర్వకారణము దృష్టాంతరహితముగాన నవాఙ్మానసగోచరము అకారణంబగు కారణంబగు కారణము సత్యము ఏకము నిత్యమును జ్ఞానరూపంబునైయుండు దేశకాలనిమిత్తంబులచే ననవచ్ఛిన్నంబు అదియెట్టిదియైననేమి గుణరహితమును నిర్వికారమునునగు జ్ఞానియగు జీవి పరిశుద్ధవర్తనుండై ఫలంబనుభవించుట యనుభవసిద్ధంబు శమదమాదిగుణసంపత్తిగలిగి యహింసయేధర్మంబని యెఱిఁగి సర్వభూతంబులయందును దయఁగల్గి సమదర్శనుండై కామాదిశత్రువర్గంబుచే బీడింపంబడక స్వార్థపరాయణుఁడుగాక పరోపకారపరాయణతగల్గి జీవించుటకూడదనువాఁడు కలడా ఎల్లదేశంబులవారు ఎల్లమతంబులవారు పరమార్థకృత్యవిచారణంబున నేకీభవించిన విషయమువినియే తక్కినమార్గములు పరస్పరవిరుద్ధంబులు మలినంబులునైయున్న యవి. ఇట్లు తెలిసికొనుటయే మోక్షము.

(ఉదయనుఁడు ప్రవేశము)

ఉద —(వచ్చి)

పాట

జోగీధర్మరాజా జోహార్ జోహార్ జోహార్ జోహార్॥ జోగీ॥
నరాధిపతనూజా జోహార్॥ జోగీ॥
విరాజన్మహారాజా జోహార్॥ జోగీ॥
అహోనాథతేజా జోహార్॥ జోగీ॥

బుద్ధ—(మాచిచేరునట్లు) ఓహో ఉదయనుఁడు కాఁబోలును నిర్వాణ్ క్షేమమా యేమివర్తమానములు.

ఉద—నన్ను మఱచితిరా.

బుద్ధ—కాదోయి క్షేమవర్తమానములడుగుచున్నాను.

ఉద—నేను నీచెలికాడనే.

బుద్ధ—(తనలో) ఏమియిది నేనొకటియడిగిన తానొకటిచెప్పుచున్నాడేమి (ఉదయనుని చెవులవంకఁజూచి) చెవులలో యేమోపెట్టుకన్నాడేమి తీసివేయుదునా (అని చేతితోదీయును).

ఉద—ఈమధ్య చెవులు జబ్బుచేసినవి వైద్యుఁడు మందిచ్చి చెవులలోనుంచినాఁడు

తీసివెయ్యవద్దు వద్దు.

బుద్ధు—నీవబద్ధములాడుచున్నావు (అని తీసివేసి) ఇప్పుడు చక్కఁగా వినఁగలవు.

ఉద—అయ్యో మీమాటలు చెవినిబడ్డతర్వాత నేనుతిరిగి కపిలవస్తువు ప్రవేశింతునా.

బుద్ధు—అవును గాని నీవుఅడిగినదానికి నేనుచెప్పినట్టి యుత్తరములెట్లుగానిందువు పోనీ నామాటలువినినట్లయిన జ్ఞానధనము మూటగట్టుకొనియెదవు అక్కర లేదా!

ఉద—కపిలవస్తువునుండి అయిదువందలమంది తమదగ్గిరకువచ్చినారు జ్ఞానధనము సంపాదించుటకని యిక్కడనేయుండిపోయినారు గదా నేనును అంతేనా.

బుద్ధు—అయిన నేమియిబ్బంది.

ఉద—అట్లాగేవినియెదగాని తమరు కపిలవస్తువున కొక్కసారి దయచేయవలయునని నాకోరిక అట్లుగానే వచ్చెదనని వాగ్దానముచేసినయెడల మీరెన్ని చెప్పినను వినియెద.

బుద్ధు—అట్లేచేసెదను గాని యేమితొందర.

ఉద—అయ్యా యశోధరాదేవిగారిట్లుగాచెప్పిరి (చిక్కారికట్టిన మొదలు నాల్గు సీసములు తుదివ్యాఖ్య చెప్పును).

బుద్ధు—ఉదయనా నేనయిదారుదినములలో వచ్చుచున్నాడనని చెప్పుము.

ఉద—చిత్తము. చిత్తము. త్వరగా పోదునా.

బుద్ధు—మంచిది (శిష్యులతో).

అన్నలారా! నేను కపిలవస్తుపురంబునకుం బోయెద నామతవ్యాప్తియచ్చట నుంగూడ సాధ్యమైనవరకుం జేయవలసియున్నది. మీరును ఇష్టముచొప్పున నావెంటనుండుడు.

శిష్య—చిత్తము గురుస్వామీ.

(అందఱు నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము—శుద్ధోదనమందిరము.

(యశోధర, రాహులకుమారుడు, శుద్ధోదనుడు, గౌతమి ప్రవేశము).

శుద్ధో—ఉదయనుఁడువచ్చి చెప్పినప్రకారము సిద్ధార్థుడు రావలసిన దినమిదేకదా.

రాహు—సిద్ధార్థుఁడెవ్వఁడే అమ్మా.

యశో—నాయనా నిలువనివ్వవుకదా వచ్చునుగా చూచెదవుగాని తండ్రీ ఏమియెఱ్ఱ్వ స్తావు మీనాయనగారే (కన్నీళ్లుపెట్టుకొను ముందుగాబిడ్డనితో నిలుచుం డును).

(తెరలో)

శ్రీమన్మహారాజ రాజకిరీటవిరాజిత పద్మరాగ నీరాజితచరణయుగళ దివ్య జ్ఞానవిభవాభిరామ దయాసత్యశౌచాద్యనంత కల్యాణగుణసమేత అహింసా ధర్మసంస్థాపనాచార్య ఆదినారాయణ నవమావతార నిఖిలదేవగంధర్వ యక్షకిన్నరకింపురుష సంస్తూయమాన మనోవాక్కాయశక్తి సంకలితపరమ తత్త్వప్రకాశక జగద్దీపక ధర్మజ్ఞ సుగత సుమంతభద్ర భగవత్ మారజిత్ లోకజిత్ జిన మాయాదేవీతనూజ శౌద్ధోదని గౌతమి అర్కబంధు ముఖబిరు దాంకితుండగు యతిశిఖామణి బుద్ధదేవ సిద్ధార్థ స్వాములవారు వచ్చుచు న్నారు.

యశో—(రాహులుం బ్రక్కనుంచుకొని సిగ్గుతో భయముతో కంపముతో దుఃఖ ముతో అడుగులు తడబడ ముందుకునడచుచుండగా)

బుద్ధు—(పరిమిత శిష్యులతో వచ్చును).

శ్లో॥ దయాసిద్ధిరేవాస్త్వహింసాస్తులోకే
సదాస్తిస్వశాంతిస్సునీతిస్సదాపి
స్వరాదిప్రసక్తిః పునర్జన్మహేతు
ర్భజధ్వంనిరాకారనిర్వాణమేకమ్॥

యశో—(ఏడ్చుచు బిడ్డను పాదములమీదవైచి బుద్ధునింగౌఁగలించుకొనియుండును).

పాట

నాథా నాథా నాప్రాణనాథా
నాటికీ నేఁడాదర్శనము॥ నాథా॥

(తలయెత్తిచూచి)

మేలైనకాశ్మీర శాలుగప్పినమేను
రేలాయోర్చెను యిట్టిత్రోలుగప్పుటకు॥ నాథా॥
కలవిప్పినిదురబొమ్మని నాకుసెలవిచ్చి
గడిగుమ్మముమదాట గాల్లెటులాడే॥ నాథా॥

ఎరుగుదువేకదా యేనూగర్భిణినని
పురమైనదాటించి పోవైతివి గా॥ నాథా॥
మగబిడ్డఁబుట్టిన మాటైనఁదెలిసితో
తగదాయెనా నీమతంబేమిమతమో॥ నాథా॥

బుద్ధ — ఎందుకు దుఃఖించెదవు కర్మవశంబులై సుఖదుఃఖంబులుండు కామినీ నీవును సౌగతంబుపూని జ్ఞానంబున నిర్వాణంబునందుము శిష్యగణంబులో నిన్నును లెక్కఁగొంటిని కపిలవస్తుపురనందేయుండి స్త్రీజనంబుల కహింసాదులుపదేశించుచుండుము నీకుపదేశంబుజేయుకొరకును పురజనులకు నామతంబువెల్లడిచేయుటకును రెండు మాసంబులిచ్చుటనేయుండెద. లోపలికిఁబొమ్ము.

రాహులుని లేవనెత్తి (ముద్దుపెట్టుకొని)

చ॥ ఎరుగుదునీవు నాతనువ వేయనియేడ్చెద వేలయూరకో
మ్మొరుగవులోకయాత్రిత్వదభీప్సితసిద్ధిఘటిల్లు రాజవై
ధరఁబొగడొందినామతము దప్పక యేలుముకొల్వఁగద్దెపై
పరతరసౌఖ్యహేతువగు బాటకుజేరెదు గాక రాహులా॥

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

—(దుఃఖము) నాయనా నీకీరూపెక్కఁడవచ్చినదోయి అహో దైవమా నాకేమి గతి చెప్పెదవు బిడ్డా నీవేయేడుగడయని నమ్మితిగదా నాకన్నులుచేసుకొనిన పాపము నిన్ను సింహాసనంబునం గూర్చుండఁగాజూడనైతిగదా.

ద్ధ — క॥ అమ్మాయేటికి దుఃఖము
నమ్మిత్రిజగమెల్లనేలజాలినవాఁడున్
బొమ్మయనుకొమ్మునిర్వా
ణమ్మును బొందఁగలఁడె జ్ఞానరహితుఁడై॥

దయాసత్యశౌచాదివిహీనుండై స్వార్థపరాయణత్వమున సింహాసనస్థుండగుటచే బుద్ధవర్మపీడితుండుగావుట యెన్నటికిందప్పదు నిరాకార నిరామయంబగు నవ్యయపాదనంబగు మార్గంబిదియని నమ్ముము నీవుదుఃఖింపఁబనిలేదు దయాహింసావర్జనంబులు ఆచరణంబునను బ్రచారణంబునను బరమధర్మంబులని స్త్రీ సముదాయంబుల కుపన్యసించుచు నీగోడలితోడంగూడ జీవితంబుంగడపుము. అదిగో అయ్యగారువచ్చుచున్నారు.

గౌత — (లోపలికి వెళ్లును)

శుద్ధో—(వచ్చిచూచి తలయూచి కొంచెమాలోచించి దయతోను దుఃఖముతోను కోపముతోను).

ఉ॥ ఓకుమార చేసినమహావ్రతముల్ జపహోమదానముల్
భూరిధరామరప్రతతి పూజలునాకిటువంటిపుత్త్రునిం
గూరిచె నేరదండమును గుండికగంతయుబొంతదాల్పగా
గోరికయెట్లుపుట్టె రిపుకోటికిగోరికదీరనేటికిన్॥

బుద్ధు—(తండ్రిపాదములకు నమస్కరించి)

క॥ పరమార్థ మొకటిచెప్పెద
పరలోకము లెల్ల సకలబాధలకొరకే
తిరమైనదిజన్మపరం
పర నుండనిముక్తి లోకపాలకతండ్రీ॥

ఈతుచ్ఛభోగంబులవలన నేమిప్రయోజనము వేయిమాటలేల సప్తద్వీపములం బరిపాలించినను మనుజుని యాశకు మేరయున్నదా ఏల ఈయాశ పరోపకారచింతయేకదా పుణ్యంబు ఇంద్రియనిగ్రహంబును శమదమాదిగుణసంపత్తియు సమదర్శనంబును భూతదయయు అహింసయు బ్రహ్మజ్ఞానసాధనంబులై మోక్షంబు నిచ్చుగావున నేజేసినతప్పులేదు క్షమించి నామార్గము నెల్లరునవలంబించునట్లనుగ్రహింపుము. శాంతి శాంతి శాంతి.

యశో—(బాలునితోవచ్చి, మంగళమిచ్చును)

పాట. సురటి.

సదాస్తుశుభమంగళమ్ - నిరాకులమ్
మదాదిరిపుగుణ - భిదానిరర్గళమ్॥ స॥
దయాసత్యశౌచభూషితాయ - భయభ్రాంతిశంకారహితాయ
గయాకలితసౌగతసుమతాయ - గయావటసమీపస్థితాయ॥ స॥
తథాగతాయధర్మరాజాయ - పదాగ్రపతితసకలరాజాయ
విదారితాంబుచరధ్వజాయ - వదాన్యశుద్ధోదనతనుజాయ॥ సదా
సమస్తజనసుఖసాధనాయ - ప్రమాదాదిదుర్గుణమథనాయ
శమాదిసద్గుణధనాయ జినాయ - రమాధీశనవమావతరణాయ॥ స॥

బుద్ధనాటకము సంపూర్ణము.